

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ – ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ FREDERICK

**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: *«Προδικαστική παραπομπή και η απελευθέρωση του εθνικού δικαστή υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων»*

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΟΥΡΟΥΠΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΝΕΛΑ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Αθήνα, Ιανουάριος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Στην μητέρα μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
2. Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ.....	11
2.1. Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	11
2.2. Σκοπός της προδικαστικής παραπομπής.....	13
2.3. Υποβολή της προδικαστικής παραπομπής.....	18
2.3.1. Έννοια του δικαστηρίου – Κριτήρια.....	18
2.3.1.1. Η έννοια της ανεξαρτησίας των δικαστών.....	20
2.3.2. Προϋποθέσεις υποβολής της προδικαστικής παραπομπής.....	22
2.3.2.1. Υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος και η σαφής πράξη.....	25
2.4. Αντικείμενο της προδικαστικής παραπομπής.....	27
2.4.1. Ερμηνεία των Συνθηκών.....	27
2.4.1.1. Εξαιρέσεις ως προς το αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ.....	28
2.4.1.2. Το στοιχείο της διασυννοριακότητας και οι «αμιγώς εσωτερικές» υποθέσεις.....	29
2.4.2. Ερμηνεία του κύρους των πράξεων των ενωσιακών οργάνων.....	32
2.5. Αποτελέσματα της προδικαστικής απόφασης.....	34
2.5.1. Δεσμευτικότητα ως προς το εθνικό δικαστήριο που προέβη στην προδικαστική παραπομπή.....	34
2.5.2. Παράλειψη συμμόρφωσης του εθνικού δικαστηρίου.....	35
2.5.3. Δεσμευτικότητα της προδικαστικής απόφασης ως προς τα άλλα κράτη-μέλη.....	36
2.5.4. Διαχρονικά αποτελέσματα των προδικαστικών αποφάσεων.....	37
2.5.5. Η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου και η προδικαστική παραπομπή.....	38
3. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ.....	40
3.1. Η συνεργασία μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαστή.....	40
3.2. Προβλήματα συνεργασίας εθνικού και ενωσιακού δικαστή.....	44
3.2.1. Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο.....	44
3.2.2. Το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο.....	46
3.3. Παραδείγματα συνεργασίας εθνικού και ενωσιακού δικαστή.....	49
3.3.1. Υπόθεση Google Spain και το δικαίωμα στη λήθη.....	49

3.3.2. Υπόθεση Global Starnet και η σχέση της προδικαστικής παραπομπής και του ελέγχου της συνταγματικότητας των εθνικών διατάξεων.....	52
3.4. Περιπτώσεις μη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια.....	55
3.4.1. Οι αποφάσεις ΣτΕ Ολομ. 911-916/2021.....	55
3.4.2. Η απόφαση ΕΔΔΑ της 13.2.2020, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας.....	58
3.5. Η επίδραση του διαλόγου των δικαστών στη σχέση του εθνικού Συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου και στα θεμελιώδη δικαιώματα.....	60
3.5.1. Σχέσεις εθνικού Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου και ο ρόλος του διαλόγου των δικαστών.....	60
3.5.1.1. Η απόφαση του Conseil d' Etat Arcelor I και II.....	61
3.5.1.2. Το Συμβούλιο της Επικρατείας και οι αποφάσεις ΣτΕ Ολ. 3053/2009 και ΣτΕ Ε.Α. 141/2010.....	62
3.5.2. Ο διάλογος των δικαστών και τα θεμελιώδη δικαιώματα.....	64
4. Η ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ.....	65
4.1. Γενικές παρατηρήσεις.....	65
4.2. Η απελευθέρωση των κατώτερων εθνικών δικαστηρίων από τα ανώτερα	66
4.3. Υπόθεση C-243/20 DP, SG κατά Τράπεζας Πειραιώς: ένα παράδειγμα χειραφέτησης του εθνικού δικαστή κατώτερου δικαστηρίου.....	69
4.3.1. Ιστορικό.....	70
4.3.2. Η απόφαση ΑΠ 4/2019 και τα προδικαστικά ερωτήματα.....	71
4.3.3. Κυριότερα σημεία της προδικαστικής απόφασης.....	73
5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ.....	75
6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	99
ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	99
ΞΕΝΗ.....	102
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ.....	102
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ.....	102

Περίληψη

Η προδικαστική παραπομπή αποτελεί τη σημαντικότερη αλλά και την πιο πρωτότυπη μορφή παροχής ενωσιακής έννομης προστασίας δεδομένου ότι δεν έχει υπάρξει, μέχρι και σήμερα, άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο να έχει επηρεάσει τόσο πολύ την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Ρυθμίζεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ και η αρμοδιότητα εκδίκασής της ανήκει αποκλειστικά στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα εργασία ασχολείται με το θέμα της προδικαστικής παραπομπής και την απελευθέρωση του εθνικού δικαστή υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων. Το ΔΕΕ με τον μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής αποφαινεται αναφορικά με την ερμηνεία των Συνθηκών αλλά και με το κύρος και την ερμηνεία των πράξεων τόσο των θεσμικών ή των λοιπών οργάνων όσο και των οργανισμών της Ένωσης.

Αρχικά παρατίθεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με την προδικαστική παραπομπή και αναλύεται ο όλος μηχανισμός αυτής: ο σκοπός της, τα της υποβολής της με έμφαση στις έννοιες του δικαστηρίου και της ανεξαρτησίας των δικαστών, τις προϋποθέσεις υποβολής, το αντικείμενό της και τα αποτελέσματα που επιφέρει η απόφαση επί των προδικαστικών ερωτημάτων στο εθνικό δικαστήριο που τα υπέβαλε.

Κατόπιν γίνεται αναφορά στο διάλογο μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαστή ο οποίος πραγματοποιείται μέσω του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής και που είναι απαραίτητος προκειμένου να αποτραπεί ο κίνδυνος διαμόρφωσης μίας εθνικής νομολογίας η οποία δεν θα είναι σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο. Παρουσιάζονται περιπτώσεις τόσο συνεργασίας μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαστή όσο και περιπτώσεις που παρουσιάστηκαν προβλήματα σε αυτές τις σχέσεις συνεργασίας ενώ γίνεται μνεία της επίδρασης που ο διάλογος των δικαστών έχει στη σχέση του εθνικού συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου αλλά και στα θεμελιώδη δικαιώματα.

Τέλος αναπτύσσεται η επίδραση που έχει ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής στην απελευθέρωση των εθνικών δικαστών των κατώτερων δικαστηρίων από αυτούς των ανώτερων δεδομένου ότι οι πρώτοι έχουν την ευχέρεια να απευθυνθούν προς το ΔΕΕ εφόσον θεωρούν ότι υπάρχει κίνδυνος η νομική εκτίμηση που διατυπώθηκε από ένα ανώτερο δικαστήριο να τους οδηγήσει σε έκδοση απόφασης η οποία θα ήταν αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο. Παρατίθεται η απόφαση C-243/20 ως παράδειγμα «τόλμης» κατώτερου δικαστηρίου και μάλιστα ελληνικού που υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ παρόλο που υπήρχε ήδη απόφαση ανώτερου Δικαστηρίου.

Λέξεις – κλειδιά: προδικαστική παραπομπή, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνικός δικαστής, ενωσιακός δικαστής, συνεργασία, απελευθέρωση εθνικού δικαστή.

Abstract

The Reference for a preliminary ruling is the most important and at the same time the most original form of legal protection provided by EU Law because there has not been, so far, any other legal remedy with such an impact on the European Unification. It is regulated by Article 267 TFEU according to which the jurisdiction to judge belongs strictly to the European Court of Justice (ECJ).

This dissertation deals with the issue of the Reference for a preliminary ruling and the liberation of the national judge in the light of the European Court's and national Court's case-law. The ECJ, through the mechanism of the Reference for a preliminary ruling, rules on the interpretation of the Treaties and the validity and interpretation of acts of the institutions, bodies, offices or agencies of the Union.

Initially I cite a short historical background of the Reference for a preliminary ruling and I analyze the whole mechanism: its purpose, all about the Reference to the ECJ with emphasis to the meaning of the word "Court" and the "independence of the Judges", the conditions under which a national Court may submit a preliminary ruling, its object and the results of the preliminary ruling on the National Court which has submitted it (that is the Reference for a preliminary ruling).

Reference is then made to the *dialogue* between the national judge and the judge of the ECJ which takes place through the Reference for a preliminary ruling, a necessary mechanism that prevents the danger of forming a national case-law that is not in accordance with the European Law. I present some cases of good cooperation between the national judge and the European judge but also some cases where problems occurred and I mention the impact that this dialogue of the judges has on the relationship between the National Constitution and the European Law including on Fundamental Rights.

Finally, I elaborate the impact that the mechanism of the Reference for a preliminary ruling has on the liberation of the national judges of the lower Courts from those of the Supreme Courts given the fact that the former have the right to apply directly to the ECJ when they consider that they run the risk to pronounce a judgement that opposes the EU Law if they

act along the lines of a Supreme Court ruling. I refer to the Case C-243/20 as an example of a “boldness” of a low Greek Court that submitted a Reference for a preliminary ruling to the ECJ in spite of a prior judgement by Greece’s Supreme Court.

Keywords: Reference for a preliminary ruling, European Court of Justice (ECJ), national judge, judge of the ECJ, cooperation, liberation of the national judge.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής της η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (νυν «Ευρωπαϊκή Ένωση» ή «Ε.Ε.») εξοπλίστηκε με ένα μοναδικό, για τα δεδομένα ενός διεθνούς οργανισμού, δικαιοδοτικό όργανο, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ)¹. Η δικαιολογητική βάση για την υιοθέτηση ενός τέτοιου οργάνου υπήρξε η ανάγκη να έχει διάρκεια μία τέτοια έννομη τάξη και το γεγονός της ανάθεσης σε μία ένωση κρατών του ελέγχου των κοινών κανόνων στα εθνικά δικαστήρια θα είχε σαν συνέπεια κάθε κράτος να τους εφαρμόζει με διαφορετικό τρόπο και ως εκ τούτου η ενιαία εφαρμογή του δικαίου της Κοινότητας στα κράτη-μέλη να είναι προβληματική². Το ενδεχόμενο να υπάρξουν ad hoc δικαστήρια ή κάποιου είδους διαιτητικά δικαστήρια προκειμένου να επιλύουν τις διαφορές που θα προκαλούνταν, παραδείγματος χάριν μεταξύ των κρατών-μελών, των κρατών-μελών και των ιδιωτών ή των κρατών-μελών και των θεσμικών οργάνων της Κοινότητας, αποκλείστηκε εξαρχής³.

Το χρονικό διάστημα 1952-1957 το ΔΕΚ λειτούργησε ως δικαστήριο της ΕΚΑΧ ενώ το 1958, μετά την ίδρυση των δύο νέων Κοινοτήτων -της ΕΟΚ και της ΕΚΑΕ- αποτέλεσε το κοινό Δικαστήριο και των τριών και αργότερα όταν το 2002 έληξε η ισχύς της ΕΚΑΧ, των δύο εναπομεινάντων Κοινοτήτων⁴. Μετά και τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας το άρθρο 19 ΣΕΕ καθορίζει τα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) όπως ονομάζεται σήμερα. Το ΔΕΕ περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και ειδικευμένα δικαστήρια⁵. Το 2004 συνεστήθη το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης το οποίο όμως καταργήθηκε την 1^η.9.2016⁶. Το ΔΕΕ εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την εφαρμογή και την ερμηνεία των ιδρυτικών Συνθηκών, απαρτίζεται από δικαστές και γενικούς εισαγγελείς οι οποίοι επιλέγονται από τα κράτη-μέλη και παρέχουν εχέγγυα ανεξαρτησίας⁷ και αποφαινεται επί προσφυγών οι οποίες ασκούνται από ένα κράτος-μέλος, ένα θεσμικό όργανο της Ε.Ε. ή φυσικά ή νομικά πρόσωπα⁸.

---

¹ Ε. Σαγπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 563 επομ..

² Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/5d4f8cde-de25-11e7-a506-01aa75ed71a1> (τελευταία επίσκεψη 20/01/2023).

³ Ε. Σαγπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 563 επομ..

⁴ ο.π. σ. 566 επομ..

⁵ Άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ.

⁶ Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/5d4f8cde-de25-11e7-a506-01aa75ed71a1> (τελευταία επίσκεψη 20/01/2023).

⁷ Άρθρο 19 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ.

⁸ Άρθρο 19 παρ. 3 ΣΕΕ.

Από το άρθρο 19 παρ. 3 περ. γ) ΣΕΕ συνάγεται ότι όλες οι αρμοδιότητες του ΔΕΕ θα πρέπει να προβλέπονται από τις Συνθήκες ενώ ρητά εξαιρείται από αυτές η κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) (άρθρο 275 εδάφιο α ΣΛΕΕ) και σε μικρότερη έκταση εξαιρούνται οι επιχειρησιακές δράσεις της αστυνομίας και γενικότερα των υπηρεσιών επιβολής του νόμου στα κράτη-μέλη. Το ΔΕΕ δεν αποφαινεται για τον τρόπο που τα κράτη-μέλη τηρούν τη δημόσια τάξη και διαφυλάττουν την εσωτερική ασφάλεια στην επικράτειά τους (άρθρο 276 ΣΛΕΕ). Στις κυριότερες δικονομικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του ΔΕΕ περιλαμβάνονται η ασφάλεια του δικαίου, η εύλογη διάρκεια της δίκης, η αποτελεσματική ένδικη προστασία και το δικαίωμα για δίκαιη δίκη στο οποίο ανήκει η ισότητα των διαδίκων⁹.

Εκτός από την προαναφερόμενη εκδίκαση των προσφυγών, το ΔΕΕ αποφαινεται επί προδικαστικών παραπομπών οι οποίες του δίνουν μία ad hoc εντολή προκειμένου να ερμηνεύσει αυθεντικά, δυνάμει των άρθρων 19 παρ. 1 ΣΕΕ και 267 παρ. 1 ΣΛΕΕ, το ενωσιακό δίκαιο¹⁰. Η προδικαστική παραπομπή αποτελεί τη σημαντικότερη αλλά και την πιο πρωτότυπη μορφή παροχής ενωσιακής έννομης προστασίας δεδομένου ότι μέχρι τώρα δεν έχει υπάρξει άλλο ένδικο βοήθημα που να έχει επηρεάσει τόσο πολύ την ευρωπαϊκή ενοποίηση¹¹. Το πόσο σπουδαίο ρόλο έπαιξε και παίζει η προδικαστική παραπομπή γίνεται φανερό και από τον ολοένα και αυξανόμενο αριθμό υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων. Κατά τα έτη 2016 έως και το 2020 έχουν υποβληθεί συνολικά 2.768 προδικαστικά ερωτήματα από όλα τα κράτη-μέλη¹². Είναι αμφίβολο εάν οι ιδρυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχαν συνειδητοποιήσει ότι η όλη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής θα γνώριζε μία τέτοια εξέλιξη και θα συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεδομένου ότι έβλεπαν σε αυτήν ένα βασικό δικονομικό εργαλείο που θα διασφάλιζε την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου στις έννομες τάξεις των κρατών-μελών¹³.

Η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί με το άκρως σημαντικό θέμα της προδικαστικής παραπομπής. Με τη συνδρομή της μεθόδου της δογματικής ερευνητικής (black letter

---

⁹ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 583 επομ..

¹⁰ ο.π., σ. 589 επομ..

¹¹ ο.π., σ. 700 επομ..

¹² Έκθεση πεπραγμένων 2020-Δικαιοδοτικό έργο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-05/qd-ap-21-001-el-n.pdf> (τελευταία επίσκεψη 20/01/2023), σ. 247.

¹³ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 75.

approach) θα γίνει αναφορά στο μηχανισμό του προδικαστικού ερωτήματος. Αρχικά θα λάβει χώρα μία σύντομη ιστορική αναδρομή ως προς την εξέλιξη του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, θα αναφερθούν οι σκοποί που επιδιώκει να εξυπηρετήσει ένα προδικαστικό ερώτημα, πώς αυτό υποβάλλεται από τα εθνικά δικαστήρια -με ιδιαίτερη μνεία στη διαφορά που χαρακτηρίζει τα κατώτερα και τα ανώτερα δικαστήρια και στα κριτήρια που έχουν καθοριστεί από το ΔΕΕ και πρέπει να συγκεντρώνει ένα όργανο προκειμένου να έχει το δικαίωμα υποβολής ενός προδικαστικού ερωτήματος-, στη συνέχεια θα αναλυθούν τα δύο αντικείμενα επί των οποίων αποφαινεται το ΔΕΕ και συγκεκριμένα την ερμηνεία των Συνθηκών και των πράξεων των ενωσιακών οργάνων ενώ το εν λόγω κεφάλαιο θα κλείσει με τις συνέπειες που έχει μία προδικαστική απόφαση για το εθνικό δικαστήριο που έχει απευθύνει το ερώτημα. Στα επόμενα κεφάλαια θα γίνει λόγος για το διάλογο μεταξύ του εθνικού και ενωσιακού δικαστή με «όχημα» το προδικαστικό ερώτημα, τη χειραφέτηση του εθνικού δικαστή στην οποία οδηγηθήκαμε με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της νομολογίας διαμέσου των ολοένα και αυξανόμενων προδικαστικών ερωτημάτων ενώ στο τέλος θα παρατεθεί μία χαρακτηριστική περίπτωση από την Ελλάδα όπου διαφαίνεται η χειραφέτηση του κατώτερου εθνικού δικαστή σε σχέση με τον ανώτερο. Για όλα τα προαναφερόμενα θα γίνει χρήση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων καθώς και υλικού προερχόμενου από εγχειρίδια, ξένα και ελληνική αρθρογραφία, μελέτες καθώς και από επίσημες ιστοσελίδες.

2. Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ

2.1. Σύντομη ιστορική αναδρομή

Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, όπως διαμορφώθηκε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ρυθμίζει την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με τις προδικαστικές αποφάσεις προβλέποντας ότι αυτό αποφαινεται: α) ως προς την ερμηνεία των Συνθηκών και β) ως προς την ερμηνεία αλλά και το κύρος των πράξεων τόσο των θεσμικών όσο και των υπόλοιπων οργάνων ή οργανισμών της Ε.Ε.. Όταν ανακύψει ένα τέτοιο ζήτημα το δικαστήριο του κράτους-μέλους έχει τη δυνατότητα να κρίνει ότι πρέπει να το παραπέμψει στο ΔΕΕ δεδομένου ότι η απόφασή του είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του. Στην περίπτωση που πρόκειται για εθνικό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα τότε το εν λόγω δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να παραπέμψει το ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση στο ΔΕΕ. Τέλος όταν το προκύψαν ζήτημα αφορά υπόθεση προσώπου που είναι υπό κράτηση

το ΔΕΕ πρέπει να αποφανθεί το συντομότερο δυνατό. Οι λόγοι που οδήγησαν στην υιοθέτηση αυτής της διάταξης είναι η σπουδαιότητα της προσωπικής ελευθερίας των πολιτών, η εκτεταμένη αρμοδιότητα που έχει δοθεί στο ΔΕΕ επί ποινικών υποθέσεων αλλά και η προαγωγή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται τόσο από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. όσο και από την ΕΣΔΑ¹⁴. Με αυτόν τον τρόπο ο δικαστικός έλεγχος ασκείται γρηγορότερα και προστατεύονται τα δικαιώματα των φυσικών προσώπων στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια αλλά και στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης καθώς και σε μία δίκαιη δίκη¹⁵.

Η διάταξη του άρθρου 267 ΣΛΕΕ έχει διατηρήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό την αρχική της διατύπωση και το σημερινό περιεχόμενό της σε σχέση με τις προϊσχύσασες διατάξεις των άρθρων 177 ΣΕΟΚ και 234 ΣΕΚ παραμένει σχεδόν αναλλοίωτο με μικρές μόνο τροποποιήσεις που έχουν σαν βασικό τους στόχο τη διεύρυνση του αντικειμένου των προδικαστικών παραπομπών¹⁶. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει σε αυτή είναι οι ακόλουθες¹⁷: α) η προσθήκη ή η αναβάθμιση των ενωσιακών οργάνων δεδομένου ότι γίνεται λόγος για πράξεις των ενωσιακών αλλά και των λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ε.Ε. και επομένως η προδικαστική παραπομπή προκειμένου να γίνει έλεγχος του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων καλύπτει όλα τα πιθανά ενωσιακά όργανα καθώς και το σύνολο της δραστηριότητάς τους και β) το τελευταίο εδάφιο που προστέθηκε με την Συνθήκη της Λισαβόνας καλεί το ΔΕΕ να επιταχύνει τη διαδικασία στην περίπτωση που εκκρεμεί ενώπιον του ερωτώντος εθνικού δικαστηρίου υπόθεση που αφορά σε πρόσωπο τελούντα υπό κράτηση. Μία σημαντική αλλαγή που επέφερε η Συνθήκη της Λισαβόνας αφορά στη γενίκευση της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής που επήλθε με την κατάργηση των ειδικών περιπτώσεων που περιείχαν το πρώην άρθρο 68 ΕΚ καθώς και το άρθρο 35 της παλαιάς ΣΕΕ τα οποία προέβλεπαν ειδικούς και περιοριστικούς όρους που αφορούσαν σε αστικές και ποινικές υποθέσεις¹⁸.

Αν και η αρμοδιότητα της εκδίκασης των προδικαστικών ερωτημάτων σήμερα ανήκει αποκλειστικά στο Δικαστήριο εντούτοις θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο πρώτο εδάφιο της

---

¹⁴ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 77.

¹⁵ ο.π., σ. 77.

¹⁶ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1095.

¹⁷ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1757.

¹⁸ ο.π..

παρ. 3 του άρθρου 256 ΣΛΕΕ αναγνωρίζεται στο Γενικό Δικαστήριο η αρμοδιότητα εκδικάσεως προδικαστικών ερωτημάτων σε τομείς συγκεκριμένους οι οποίοι θα καθοριστούν από τον Οργανισμό του Δικαστηρίου ενώ στο ίδιο άρθρο στο δεύτερο και τρίτο εδάφιο επιφυλάσσεται στο Γενικό Δικαστήριο η δυνατότητα, εάν αυτό θεωρήσει ότι η υπόθεση που κρίνεται συνεπάγεται την έκδοση απόφασης που ενδέχεται να θίξει την ενότητα και τη συνοχή του ενωσιακού δικαίου, να παραπέμψει την προαναφερόμενη υπόθεση στο ΔΕΕ. Το δρόμο προκειμένου να υποβάλλονται προδικαστικά ερωτήματα και στο Γενικό Δικαστήριο αναφορικά με συγκεκριμένα ζητήματα τον άνοιξε η Συνθήκη της Νίκαιας με το άρθρο 225 παρ. 3 εδάφιο 1-3 ΕΚ, αφού βεβαίως γίνουν οι κατάλληλες τροποποιήσεις στον Οργανισμό του Δικαστηρίου αλλά δεν έχει γίνει, μέχρι και σήμερα, χρήση της σχετικής διάταξης¹⁹.

Το γεγονός ότι τα δικαστήρια που συνθέτουν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι δικαστήρια «ειδικής δικαιοδοσίας» και ασκούν μόνο εκείνες τις αρμοδιότητες τις οποίες τους έχουν ρητά απονεμηθεί από τις Συνθήκες ενώ τα δικαστήρια «γενικής δικαιοδοσίας» για την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου ήταν και παραμένουν τα εθνικά δικαστήρια των κρατών-μελών είναι μία διαπίστωση που αποτέλεσε το θεμέλιο προκειμένου να κατανοηθούν οι στόχοι που επεδίωξε το άρθρο 234 Συνθήκης ΕΚ και νυν άρθρο 267 ΣΛΕΕ με την προδικαστική παραπομπή²⁰. Όπως έχει ήδη αναφερθεί με δεδομένο τον αριθμό και την ποικιλία των εθνικών δικαστηρίων υπήρχε ο κίνδυνος ύπαρξης έκδοσης αποφάσεων που θα απέκλιναν ή και θα ήταν ακόμα και αντιφατικές επί συγκεκριμένων θεμάτων ενωσιακού δικαίου και ως εκ τούτου το να θεσπιστεί ο μηχανισμός του προδικαστικού ερωτήματος ήταν εντελώς αναγκαίος προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου²¹.

2.2. Σκοπός της προδικαστικής παραπομπής

Η προδικαστική παραπομπή συνιστά έναν μηχανισμό θεσμικού διαλόγου μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων αποτελώντας έτσι ένα ιδιόμορφο μοντέλο δικαστικού φεντεραλισμού που όμως έχει λειτουργικό χαρακτήρα δεδομένου ότι η αυτονομία της ενωσιακής και της εθνικής έννομης τάξης δεν επιτρέπει την ακύρωση ή την με διαφορετικό

---

¹⁹ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1757-1758.

²⁰ Β. Σκουρής, *Επίκαιρα ζητήματα της προδικαστικής παραπομπής κατά την νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, *ΕΕΕυρΔ* 2001, τεύχος Ιωάννου, σ. 442.

²¹ ο.π., σ. 442.

τρόπο άμεση παρέμβαση επί των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων²². Η συνεργασία αυτή μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαστή επιδιώκει την ικανοποίηση ποικίλων σκοπών εκ των οποίων οι βασικοί είναι δύο²³: α) η διασφάλιση μίας ενιαίας εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και β) η δικαστική προστασία των ιδιωτών από τις τυχόν παραβάσεις των κρατών-μελών ή των ενωσιακών οργάνων και οργανισμών. Το πόσο σημαντική είναι η διασφάλιση της ενιαίας εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου γίνεται φανερό από το γεγονός και μόνο αν αναλογιστούμε το πόσο θα απειλούνταν η ίση μεταχείριση των διοικουμένων εάν οι ίδιες διατάξεις εφαρμόζονταν με διαφορετικό τρόπο σε κάθε κράτος-μέλος²⁴. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ένα κύριο χαρακτηριστικό της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής²⁵: δεν αποτελεί μία διαδοχική αντιμετώπιση της ίδιας διαφοράς από δύο διαφορετικά δικαστήρια αλλά ούτε και μία διαδικασία κατά την οποία ένα ανώτερο δικαστήριο ελέγχει ένα κατώτερο. Αποτελεί παροχή συνδρομής από το ΔΕΕ σε ένα εθνικό δικαστή προκειμένου αυτός να είναι σε θέση να επιλύσει μία διαφορά που έχει αχθεί ενώπιόν του. Αναφέρεται λοιπόν σε μία δίκη η οποία είναι εκκρεμής και στην ομαλή έκβαση της οποίας αποσκοπεί η παροχή της εν λόγω συνδρομής. Το ΔΕΕ έχει σαν αποστολή του να συμβάλει στην απονομή της δικαιοσύνης στα κράτη-μέλη και όχι να διατυπώσει συμβουλευτικές γνώμες επί διαφόρων θεμάτων.

Ο δεύτερος κύριος σκοπός της προδικαστικής παραπομπής που είναι η δικαστική προστασία των ιδιωτών από τις παραβάσεις των κρατών-μελών ή των διαφόρων ενωσιακών οργάνων ή οργανισμών πραγματοποιείται με έμμεσο τρόπο ως παρεμπίπτων έλεγχος και πιο συγκεκριμένα²⁶: στην περίπτωση που ένας ιδιώτης θεωρήσει ότι θίγεται από την εφαρμογή ενός εθνικού κανόνα ή μίας εθνικής διοικητικής πράξης η οποία δεν είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο διαθέτει δύο τρόπους να αμυνθεί: α) ο πρώτος είναι η καταγγελία στην Επιτροπή προκειμένου η τελευταία να κινήσει τη διαδικασία προσφυγής λόγω παράβασης, τρόπος όμως που δεν είναι διόλου αποτελεσματικός αναφορικά με τη συμμετοχή του ιδιώτη στη διαδικασία και β) ο δεύτερος συνίσταται στο να ζητήσει από τον εθνικό δικαστή να

---

²² Γ. Ε. Φ. Καλαβρός – Θ. Γ. Γεωργόπουλος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό Δίκαιο*, Τόμος Ι, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 230-231.

²³ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1095· Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1758.

²⁴ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 702 επομ..

²⁵ ο.π., σ. επομ..

²⁶ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1095-1096.

υποβάλει στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου προκειμένου να κρίνει το εθνικό δικαστήριο εάν ο εθνικός κανόνας είναι συμβατός με τον ενωσιακό. Με την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος ως προς την ερμηνεία είτε διάταξης των Συνθηκών είτε του παραγώγου δικαίου ελέγχεται με έμμεσο τρόπο η συμπεριφορά των κρατών-μελών και το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση κατά την οποία ο ιδιώτης αμφισβητεί το κύρος και τη νομιμότητα ενωσιακών πράξεων οι οποίες αποτελούν τη νομική βάση εθνικών πράξεων που είναι βλαπτικές για αυτόν²⁷. Και εδώ το εν λόγω ερώτημα έχει σαν αποτέλεσμα τον έμμεσο έλεγχο της δράσης των θεσμικών και των υπόλοιπων ενωσιακών οργάνων²⁸.

Στην ουσία η προδικαστική παραπομπή χρησιμεύει, μεταξύ άλλων, ως μία «παρακαμπτήρια οδός» η οποία επιτρέπει στους ιδιώτες να αντιμετωπίσουν τους άκρως αυστηρούς όρους του παραδεκτού της προσφυγής ακυρώσεως και θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτή η χρησιμότητα του προδικαστικού ερωτήματος για τους ιδιώτες περιορίζεται στην περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο προσπαθεί να αποφύγει το διάλογο με το ΔΕΕ με το να αρνείται να παραπέμψει το εν λόγω προδικαστικό ερώτημα²⁹. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι οποίες είναι ενδεχόμενο να υπάρξουν, το ΔΕΕ με τη νομολογία του έχει αναγνωρίσει την ευθύνη των κρατών-μελών να αποκαταστήσουν στους ιδιώτες τη ζημία η οποία προήλθε από την παράβαση του ενωσιακού δικαίου όταν η παραβίαση έχει προέλθει από απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που έχει κρίνει σε τελευταίο βαθμό³⁰. Για να θεμελιωθεί η ευθύνη απαραίτητη προϋπόθεση είναι η παραβίαση εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου να είναι κατάφωρη και αυτό συντρέχει είτε όταν το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε, παραβαίνοντας το ενωσιακό δίκαιο, να μην συμμορφωθεί με την υποχρέωσή του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα³¹ είτε όταν εξέδωσε την απόφασή του ερχόμενο σε προφανή αντίθεση με σχετική νομολογία του ΔΕΕ³².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η γνωστή υπόθεση *Les Verts* η οποία αφορούσε προσφυγή ακύρωσης μίας πράξης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σε μία εποχή που προσφυγή μπορούσε να ασκηθεί μόνο κατά πράξεων της Επιτροπής και του Συμβουλίου, όπου το ΔΕΕ εκτός από το ιστορικό γεγονός του ορισμού της Κοινότητας ως μια Κοινότητα δικαίου

---

²⁷ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1096.

²⁸ ο.π., σ. 1095-1096.

²⁹ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 77.

³⁰ ο.π., σ. 77.

³¹ ο.π., σ. 77.

³² Σκέψη 56 της απόφασης ΔΕΕ, C-224/01, Gerhard Köbler και Republik Österreich, 30.09.2003.

προχώρησε σε μία περιγραφή της σπουδαιότητας της προδικαστικής παραπομπής αναφέροντας τα ακόλουθα³³: «τόσο με τα άρθρα 173 (νυν άρθρο 263 ΣΛΕΕ) και 184, αφενός, όσο και με το άρθρο 177 (νυν άρθρο 267 ΣΛΕΕ), αφετέρου, της Συνθήκης καθιερώνεται πλήρες σύστημα ενδίκων μέσων και διαδικασιών, το οποίο αποσκοπεί να αναθέσει στο Δικαστήριο τον έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων των θεσμικών οργάνων. Με τον τρόπο αυτό προστατεύονται τα φυσικά και νομικά πρόσωπα από την εφαρμογή έναντι αυτών πράξεων γενικού περιεχομένου που δεν μπορούν να προσβάλουν απευθείας ενώπιον του Δικαστηρίου λόγω των ειδικών προϋποθέσεων περί παραδεκτού που καθορίζει το άρθρο 173, δεύτερη παράγραφος, της Συνθήκης (νυν άρθρο 263 παρ. 4 ΣΛΕΕ). Όταν η διοικητική υλοποίηση των πράξεων αυτών ανήκει στα κοινοτικά θεσμικά όργανα, τα φυσικά και νομικά πρόσωπα έχουν τη δυνατότητα ασκήσεως άμεσης προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου κατά των πράξεων εφαρμογής των οποίων είναι αποδέκτες ή οι οποίες τα αφορούν άμεσα και ατομικά και να επικαλεστούν, προς στήριξη της προσφυγής αυτής, την έλλειψη νομιμότητας της γενικής βασικής πράξης. Όταν η εν λόγω υλοποίηση εμπίπτει στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών, οι τελευταίες μπορούν να επικαλεστούν την ακυρότητα των πράξεων γενικής εφαρμογής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, υποχρεώνοντάς τα να υποβάλουν στο Δικαστήριο σχετικά προδικαστικό ερώτημα». Αν και αυτή η σκέψη φάνηκε να διατυπώνεται ως εκ περισσού, δεδομένου ότι δεν ήταν εντελώς απαραίτητη προκειμένου να καταλήξει στο αποτέλεσμα της υπαγωγής των πράξεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στον έλεγχο του Δικαστηρίου εν τούτοις εγκαινιάστηκε στη νομολογία (εννοείται του ΔΕΕ) μία ρητορική για την πληρότητα του συστήματος των προβλεπόμενων από τις Συνθήκες ενδίκων μέσων η οποία συνεχίστηκε και σε επόμενες αποφάσεις επί προδικαστικών ερωτημάτων³⁴.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει ειδική μνεία ως προς την αρχή του Κράτους Δικαίου η οποία παίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Όπως αναφέρθηκε με την απόφαση *Les Verts* το ΔΕΕ αναγνώρισε ότι «η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα συνιστά κοινότητα δικαίου υπό την έννοια ότι ούτε τα κράτη μέλη της ούτε τα θεσμικά της όργανα διαφεύγουν τον έλεγχο της συμφωνίας των πράξεων τους προς το βασικό καταστατικό χάρτη που αποτελεί η

---

³³ Σκέψη 23 της απόφασης ΔΕΕ, C-294/83, Κόμμα Οικολόγων «Les Verts» κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 23.04.1986.

³⁴ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 144.

Συνθήκη»³⁵. Αν και είναι πιο γνωστή αυτή η απόφαση η πρώτη αναφορά στην εν λόγω αρχή σύμφωνα με τη γερμανική βιβλιογραφία απαντάται στην απόφαση C-101/78, Granaria BV³⁶ και ακολούθησαν εξίσου γνωστές αποφάσεις με τις οποίες επαναβεβαιώθηκε η αναγνώριση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μίας κοινότητας δικαίου όπως ήταν η C-50/00 Unión de Pequeños Agricultores³⁷ και η C-402/05P C-415/05P Kadi³⁸.

Η αρχή του Κράτους Δικαίου δεν αναφερόταν με ρητό τρόπο στις ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως άλλωστε και άλλες αρχές -ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η αρχή της δημοκρατίας, κ.λ.π.-³⁹ αλλά αναγορεύτηκε σε αξία με τη Συνθήκη της Λισαβόνας και συγκεκριμένα με το άρθρο 2 ΣΕΕ για να υπάρξει ένας «σκληρός πυρήνας αξιών» προκειμένου να δημιουργηθεί μία κοινωνία η οποία θα διακατέχεται από την ειρηνική συνύπαρξη των λαών και θα λειτουργεί με άξονα τη δικαιοσύνη, την ανοχή αλλά και την αλληλεγγύη⁴⁰. Αν και πρόκειται για μία αρχή πραγματικά θεμελιώδους σημασίας προκαλεί ίσως απορία η έλλειψη ορισμού της στο άρθρο 2 ΣΕΕ στο οποίο κατοχυρώνεται. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για μία αρχή η οποία αποτελεί κοινή συνταγματική αξία, με πολλούς αποδέκτες και κυρίως τα κράτη-μέλη, έχει καθολικό χαρακτήρα και λειτουργεί σαν αρχή-ομπρέλα διότι κάτω από αυτή περικλείονται επί μέρους αρχές⁴¹. Τέτοιες αρχές είναι αυτή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, της απαγόρευσης αναδρομικής ισχύος, της ασφάλειας του δικαίου, το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴². Έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στη στενή σχέση μεταξύ του άρθρου 2 ΣΕΕ και του άρθρου 19 παρ. 1 εδαφ. β' ΣΕΕ διότι το δεύτερο άρθρο αποτελεί το διαδικαστικό περιεχόμενο με το οποίο διαπιστώνεται η παραβίαση της αρχής του Κράτους Δικαίου⁴³. Η εφαρμογή της αρχής του κράτους δικαίου διαθέτει στην εργαλειοθήκη της τις

³⁵ Σκέψη 23 της απόφασης ΔΕΕ, C-294/83, Κόμμα Οικολόγων «Les Verts» κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 23.04.1986.

³⁶ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 21, σημείωση 2.

³⁷ Σκέψη 38 της απόφασης ΔΕΕ, C-50/00, Unión de Pequeños Agricultores και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, 25.07.2002.

³⁸ Σκέψη 316 της απόφασης ΔΕΕ, C-402/05 P και C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi, Al Barakaat International Foundation κατά του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, 03.09.2008.

³⁹ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 23.

⁴⁰ Α. Πλιάκος, Κράτος δικαίου και δικαστική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Τεύχος 3/2019, σ. 232.

⁴¹ Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 21-29, 34-35.

⁴² Κ. Κουρούπης, *ΕΔΙ50: Οι πολιτικοί θεσμοί της Ε.Ε.-Εισήγηση: Αρχή του Κράτους Δικαίου στην Ε.Ε.*, σ. 5.

⁴³ ο.π., σ. 9.

προδικαστικές αποφάσεις, τις διαδικασίες επί παραβάσει αλλά και το άρθρο 7 ΣΕΕ⁴⁴ με το οποίο εισάγεται ένα σύστημα βάσει του οποίου ελέγχεται ένα κράτος-μέλος και σε περίπτωση παραβίασης της αρχής του κράτους δικαίου αλλά και γενικά των αξιών που εμπεριέχονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ του επιβάλλονται κυρώσεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα κατόπιν αποφάσεων από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο⁴⁵.

2.3. Υποβολή της προδικαστικής παραπομπής

Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ προβαίνει σε μία θεμελιώδη διάκριση αναφορικά με τα εθνικά δικαστήρια που έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ κατατάσσοντάς τα σε δύο κατηγορίες: α) στα κατώτερα δικαστήρια στα οποία παρέχει την ευχέρεια υποβολής και β) στα ανώτερα που έχουν υποχρέωση παραπομπής. Επιλέγοντας αυτή τη λύση επιτεύχθηκε ένας εύλογος συμβιβασμός δεδομένου ότι εάν όλα ανεξαιρέτως τα δικαστήρια ήταν υποχρεωμένα να παραπέμψουν όλες τις υποθέσεις είτε αυτές είχαν μικρότερο είτε μεγαλύτερο ενδιαφέρον από την πλευρά του ενωσιακού δικαίου αυτό θα είχε σαν αποτέλεσμα να τεθεί σε κίνδυνο η λειτουργικότητα της προδικαστικής διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ ενώ εάν σε όλα τα δικαστήρια δινόταν απλά η ευχέρεια να παραπέμψουν τότε δεν θα διασφαλιζόταν η τόσο σημαντική ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ε.Ε.⁴⁶ Η ευχέρεια αυτή θα πρέπει να μην εμποδίζεται από δικονομικές διευθετήσεις του εθνικού δικαίου οι οποίες έστω και με έμμεσο τρόπο μπορούν να εμποδίσουν τον εθνικό δικαστή να απόσχει από τη διαδικασία της παραπομπής⁴⁷.

2.3.1. Έννοια του δικαστηρίου – Κριτήρια

Για να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα ένα όργανο θα πρέπει να συγκεντρώνει ορισμένες προϋποθέσεις δεδομένου ότι η έννοια του «δικαστηρίου» που αναφέρεται στις διατάξεις του άρθρου 267 ΣΛΕΕ θα πρέπει αναμφισβήτητα να είναι ενωσιακή⁴⁸. Σύμφωνα με την νομολογία που έχει υιοθετήσει το ΔΕΕ ένα όργανο χαρακτηρίζεται ως δικαστήριο εφόσον

---

⁴⁴ Κ. Κουρούπης, *ΕΔΙ50: Οι πολιτικοί θεσμοί της Ε.Ε.-Εισήγηση: Αρχή του Κράτους Δικαίου στην Ε.Ε.*, σ. 17.

⁴⁵ Μ. Περάκης, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ. 49-50.

⁴⁶ Β. Σκουρή, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1762.

⁴⁷ ο.π., σ. 1762.

⁴⁸ ο.π., σ. 1762.

πληροί τα κατωτέρω αναφερόμενα αποφασιστικά κριτήρια⁴⁹: i) η δικαιοδοσία του είναι υποχρεωτική, ii) η διαδικασία ενώπιόν του διεξάγεται κατ'αντιμωλία, iii) υπάρχει νομοθετικό θεμέλιο για τη λειτουργία του εν λόγω οργάνου, iv) έχει μόνιμο χαρακτήρα, v) οι αποφάσεις λαμβάνονται στη βάση εφαρμογής κανόνων δικαίου και vi) τα μέλη του να είναι ανεξάρτητα. Παρόλο που το ΔΕΕ επιμένει στο να συντρέχουν όλα τα ανωτέρω αναφερόμενα κριτήρια εν τούτοις στην πραγματικότητα δεν επιδίδεται σε εξαντλητικό έλεγχο όλων αλλά επιλέγει μία πιο ευέλικτη προσέγγιση με σκοπό να βοηθήσει τα διάφορα δικαιοδοτικά όργανα να απευθύνουν τα προδικαστικά τους ερωτήματα χωρίς να κρίνει τη φύση και την ένταξή τους στο δικαιοδοτικό σύστημα για να μπορέσει με αυτόν τον τρόπο να ανταποκριθεί στο ρόλο που του έχει επιφυλάξει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ⁵⁰.

Από τα προαναφερόμενα συνάγεται ότι δικαστήριο υπό την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ νοείται ο δικαστικός σχηματισμός που λειτουργεί σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες και επομένως μία προδικαστική παραπομπή δεν θα πρέπει να εξαρτάται από την έγκριση ενός ευρύτερου δικαστικού σχηματισμού και εννοείται ότι το υπό κρίση προδικαστικό ερώτημα που έχει υποβληθεί από το τμήμα ενός εθνικού δικαστηρίου δεν είναι επιτρεπτό να εξαρτάται από την επικύρωση από την ολομέλεια του δικαιοδοτικού οργάνου προκειμένου να διαβιβαστεί στο ΔΕΕ⁵¹.

Τη νομολογία απασχόλησαν δύο ειδικές περιπτώσεις: αφενός τα όργανα που είναι αρμόδια να εκδικάζουν ενστάσεις φορολογικής φύσης και αφετέρου οι αρχές που δικάζουν προσφυγές εφαρμόζοντας τη διαδικασία που προηγείται της σύναψης δημοσίων συμβάσεων⁵². Το ΔΕΕ αναγνώρισε στην πρώτη περίπτωση την ιδιότητα του δικαστηρίου σε όργανα που εκδικάζουν ενδικοφανείς και όχι αμιγώς ένδικες προσφυγές με φορολογικό περιεχόμενο⁵³ ενώ στη δεύτερη έκανε δεκτά προδικαστικά ερωτήματα τα οποία προέρχονταν από ανεξάρτητες αρχές στις οποίες ο εθνικός νομοθέτης εμπιστεύτηκε την εκδίκαση αυτού του είδους των

---

⁴⁹ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1762· Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1097-1098· Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 705 επομ.· Γ. Ε. Φ. Καλαβρός – Θ. Γ. Γεωργόπουλος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό Δίκαιο*, Τόμος Ι, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 232· Α. Πλιάκος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 290.

⁵⁰ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1762-1763.

⁵¹ ο.π., σ. 1763.

⁵² ο.π., σ. 1763.

⁵³ Σκέψεις 33-41 των αποφάσεων επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-110/98 έως C-147/98, *Gabalfria SL κ.λπ. και Agenda Estatal de la Administración Tributaria (AEAT)*, 21.03.2000.

προσφυγών και όχι στα κλασικά δικαστήρια⁵⁴. Επίσης τα διαιτητικά δικαστήρια δεν συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις που έχει θέσει το ΔΕΕ και επομένως δεν έχουν το δικαίωμα παραπομπής⁵⁵ ενώ το ίδιο ισχύει και για τους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών μεταξύ των επενδυτών και των κρατών οι οποίες προβλέπονται σε διμερείς επενδυτικές συμφωνίες μεταξύ των κρατών-μελών⁵⁶. Το ΔΕΕ απασχόλησε και το θέμα των ανεξάρτητων αρχών και το κατά πόσο έχουν δικαίωμα παραπομπής όταν λειτουργούν ως εθνικές αρχές και πρέπει να εφαρμόσουν ενωσιακό δίκαιο⁵⁷. Με πρωτοβουλία της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού το ζήτημα έφθασε στο ΔΕΕ το οποίο ακολούθησε μία μάλλον αυστηρή γραμμή και δεν αναγνώρισε δικαίωμα παραπομπής σε αυτή⁵⁸.

Συνοψίζοντας, η έννοια του «δικαστηρίου» σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αποτελεί μία αυτοτελή έννοια του ενωσιακού δικαίου και επομένως το ότι ένα όργανο δεν χαρακτηρίζεται σε μία εθνική έννομη τάξη ως δικαστήριο δεν έχει αποφασιστική σημασία δεδομένου ότι το ΔΕΕ έχει υπαγάγει στην έννοια αυτή και όργανα τα οποία σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο ενός κράτους-μέλους δεν είναι μέρη του δικαστικού του συστήματος και γίνεται φανερό ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο θεωρεί ότι έχει αποφασιστική σημασία όχι στον νομικό χαρακτηρισμό που του προσδίνεται αλλά στα διαρθρωτικά και λειτουργικά του χαρακτηριστικά⁵⁹.

2.3.1.1. Η έννοια της ανεξαρτησίας των δικαστών

---

⁵⁴ Σκέψεις 25, 26, 31, 33, 35-38 της απόφασης ΔΕΕ, C-54/96, Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH και Bundesbaugesellschaft Berlin mbH, 17.09.1997.

⁵⁵ Σκέψη 13 της απόφασης ΔΕΕ, C-102/81 «NORDSEE» DEUTSCHE HOCHSEEFISCHEREI GMBH, Bremerhaven (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) και 1) REEDEREI MOND HOCHSEEFISCHEREI NORDSTERN AG & Co. KG, Bremerhaven, 2) REEDEREI FRIEDRICH BUSSE HOCHSEEFISCHEREI NORDSTERN AG & Co. KG, Bremerhaven, 23.03.1982.

⁵⁶ Σκέψεις 43-46 της απόφασης ΔΕΕ, C-284/16 Slowakische Republik κατά Achmea BV, 06.03.2018.

⁵⁷ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1763-1764.

⁵⁸ Σκέψεις 35-38 της απόφασης ΔΕΕ, C-53/03 Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ., Πανελλήνιος Σύλλογος Φαρμακαποθηκαρίων, Interfarm — Α. Αγγελάκου & Σία ΟΕ κ.λπ., Κ. Π. Μαρινόπουλος Ανώνυμος Εταιρία εμπορίας και διανομής φαρμακευτικών προϊόντων κ.λπ., κατά GlaxoSmithKline plc, GlaxoSmithKline AEBE, πρώην Glaxowellcome AEBE, 31.05.2005.

⁵⁹ Ε. Πρεβεστούρου, *Η έννοια του «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου: judicial passivism, ορθολογική νομολογιακή εξέλιξη ή δογματική συνέπεια;*, <https://www.prevedourou.gr/%CE%B7-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1/> (δημοσιεύτηκε 14/08/2020).

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο κριτήριο της ανεξαρτησίας των δικαστών δεδομένου ότι έχει απασχολήσει το ΔΕΕ σε πολλές περιπτώσεις και στη συνέχεια θα αναφερθούν συγκεκριμένα σημεία από τρεις από τις πιο σημαντικές αποφάσεις. Αυτές είναι οι ακόλουθες (παρατίθενται κατά χρονική σειρά): i) η C-274/14 Banco de Santander SA όπου το ΔΕΕ έκρινε ότι η ανεξαρτησία των δικαστών είναι ουσιώδους σημασίας για να λειτουργήσει σωστά το σύστημα της δικαστικής συνεργασίας το οποίο έχει συσταθεί με τον μηχανισμό προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ δεδομένου ότι αυτός ο μηχανισμός μπορεί να ενεργοποιηθεί μόνο από όργανο το οποίο είναι επιφορτισμένο με την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και το οποίο έχει το εχέγγυο της ανεξαρτησίας⁶⁰, ii) η πολύ σημαντική απόφαση C-64/16 Associação Sindical dos Juizes Portugueses όπου το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι: «Το άρθρο 19 ΣΕΕ, με το οποίο συγκεκριμενοποιείται η αξία του κράτους δικαίου την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 2 ΣΕΕ, αναθέτει το καθήκον ασκήσεως του δικαστικού ελέγχου εντός της έννομης τάξης της Ένωσης όχι μόνο στο Δικαστήριο, αλλά και στα εθνικά δικαστήρια» καθώς επίσης και ότι: «στα στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως της ιδιότητας του «δικαστηρίου» περιλαμβάνονται η ίδρυση του σχετικού οργάνου με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλίαν χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου εφαρμογή κανόνων δικαίου καθώς και η ανεξαρτησία του»⁶¹ και iii) η C-272/19 Land Hessen όπου το ΔΕΕ κάνει λόγο για τη θεμελιώδη σημασία που έχει η ανεξαρτησία των δικαστών των κρατών-μελών για την ενωσιακή έννομη τάξη⁶². Η απαίτηση της ανεξαρτησίας των δικαστών έχει καθιερωθεί με έμμεσο τρόπο σε τρεις διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου και συγκεκριμένα στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη⁶³. Το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ έχει ευρύ καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής διότι αυτή η διάταξη εφαρμόζεται σε τομείς που διέπονται από το ενωσιακό δίκαιο ανεξάρτητα από το εάν τα κράτη-μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ε.Ε. σε αντίθεση με το άρθρο 47 του Χάρτη το οποίο καθιερώνει ατομικό δικαίωμα

⁶⁰ Σκέψη 56 της απόφασης ΔΕΕ, C-274/14, Banco de Santander SA, 21.01.2020.

⁶¹ Σκέψεις 32, 38 της απόφασης ΔΕΕ, C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, 27.02.2018.

⁶² Σκέψη 45 της απόφασης ΔΕΕ, C-272/19, VQ κατά Land Hessen, 09.07.2020.

⁶³ Ε. Πρεβεδούρου, *Οι διαστάσεις της ανεξαρτησίας των δικαστών: το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, το άρθρο 47 του Χάρτη και το άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ* (δημοσιεύτηκε 08/02/2022), <https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B9/>.

κάθε διαδικού σε πραγματική προσφυγή και δίκαιη δίκη και εφαρμόζεται μόνο σε υποθέσεις που εμπíπτουν στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου⁶⁴. Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ έχει και αυτό ευρύ καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής αλλά επιδιώκει διαφορετικό στόχο και σκοπό δεδομένου ότι η έννοια του δικαστηρίου η οποία έχει σαν απαραίτητη προϋπόθεσή της την ανεξαρτησία των μελών της έχει λειτουργικό χαρακτήρα ο οποίος έχει σαν αποστολή του την εύρεση των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων τα οποία είναι σε θέση να αποτελέσουν τους συνομιλητές του ΔΕΕ στο πλαίσιο υποβολής ενός προδικαστικού ερωτήματος⁶⁵. Πολύ σημαντική είναι και η πρόσφατη απόφαση του ΔΕΕ C-132/20 BN, DM, EN της οποίας το ουσιαστικό ερώτημα ήταν σχετικά με τις αμφιβολίες του ανώτατου πολωνικού δικαστηρίου ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία τριών δικαστών του εφετείου⁶⁶. Το ΔΕΕ απεφάνθη ότι δεν μπορεί κάθε πλημμέλεια η οποία τυχόν ανακύψει κατά τη διαδικασία του διορισμού ενός δικαστή να προκαλέσει αμφιβολίες αναφορικά με την αμεροληψία και ανεξαρτησία του και επομένως ως προς την αμεροληψία και την ανεξαρτησία του δικαστηρίου στο οποίο αυτός μετέχει και που έχει συσταθεί νόμιμα κατά το ενωσιακό δίκαιο⁶⁷. Η απόφαση αυτή κάνει απόλυτα σαφές ότι το ΔΕΕ δεν θέτει εν αμφιβόλω με ολιστικό και κατηγορηματικό τρόπο το Πολωνικό σύστημα αλλά επιχειρεί να καταδείξει τις πολύ σοβαρές και επαναλαμβανόμενες παραβιάσεις της ανεξαρτησίας των δικαστών αλλά και του κράτους δικαίου⁶⁸.

2.3.2. Προϋποθέσεις υποβολής της προδικαστικής παραπομπής

Για την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος το εθνικό δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο για να κρίνει⁶⁹: i) εάν είναι αναγκαία ή όχι η υποβολή, ii) σε ποιο στάδιο της ενώπιον

---

⁶⁴ Ε. Πρεβεδούρου, *Οι διαστάσεις της ανεξαρτησίας των δικαστών: το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, το άρθρο 47 του Χάρτη και το άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ* (δημοσιεύτηκε 08/02/2022), <https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B9/>.

⁶⁵ ο.π..

⁶⁶ Σκέψη 49 της απόφασης ΔΕΕ, C-132/20 BN, DM, EN κατά Getin Noble Bank S.A., 29.03.2022.

⁶⁷ Σκέψη 132 της απόφασης ΔΕΕ, C-132/20 BN, DM, EN κατά Getin Noble Bank S.A., 29.03.2022.

⁶⁸ Ε. Πρεβεδούρου, *Η έννοια της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ (ΔΕΕ της 29^{ης} Μαρτίου 2022, BN, DM, EN κατά Getin Noble Bank S.A. C-132/20, EU:C:2022:235)*, (δημοσιεύτηκε 13/06/2022), <https://www.prevedourou.gr/h-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81/>.

⁶⁹ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1101-1102.

του διαδικασίας θα πρέπει να υποβάλει το εν λόγω ερώτημα και iii) ποιο θα είναι το περιεχόμενό του και γενικότερα η διατύπωσή του. Βέβαια οι διάδικοι κατά την εθνική διαδικασία μπορούν να υποβάλλουν αίτημα για προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ αλλά αυτό το αίτημα σε καμία περίπτωση δε δεσμεύει το εθνικό δικαστήριο⁷⁰. Ο εθνικός δικαστής δεν είναι καθόλου υποχρεωμένος να απευθύνει προδικαστικό ερώτημα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κάθε φορά που κάποιος διάδικος ισχυρίζεται ότι η ευρωπαϊκή νομοθεσία είναι άκυρη διότι αντίκειται στις Συνθήκες ή ακόμα και στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων⁷¹. Το ΔΕΕ δεν έχει το δικαίωμα να ελέγξει την αιτιολογία της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου σχετικά με την παραπομπή κατά το μέρος που αφορά στην αναγκαιότητα ή μη των προδικαστικών ερωτημάτων προκειμένου να επιλυθεί η διαφορά⁷². Στην περίπτωση αυτή υφίσταται μία εξαίρεση εφόσον το ΔΕΕ θεωρήσει ότι το τεθέν ερώτημα δεν έχει καμία σχέση με το αντικείμενο της κύριας δίκης ή με την πραγματικότητα γενικότερα⁷³.

Επίσης το ΔΕΕ δεν έχει δεχτεί να απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα που του τέθηκε με αφορμή διαφορά η οποία θεωρήθηκε πλασματική⁷⁴. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει αναφορά στο ότι δυνάμει της παρ. β' του άρθρου 267 ΣΛΕΕ όπου γίνεται λόγος για την αναπομπή από εθνικό δικαστήριο το οποίο θεωρεί ότι η απόφαση του ΔΕΕ είναι απαραίτητη για την έκδοση της δικής του απόφασης καθιερώθηκε, με βάση σχετική νομολογία του Δικαστηρίου, η ύπαρξη σχετικότητας του προδικαστικού ερωτήματος με την υπό κρίση υπόθεση ως όρος του παραδεκτού για την εξέτασή του⁷⁵. Η δημιουργηθείσα νομολογία έχει προέλθει από τις υποθέσεις C-104/79 και C-244/80 γνωστές ως Foglia I και Foglia II. Περιληπτικά η εν λόγω υπόθεση έχει ως ακολούθως: ένας Ιταλός δικαστής υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την νομιμότητα ενδοκοινοτικών φόρων που επιβάλλονταν από τη Γαλλία σε φιάλες κρασιού (vins de liqueur) που εμπορεύονταν δύο Ιταλοί έμποροι οι οποίοι είχαν βάλει ως όρο στη σύμβαση πώλησης ότι δεν θα επιβαρύνονταν με μη νόμιμους φόρους⁷⁶. Αν και τα ερωτήματα που υπεβλήθησαν από τον Ιταλό δικαστή ήταν σχετικά με την

---

⁷⁰ Δ. Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σ. 391.

⁷¹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 37.

⁷² Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1102.

⁷³ Σκέψη 15 της απόφασης ΔΕΕ, C-306/93, SMW Winzersekt GmbH και Land Rheinland-Pfalz, 13.12.1994.

⁷⁴ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1102.

⁷⁵ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 30.

⁷⁶ Σκέψεις 2-3 της απόφασης ΔΕΕ, C-104/79, Pasquale Foglia, Santa Vittoria d'Alba και Mariella Novello, Magliano Alfieri, 11.03.1980.

έκβαση της κύριας δίκης ωστόσο το ΔΕΕ απεφάνθη ότι δεν είναι αρμόδιο να απαντήσει στα τιθέμενα ερωτήματα διότι επρόκειτο για μη πραγματική διαφορά δεδομένου ότι στην ουσία τα μέρη απέβλεπαν στο να καταδικάσει το ΔΕΕ το γαλλικό φορολογικό σύστημα μέσω της προδικαστικής παραπομπής⁷⁷. Κατόπιν της απόφασης του ΔΕΕ ο Ιταλός δικαστής απηύθυνε εκ νέου προδικαστικά ερωτήματα με τα οποία ζητούσε από το Δικαστήριο να καθορίσει τα όρια της εξουσίας εκτίμησης που έχουν τόσο το ΔΕΕ όσο και ο εθνικός δικαστής, σύμφωνα με τη Συνθήκη⁷⁸. Και αυτή τη φορά το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι αρμόδιο δυνάμει του άρθρου 177 (νυν άρθρο 267 ΣΛΕΕ) να διατυπώνει συμβουλευτικές γνώμες επί γενικών ή υποθετικών θεμάτων αλλά να συμβάλει στην απονομή της δικαιοσύνης εντός των κρατών-μελών⁷⁹. Μέχρι την έκδοση των αποφάσεων Foglia επικρατούσε η αντίληψη ότι τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβάλλονταν ενώπιον του ΔΕΕ θα έπρεπε να απαντώνται από αυτό αλλά μετά την νομολογία που διαμόρφωσαν οι αποφάσεις Foglia επικράτησε η αντίληψη ότι το Δικαστήριο δεν είναι πλέον ένας παθητικός δέκτης των προδικαστικών ερωτημάτων των κρατών-μελών αλλά αντίθετα έχει την εξουσία και θα πρέπει να ελέγχει την καταλληλότητα των τεθέντων ερωτημάτων⁸⁰.

Επίσης το ΔΕΕ έχει αποφανθεί ότι είναι απαραίτητο τα εθνικά δικαστήρια να αιτιολογούν με σαφήνεια του λόγους για τους οποίους κρίνουν αναγκαίο να αποφανθεί το Δικαστήριο επί των ερωτημάτων τους⁸¹ και είναι υποχρεωμένα να καθορίζουν επίσης με σαφήνεια τα πραγματικά περιστατικά και το κανονιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετούνται τα υποβληθέντα ερωτήματα⁸². Τέλος το ΔΕΕ δεν υποχρεούται να αποφανθεί επί υποθετικών ερωτημάτων ή ερωτημάτων με τα οποία ζητείται ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου που όμως κατά αντικειμενικό τρόπο δεν θεωρούνται αναγκαία για την κρίση της διαφοράς από το εθνικό δικαστήριο⁸³.

Οι ειδικότερες προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληρούνται για την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος είναι τέσσερις. Πιο συγκεκριμένα⁸⁴: i) να υφίσταται αμφιβολία

---

⁷⁷ Σκέψεις 10,13 της απόφασης ΔΕΕ, C-104/79, Pasquale Foglia, Santa Vittoria d'Alba και Mariella Novello, Magliano Alfieri, 11.03.1980.

⁷⁸ Σκέψη 11 της απόφασης ΔΕΕ, C-244/80, PASQUALE FOGLIA και MARIELLA NOVELLO, 16.12.1981.

⁷⁹ Σκέψη 18 της απόφασης ΔΕΕ, C-244/80, PASQUALE FOGLIA και MARIELLA NOVELLO, 16.12.1981.

⁸⁰ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 31.

⁸¹ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1102.

⁸² ο.π., σ. 1102.

⁸³ Σκέψη 16 της απόφασης ΔΕΕ, C-291/96, Martino Grado Shahid Bashir, 09.10.1997.

⁸⁴ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1103-1104.

εκ μέρους του εθνικού δικαστή σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος ενός ενωσιακού κανόνα ή μίας ενωσιακής πράξης. Η αμφιβολία μπορεί να εξετασθεί και αυτεπαγγέλτως και είναι αρκετές φορές που οι διάδικοι είναι αυτοί που θέτουν το ζήτημα στον εθνικό δικαστή είτε ο ενάγων είτε ο εναγόμενος, ανάλογα με το ποιος έχει συμφέρον, ii) το ερώτημα να υποβάλλεται ενόσω εκκρεμεί μία δίκη ενώπιον του εθνικού δικαστή και το γεγονός αυτό, δηλαδή εάν εκκρεμεί η δίκη, κρίνεται από τον εθνικό δικαστή σύμφωνα με το εθνικό του δίκαιο, iii) πρέπει να υφίσταται αντικειμενική ανάγκη για την επίλυση μίας διαφοράς και το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λειτουργεί στο πλαίσιο δικαιοδοτικής λειτουργίας και iv) ο εθνικός δικαστής να εξετάζει εάν πραγματικά χρειάζεται την απόφαση του Δικαστηρίου και είναι αυτός που θα εκτιμήσει την σκοπιμότητα αλλά και την ανάγκη της υποβολής του ερωτήματος.

2.3.2.1. Υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος και η σαφής πράξη

Όπως έχει προαναφερθεί σύμφωνα με το άρθρο 267 παρ. 3 ΣΛΕΕ ένα δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα είναι υποχρεωμένο να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ. Με δεδομένο ότι συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις πρόκειται για ανώτατα δικαστήρια τέθηκε το θέμα των ορίων που έχουν ή πρέπει να βαρύνουν τα εν λόγω δικαστήρια και γενικότερα εάν ήταν υποχρεωμένα σε αυτόματη υποβολή προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ κάθε φορά που ανέκυπτε θέμα ενωσιακού δικαίου⁸⁵. Η αφορμή δόθηκε με τη γνωστή υπόθεση CILFIT και ένα σημαντικό ρόλο στην απόφαση που έλαβε το ΔΕΕ έπαιξε η γαλλικής προέλευσης θεωρία της σαφούς πράξης (*acte clair*)⁸⁶. Κατά τη θεωρία αυτή, η οποία διαμορφώθηκε την περίοδο πριν από τη Γαλλική Επανάσταση και με δεδομένο ότι δεν υπήρχε και πολύ μεγάλη εμπιστοσύνη στα δικαστήρια της εποχής της μοναρχίας, όταν μία πράξη είναι σαφής δεν παρίσταται ανάγκη ερμηνείας της και επομένως μεταφερόμενη η αρχή αυτή σε ενωσιακό επίπεδο «μεταφράζεται» στην μη υποχρέωση υποβολής ερωτήματος στο ΔΕΕ εφόσον πρόκειται για μία πράξη που είναι σαφής⁸⁷. Την πρακτική της σαφούς πράξης την ακολουθούσαν αρκετά συχνά στο παρελθόν τα γαλλικά δικαστήρια και κυρίως το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας για να αποφύγουν την προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ επειδή φοβόντουσαν ότι η απάντησή του θα είχε ενδεχομένως δυσάρεστες συνέπειες για την αυτονομία των εθνικών δικαστηρίων και για

⁸⁵ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 711 επομ..

⁸⁶ ο.π., σ. 711 επομ..

⁸⁷ ο.π., σ. 711 επομ..

αυτούς τους λόγους δέχονταν, καθ' υπερβολή, ότι οι ενωσιακές διατάξεις ήταν αρκετά σαφείς και επομένως δεν είχαν ανάγκη ερμηνείας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο⁸⁸. Με την απόφασή του λοιπόν το ΔΕΕ στην υπόθεση CILFIT διέκρινε τρεις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα ανώτατο δικαστήριο απαλλάσσεται από την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος: i) όταν το ίδιο θέμα έχει ήδη αντιμετωπιστεί με προηγούμενη απόφαση του Δικαστηρίου και επομένως δεν είναι αναγκαία η εκ νέου υποβολή του⁸⁹, ii) όταν ανάλογο, όχι το ίδιο θέμα, έχει γίνει αντικείμενο επεξεργασίας από πάγια νομολογία του ΔΕΕ⁹⁰ και iii) όταν η ερμηνεία του προκύψαντος ζητήματος είναι τόσο σαφής ώστε δε χρειάζεται να υποβληθεί ερώτημα⁹¹. Το ΔΕΕ στην ίδια απόφαση έθεσε και τέσσερις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν προκειμένου να εφαρμοστεί η αρχή της σαφούς πράξης. Ειδικότερα⁹²: α) το εθνικό δικαστήριο πρέπει να είναι πεπεισμένο ότι η ερμηνεία στην οποία έχει καταλήξει είναι εξίσου προφανής και στα άλλα κράτη-μέλη, β) η εν λόγω ερμηνεία πρέπει να λαμβάνει υπόψη όλες τις γλωσσικές αποδόσεις του κανόνα δικαίου που έχει ερμηνευθεί δεδομένου ότι όλες οι γλωσσικές αποδόσεις είναι αυθεντικές, γ) το εθνικό δικαστήριο πρέπει να είναι πεπεισμένο ότι η επίμαχη ορολογία του ενωσιακού δικαίου είναι το ίδιο προφανής σε όλα τα συστήματα δικαίου των κρατών-μελών και δ) το εθνικό δικαστήριο πρέπει να είναι πεπεισμένο ότι η ακολουθούμενη ερμηνεία είναι η μοναδική που μπορεί να τύχει η υπό κρίση διάταξη υπό το φως του συνόλου του ενωσιακού δικαίου, των σκοπών του αλλά και του σταδίου εξέλιξής του κατά το χρονικό σημείο εφαρμογής της διάταξης. Το βασικό συμπέρασμα που συνάγεται από την απόφαση επί της υπόθεσης CILFIT είναι ότι ο δικαστής της παρ. 3 του άρθρου 267 ΣΛΕΕ δεν είναι ένας άβουλος μηχανισμός που υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα αλλά αντίθετα διαθέτει διακριτική ευχέρεια, όπως άλλωστε κάθε εθνικό δικαστήριο, αναφορικά τόσο με το ερώτημα το οποίο θα υποβάλει όσο και με την αναγκαιότητα της απάντησης του ΔΕΕ⁹³. Βεβαίως και οι διάδικοι έχουν το δικαίωμα με τις προτάσεις τους να επηρεάσουν τον εκάστοτε

---

⁸⁸ Δ. Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σ. 390.

⁸⁹ Σκέψη 13 της απόφασης ΔΕΕ, C-283/81 SRL CILFIT — υπό εκκαθάριση — και 54 άλλων και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΙΕΙΝΗΣ και μεταξύ LANIFICIO DI GAVARDO SPA, 06.10.1982.

⁹⁰ Σκέψη 14 της απόφασης ΔΕΕ, C-283/81 SRL CILFIT — υπό εκκαθάριση — και 54 άλλων και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΙΕΙΝΗΣ και μεταξύ LANIFICIO DI GAVARDO SPA, 06.10.1982.

⁹¹ Σκέψη 16 της απόφασης ΔΕΕ, C-283/81 SRL CILFIT — υπό εκκαθάριση — και 54 άλλων και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΙΕΙΝΗΣ και μεταξύ LANIFICIO DI GAVARDO SPA, 06.10.1982.

⁹² Σκέψεις 16-20 της απόφασης ΔΕΕ, C-283/81 SRL CILFIT — υπό εκκαθάριση — και 54 άλλων και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΙΕΙΝΗΣ και μεταξύ LANIFICIO DI GAVARDO SPA, 06.10.1982.

⁹³ Ε. Σαχπεκίδου, Προδικαστική παραπομπή: Η διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστή μέχρι το σημείο υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος, *ΕΕΕυρΔ* 2:1995, σ. 318-319.

δικαστή είτε δημιουργώντας την ανάγκη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος είτε αποτρέποντάς τον από αυτή αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να τον εξαναγκάσουν να υποβάλει ή να μην υποβάλει ανάλογο αίτημα⁹⁴.

Το ΔΕΕ με τη νεότερή του απόφαση C-561/19 CIM διατηρεί τις απόψεις του αναφορικά με τις προϋποθέσεις που έθεσε με την υπόθεση CILFIT εισάγοντας δύο αλλαγές. Πιο συγκεκριμένα: α) στην περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει ότι πρόκειται για μία σαφή πράξη δεν υποχρεούται να εξετάσει όλες τις γλωσσικές αποδόσεις του επίμαχου κανόνα δικαίου αλλά οφείλει να λάβει υπόψη του τις αποκλίσεις μεταξύ των αποδόσεων και κυρίως εάν τις επικαλούνται οι διάδικοι⁹⁵ και β) το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να αναφέρει στο σκεπτικό της αποφάσεώς του είτε ότι το θέμα που ανέκυψε δεν επηρεάζει την επίλυση της διαφοράς είτε ότι η ερμηνεία της επίμαχης διάταξης βασίζεται σε νομολογία του ΔΕΕ είτε ότι ενώ δεν υφίσταται τέτοια νομολογία η ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου είναι προφανής και δεν υπάρχει περιθώριο εύλογης αμφιβολίας⁹⁶.

2.4. Αντικείμενο της προδικαστικής παραπομπής

Το ΔΕΕ αποφαινεται επί δύο σημαντικών αντικειμένων: α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών και β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των ενωσιακών οργάνων και οργανισμών. Παλαιότερα αναφερόντουσαν ως μία τρίτη κατηγορία τα καταστατικά των οργανισμών τα οποία είχαν ιδρυθεί με πράξεις του Συμβουλίου, περίπτωση η οποία λείπει μεν από τη σημερινή διάταξη του άρθρου 267 ΣΛΕΕ καλύπτεται δε από τη γενική της διατύπωση με αποτέλεσμα το έργο του ΔΕΕ να περιλαμβάνει το σύνολο της ερμηνείας του δικαίου της Ε.Ε. και του κύρους των πράξεων των ενωσιακών οργάνων⁹⁷.

2.4.1. Ερμηνεία των Συνθηκών

Με τον όρο «Συνθήκες» εννοείται όλο το πρωτογενές δίκαιο δηλαδή τόσο η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο

---

⁹⁴ Ε. Σαχπεκίδου, Προδικαστική παραπομπή: Η διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστή μέχρι το σημείο υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος, *ΕΕΕυρΔ 2:1995*, σ. 319.

⁹⁵ Σκέψη 44 της απόφασης ΔΕΕ, C-561/19, Consorzio Italian Management, Catania Multiservizi SpA κατά Rete Ferroviaria Italiana SpA, 06.10.2021.

⁹⁶ Σκέψη 51 της απόφασης ΔΕΕ, C-561/19, Consorzio Italian Management, Catania Multiservizi SpA κατά Rete Ferroviaria Italiana SpA, 06.10.2021.

⁹⁷ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1759.

και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα παραρτήματα και τα πρωτόκολλα, οι Συνθήκες Προσχώρησης των νέων κρατών-μελών αλλά και οι γενικές αρχές της Ένωσης, στο μέτρο βέβαια που το ΔΕΕ προσφεύγει σε αυτές⁹⁸. Με τον όρο «γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου» εννοούνται οι κανόνες «οιονεί συνταγματικού χαρακτήρα» οι οποίες ρυθμίζουν τη δράση της Ε.Ε. και των οποίων το περιεχόμενο ορίζεται από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και κυρίως από το Δικαστήριο⁹⁹.

Εκτός από το πρωτογενές σε ερμηνεία από το ΔΕΕ υπόκειται και το παράγωγο δίκαιο δηλαδή οι Κανονισμοί, οι Οδηγίες και οι Αποφάσεις ενώ αντικείμενο ερμηνείας μπορούν να είναι και οι μη δεσμευτικές πράξεις όπως για παράδειγμα οι Συστάσεις¹⁰⁰. Με τη νομολογία του το ΔΕΕ υπήγαγε στις πράξεις προς ερμηνεία τις Διεθνείς Συμφωνίες που συνάπτει η Ε.Ε.¹⁰¹, τις μικτές συμφωνίες¹⁰² και τις διεθνείς συμφωνίες που μπορούν να εφαρμόζονται σε εσωτερικές καταστάσεις των κρατών-μελών¹⁰³.

2.4.1.1. Εξαιρέσεις ως προς το αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ

Το ΔΕΕ έκρινε, κατ' εξαίρεση και προκειμένου να υπάρξει ομοιόμορφη ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου και υφίσταται επίσης πρόδηλο συμφέρον της ενωσιακής έννομης τάξης, ότι έχει αρμοδιότητα να ερμηνεύσει το ενωσιακό δίκαιο ακόμα και στην περίπτωση που η επίδικη διαφορά διέπεται από το εθνικό δίκαιο και επομένως δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις¹⁰⁴: i) όταν ο εθνικός νομοθέτης εκδηλώνει τη βούλησή του να ερμηνεύονται ή να εφαρμόζονται οι διατάξεις ακριβώς όπως και οι διατάξεις του ενωσιακού δικαίου, ii) όταν ο εθνικός νομοθέτης δεσμεύει σε μία τέτοια περίπτωση τον εθνικό δικαστή να ακολουθήσει την ερμηνεία του ΔΕΕ και iii) όταν στην περίπτωση που ο ίδιος ο εθνικός δικαστής θεωρεί ότι είναι αναγκαία η

---

⁹⁸ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1759· Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1100.

⁹⁹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 16.

¹⁰⁰ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1100.

¹⁰¹ Σκέψεις 2-6 της απόφασης ΔΕΕ, C-181/73, Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης R. και V. Haegeman και Βελγικού Δημοσίου, 30.04.1974.

¹⁰² Σκέψεις 24-33 της απόφασης ΔΕΕ, C-53/96, Hermès International (ετερόρρυθμη εταιρία κατά μετοχές) και FHT Marketing Choice BV, 16.06.1998.

¹⁰³ Σκέψεις 37-40 της απόφασης επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-300/98, Parfums Christian Dior SA και Tuk Consultancy BV και C-392/98, Assco Geruste GmbH, Rob van Dijk και Wilhelm Layher GmbH & Co. KG, Layher BV, 14.12.2000.

¹⁰⁴ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1101.

ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου προκειμένου να επιλυθεί η εκκρεμούσα ενώπιόν του εσωτερική διαφορά και παραπέμπει για αυτό ακριβώς το λόγο τα ερωτήματα στο ΔΕΕ¹⁰⁵.

Αν και το άρθρο 267 ΣΛΕΕ είναι σαφές ως προς το ότι μόνο οι κανόνες του ενωσιακού και όχι του εθνικού δικαίου αποτελούν αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ και ως εκ τούτου δεν επιτρέπεται οι εθνικές διατάξεις μεταφοράς των οδηγιών να ερμηνεύονται με την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος εν τούτοις επειδή το Δικαστήριο δεν επιθυμεί να διαταράξει τις σχέσεις συνεργασίας που έχει με τα εθνικά δικαστήρια αρνούμενο να απαντήσει στα τιθέμενα ερωτήματα που είναι πιθανό να θεωρούνται και ίσως να είναι καθοριστικά για την έκβαση της κύριας δίκης καταφεύγει συχνά στη λεγόμενη μέθοδο της αναδιατύπωσης των ερωτημάτων¹⁰⁶.

2.4.1.2. Το στοιχείο της διασυνοριακότητας και οι «αμιγώς εσωτερικές» υποθέσεις

Δεδομένου ότι ο σκοπός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επιδιώκεται όλο και πιο δυναμικά και γενικά υπόκειται σε μία συνεχόμενη αναβάθμιση εκδίδονται πλήθος νομοθετημάτων τα οποία θα πρέπει να μεταφερθούν στο εσωτερικό των κρατών-μελών και πολύ συχνά είναι ετερόκλητα οπότε είναι λογικό κατά την εφαρμογή τους να παρίσταται ανάγκη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος αναφορικά είτε με την ερμηνεία τους είτε με το κύρος τους¹⁰⁷. Τα προδικαστικά ερωτήματα θα μπορούν να τεθούν μόνο στην περίπτωση κατά την οποία στο πραγματικό της υπόθεσης υφίσταται το στοιχείο της διασυνοριακότητας, γεγονός που θεωρείται ότι ανάγεται σε απαραίτητη προϋπόθεση επίκλησης του ενωσιακού δικαίου και έχει σαν αποτέλεσμα εάν δεν υφίσταται η εκκρεμούσα ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου υπόθεση να χαρακτηρίζεται ως «αμιγώς εσωτερική» και επομένως να μην μπορεί επί αυτής να εφαρμοστεί ούτε το δίκαιο της Ε.Ε. ούτε το ΔΕΕ να έχει το δικαίωμα να εκφέρει δικαστική κρίση¹⁰⁸. Σύμφωνα με την αναπτυχθείσα νομολογία του ΔΕΕ τα προδικαστικά θέματα που υποβάλλονται και αφορούν σε αμιγώς εσωτερικές υποθέσεις απορρίπτονται ως απαράδεκτα¹⁰⁹. Το ΔΕΕ κρίνοντας στη γνωστή υπόθεση Saunders ότι η εφαρμογή από μία

---

¹⁰⁵ Σκέψη 34 της απόφασης ΔΕΕ, C-28/95, A. Leur-Bloem και Inspecteur der Belastingdienst/Ondernemingen Amsterdam 2, 17.07.1997.

¹⁰⁶ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1760.

¹⁰⁷ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 22.

¹⁰⁸ ο.π., σ. 22-23.

¹⁰⁹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 23.

αρχή ή ένα δικαστήριο κράτους-μέλους σε εργαζόμενο ο οποίος είναι και υπήκοος αυτού του κράτους μέτρων στερητικών ή περιοριστικών της ελευθερίας του ως μία ποινική κύρωση η οποία προβλεπόταν από εθνικό νόμο αποτελεί μία «καθαρά εσωτερική υπόθεση» ξένη προς του κανόνες της Συνθήκης που αφορούσαν στο πεδίο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων¹¹⁰ «εγκαινίασε» μία πλούσια νομολογία σχετικά με την έννοια της αμιγώς εσωτερικής υπόθεσης κατά την οποία το Δικαστήριο προσέδωσε μία στενή ερμηνεία διότι όσο περισσότερο διευρύνεται το εννοιολογικό περιεχόμενο τόσο περισσότερο υποχωρεί η εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου υπέρ του εθνικού και ως εκ τούτου δεν προάγεται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση¹¹¹.

Υπάρχουν τέσσερις περιπτώσεις νομολογιακής τάσης περιορισμού της εν λόγω έννοιας¹¹²: i) η πρώτη εντοπίζεται σε αποφάσεις του ΔΕΕ που αφορούν στην ερμηνεία διατάξεων σχετικών με τις θεμελιώδεις ελευθερίες όπου αν και τα στοιχεία των υποθέσεων περιορίζονται στο εσωτερικό ενός κράτους-μέλους παρόλα αυτά υπάρχει περίπτωση υπήκοοι άλλων κρατών-μελών να ενδιαφερθούν να κάνουν χρήση αυτών των ελευθεριών και επομένως η εθνική διάταξη εφαρμοζόμενη χωρίς διάκριση σε ημεδαπούς και υπηκόους άλλων κρατών-μελών παράγει αποτελέσματα τα οποία δεν περιορίζονται στο εσωτερικό του συγκεκριμένου κράτους-μέλους. Επομένως συντρέχει το απαραίτητο στοιχείο της διασυνοριακότητας και εξάλλου θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ΔΕΕ κάθε φορά που επιλαμβάνεται μίας εκκρεμούς δικαστικής υπόθεσης μέλημά του είναι το κατά πόσο θα βοηθήσει η απόφασή του τον εθνικό δικαστή και ειδικά όταν αυτή η υπόθεση αφορά στις θεμελιώδεις ελευθερίες και υπάρχει η πιθανότητα η εθνική νομοθεσία να εγείρει ζητήματα παραβίασης αυτών των ελευθεριών, ii) η δεύτερη περίπτωση εσωτερικής υπόθεσης κατά την οποία επιλαμβάνεται το ΔΕΕ παρόλο που όλα τα στοιχεία της υπό κρίση διαφοράς περιορίζονται στο εσωτερικό ενός κράτους-μέλους είναι ότι η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου θα εφαρμοστεί όχι μόνο σε ημεδαπούς αλλά και σε υπηκόους άλλων κρατών-μελών. Σε αντίθεση με την πρώτη περίπτωση όπου η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου ενδέχεται να εφαρμοστεί και σε υπηκόους άλλων κρατών-μελών στην προκειμένη περίπτωση υφίσταται άμεση συνέπεια στους τελευταίους. Αν και οι δύο αυτές περιπτώσεις μοιάζουν αρκετά εν τούτοις ο ενωσιακός δικαστής τις διαφοροποιεί

---

¹¹⁰ Σκέψη 12 της απόφασης ΔΕΕ, C-175/78, Regina και Vera Ann Saunders, 28.03.1979.

¹¹¹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 23-24.

¹¹² ο.π., σ. 24-26.

αναπτύσσοντας τους νομικούς συλλογισμούς του στην υπόθεση Fernand Ullens de Schooten όπου αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να υποδείξει στο ΔΕΕ εάν η επίδικη διαφορά αν και αμιγώς εσωτερικής φύσεως παρόλα αυτά ενέχει κάποιο συνδετικό στοιχείο με τις ενωσιακές διατάξεις περί θεμελιωδών δικαιωμάτων οπότε και καθίσταται χρήσιμη η κρίση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου επί του υποβληθέντος προδικαστικού ερωτήματος¹¹³, iii) η τρίτη νομολογιακή τάση αφορά στην περίπτωση κατά την οποία τα περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης δεν εμπίπτουν ευθέως στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου αλλά οι διατάξεις αυτού του δικαίου έχουν καταστεί εφαρμοστέες βάσει της εθνικής νομοθεσίας η οποία προβλέπει, για καταστάσεις που τα στοιχεία τους περιορίζονται στο εσωτερικό ενός κράτους-μέλους, λύσεις αντίστοιχες με αυτές του ενωσιακού δικαίου. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι και η υπόθεση Dzodzi. Σύμφωνα με αυτή η Βελγική νομοθεσία επεξέτεινε την ενωσιακή που αφορούσε σε δικαίωμα διαμονής υπηκόων κρατών-μελών της τότε ΕΟΚ και σε υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι ήταν σύζυγοι Βέλγων υπηκόων¹¹⁴. Σε αυτή την υπόθεση το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι δεν προκύπτει από τις διατάξεις των Συνθηκών ότι θέλησαν να αποκλείσουν από την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου τις προδικαστικές παραπομπές οι οποίες αναφέρονταν σε κοινοτικές διατάξεις και μάλιστα στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο ενός κράτους-μέλους παραπέμπει σε αυτές για να προσδιορίσει με αυτόν τον τρόπο τους κανόνες που αναφέρονται σε μία καθαρά εσωτερική του κατάσταση αλλά αντίθετα η κοινοτική έννομη τάξη έχει πρόδηλο συμφέρον να αποφεύγει ενδεχόμενες αποκλίσεις αναφορικά με την ερμηνεία κοινοτικών διατάξεων ανεξάρτητα από τις συνθήκες που αυτές εφαρμόζονται¹¹⁵ και iv) η τέταρτη και εξίσου ενδιαφέρουσα περίπτωση νομολογιακής τάσης είναι η λεγόμενη «αντίστροφη διάκριση». Το ενδιαφέρον αυτής της τάσης έγκειται στο γεγονός της συχνής εφαρμογής της αλλά και στον ρόλο που μπορεί να παίξει στην εξέλιξη του ενωσιακού δικαίου αναφορικά με την διαμόρφωση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με αυτή το εθνικό δίκαιο ενός κράτους-μέλους αναγνωρίζει υπέρ των υπηκόων του, ως προς καθαρά εσωτερικές υποθέσεις, λιγότερη προστασία ή δικαιώματα από εκείνα τα οποία θα είχε ο υπήκοος ενός άλλου κράτους-μέλους.

---

¹¹³ Σκέψεις 51-52, 55 της απόφασης ΔΕΕ, C-268/15, Fernand Ullens de Schooten κατά État belge, 15.11.2016.

¹¹⁴ Σκέψη 4 των αποφάσεων επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-297/88 και C-197/89, Massani Dzodzi και Βελγικό Δημόσιο, 18.10.1990.

¹¹⁵ Σκέψεις 36-37 των αποφάσεων επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-297/88 και C-197/89, Massani Dzodzi και Βελγικό Δημόσιο, 18.10.1990.

Όλες οι προαναφερόμενες νομολογιακές τάσεις δείχνουν την ξεκάθαρη προσπάθεια του ΔΕΕ να υπερκεράσει την απόρριψη της προδικαστικής παραπομπής λόγω αναρμοδιότητας και έχει κριθεί ότι αυτή η προσπάθεια είναι σωστή για δύο κυρίως λόγους¹¹⁶: α) εφόσον ο εθνικός δικαστής ζητεί την ερμηνεία ενωσιακών διατάξεων σημαίνει ότι έχει ήδη κρίνει ότι υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ αυτών των διατάξεων και του πραγματικού της υπόθεσης άσχετα από το ότι ίσως δεν το καθιστά σαφές στην απόφασή του ή δεν το έχει οριοθετήσει ακριβώς στο ερώτημα ή στα ερωτήματα που έχει θέσει προς το Δικαστήριο εξαιτίας της τυχόν ελλιπούς κατάρτισής του αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Στο σημείο αυτό το ΔΕΕ έχει τη δυνατότητα μιας και έχει πρόσβαση στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης μόνο βάσει της απόφασης παραπομπής να επεκτείνει την προβληματική του και σε πτυχές που καθιστούν την επίμαχη υπόθεση μη αμιγώς εσωτερική και β) το ΔΕΕ έχει την υποχρέωση, ως ένα από τα πιο σημαντικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε. που έχει σαν στόχο του την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, να καταβάλει κάθε προσπάθεια εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου προκειμένου να αντιμετωπίσει την τάση των κρατών-μελών να προτάσσουν την εφαρμογή του εθνικού τους δικαίου δεδομένου ότι αυτό συνεπάγεται και την κατοχύρωση της εθνικής τους κυριαρχίας. Αυτό τονίζει τη διαφορά της θέσης που κατέχουν τα εθνικά δικαστήρια και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το κλίμα που διαμορφώνεται κατά τον μεταξύ τους διάλογο ειδικά στην περίπτωση που τίθενται ζητήματα που αφορούν στο εύρος του πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου.

2.4.2. Ερμηνεία του κύρους των πράξεων των ενωσιακών οργάνων

Κάθε πράξη των ενωσιακών οργάνων υπόκειται στον έλεγχο του ΔΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 267 εδαφ. 1 β) ΣΛΕΕ και ο έλεγχος αυτός εμφανίζεται ως παρεμπίπτων¹¹⁷. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώνεται η έννομη προστασία η οποία παρέχεται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα αφού μπορούν να ζητήσουν με έμμεσο τρόπο τον έλεγχο νομιμότητας τόσο των κανονιστικών πράξεων όσο και των ατομικών αποφάσεων διότι δεν έχουν το δικαίωμα να τις προσβάλουν με προσφυγή ακυρώσεως επειδή δεν τους αφορούν άμεσα και ατομικά σύμφωνα με το άρθρο 263 παρ. 4 ΣΛΕΕ¹¹⁸. Δυνάμει του άρθρου 263 παρ. 6 ΣΛΕΕ θα πρέπει τα φυσικά

¹¹⁶ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 29-30.

¹¹⁷ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1101.

¹¹⁸ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1761.

και νομικά πρόσωπα να ασκήσουν προσφυγή ακυρώσεως εντός δύο μηνών από τη δημοσίευση της πράξης ή την κοινοποίησή της στον προσφεύγοντα ή στην περίπτωση που δεν υφίσταται δημοσίευση ή κοινοποίηση από την ημέρα κατά την οποία το εν λόγω πρόσωπο έλαβε γνώση αυτής της πράξης.

Στην περίπτωση αυτή το άρθρο 267 εδ. 1 β) ΣΛΕΕ επιτελεί συμπληρωματική λειτουργία ως μέσο προστασίας των φυσικών και νομικών προσώπων και μπορεί να αποτυπωθεί στην σχέση που είναι πιθανό να υπάρξει μεταξύ ενός προδικαστικού ερωτήματος και της συνδρομής των προϋποθέσεων που απαιτούνται από το άρθρο 263 παρ. 4 ΣΛΕΕ προκειμένου να ασκήσει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο προσφυγή ακυρώσεως δηλαδή θα πρέπει να είναι αποδέκτης των πράξεων αυτών ή να το αφορούν άμεσα και ατομικά ή εφόσον πρόκειται για κανονιστικές πράξεις να το αφορούν άμεσα χωρίς όμως να περιλαμβάνονται εκτελεστικά μέτρα¹¹⁹. Κατά τη νομολογία που έχει αναπτύξει το ΔΕΕ ο εθνικός δικαστής δεν έχει το δικαίωμα να θέσει ζήτημα κύρους και επομένως δεν έχει δικαίωμα να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στην περίπτωση κατά την οποία αντιμετωπίζει θέμα νομιμότητας μίας πράξης ενωσιακού οργάνου που όμως ο διάδικος μπορούσε να προσβάλει με προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του ενωσιακού δικαστή αλλά δεν το έπραξε ή απλά το αμέλησε και ως εκ τούτου η πράξη αυτή έχει καταστεί δεσμευτική διότι έχει παρέλθει η προθεσμία που προβλέπεται από την παρ. 6 του άρθρου 263 ΣΛΕΕ¹²⁰.

Ως προς το άρθρο 263 παρ. 4 ΣΛΕΕ παρατηρούνται τα ακόλουθα¹²¹: i) η προϋπόθεση του «άμεσου επηρεασμού» συντρέχει όταν ένα συγκεκριμένο μέτρο επηρεάζει άμεσα την νομική κατάσταση του προσώπου που ασκεί την προσφυγή και δεν αφήνει κάποια εξουσία εκτίμησης στα πρόσωπα που αφορά το εν λόγω μέτρο και είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή του όταν αυτή έχει καθαρά αυτόματο χαρακτήρα ο οποίος απορρέει αποκλειστικά από την ενωσιακή ρύθμιση χωρίς να εφαρμόζονται άλλοι παρεμβαλλόμενοι κανόνες¹²², ii) η προϋπόθεση του ατομικού επηρεασμού συντρέχει όταν το πρόσωπο που προσφεύγει θίγεται από την προσβαλλόμενη πράξη λόγω του ότι διαθέτει ορισμένες ιδιαίτερες ιδιότητες ή λόγω μίας πραγματικής κατάστασης η οποία το χαρακτηρίζει σε σχέση με κάποιο άλλο πρόσωπο

---

¹¹⁹ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1761.

¹²⁰ ο.π., σ. 1761.

¹²¹ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1076 επομ..

¹²² Σκέψη 43 της απόφασης ΔΕΕ, C-386/96, Société Louis Dreyfus & Cie και Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 05.05.1998.

και ως εκ τούτου το εξατομικεύει προς τον αποδέκτη¹²³, iii) η δυνατότητα άσκησης προσφυγής κατά κανονιστικών πράξεων δόθηκε για να μην μπορούν τα ενωσιακά όργανα να αποκλείουν, επιλέγοντας την μορφή του κανονισμού, το δικαίωμα των ιδιωτών να προσφεύγουν κατά μίας απόφασης που τους αφορά άμεσα και ατομικά, ξεκαθαρίζοντας ότι η επιλογή της μορφής δεν είναι σε θέση να αλλάξει τη φύση μίας πράξεως¹²⁴ και επομένως το κριτήριο που θα πρέπει να αναζητείται για να διακρίνεται μία απόφαση από έναν κανονισμό είναι η γενική ή μη γενική ισχύς της επίμαχης πράξης και iv) αν και το ΔΕΕ έκρινε ότι, παρόλο που η προϋπόθεση του ατομικού επηρεασμού θα πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με την αρχή της παροχής αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, λαμβανομένων υπόψη των διαφόρων περιστάσεων που τυχόν εξατομικεύουν τον προσφεύγοντα αυτή η ερμηνεία δεν θα πρέπει να μην παίρνει υπόψη της τη συγκεκριμένη προϋπόθεση η οποία ρητά προβλέπεται από την Συνθήκη χωρίς να υφίσταται υπέρβαση των αρμοδιοτήτων που αναγνωρίζονται στα ενωσιακά δικαστήρια¹²⁵.

2.5. Αποτελέσματα της προδικαστικής απόφασης

2.5.1. Δεσμευτικότητα ως προς το εθνικό δικαστήριο που πρόβη στην προδικαστική παραπομπή

Η απόφαση του ΔΕΕ επί ενός προδικαστικού ερωτήματος που του έχει υποβληθεί απευθύνεται στο δικαστή που το υπέβαλε και ως εκ τούτου είναι λογικό να τον δεσμεύει καθώς επίσης και τα ανώτερα δικαστήρια εφόσον δικάζουν την ίδια υπόθεση¹²⁶. Η υποχρέωση σεβασμού της απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου από τα εθνικά δικαστήρια δεν ορίζεται με σαφή τρόπο στις Συνθήκες αλλά απορρέει από το δικαιοδοτικό ρόλο που έχει το ΔΕΕ¹²⁷. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το ΔΕΕ δεν υποκαθιστά σε καμία περίπτωση το εθνικό δικαστήριο μια και δεν έχει το δικαίωμα να αποφανθεί για την ερμηνεία ή το κύρος των εθνικών κανόνων δικαίου αλλά οδηγεί τον εθνικό δικαστή στο να κρίνει και να δώσει

---

¹²³ Σκέψη 36 της απόφασης ΔΕΕ, C-50/00, Unión de Pequeños Agricultores και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, 25.07.2002.

¹²⁴ Σκέψη 61 της απόφασης ΠΕΚ, T-447/05, Société des plantations de Mbanga SA (SPM) κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 12.01.2007.

¹²⁵ Σκέψη 36 της απόφασης ΔΕΕ, C-263/02, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Jégo-Quérel et Cie SA, 01.04.2004.

¹²⁶ Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1770· Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 733 επομ.· Χ. Γεραρής, Προδικαστική παραπομπή: Η απόφαση του ΔΕΚ επί προδικαστικού ερωτήματος, *ΕΕΕυρΔ 2:1995*, σ. 305.

¹²⁷ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 34.

συγκεκριμένη λύση στην υπό κρίση διαφορά απέχοντας όμως το ίδιο από το να εφαρμόσει το ενωσιακό δίκαιο σε αυτήν¹²⁸. Βέβαια η δεσμευτική ισχύς της απόφασης του Δικαστηρίου δεν αποκλείει στον εθνικό δικαστή το δικαίωμα να αποταθεί σε αυτό και δεύτερη φορά για την ίδια υπόθεση είτε γιατί αντιμετωπίζει δυσκολίες ως προς την κατανόηση της απόφασής του είτε γιατί έχουν προκύψει νέα στοιχεία χωρίς όμως να τίθεται υπό αμφισβήτηση η ισχύς της πρώτης απόφασης του ΔΕΕ¹²⁹.

Ως προς την απόφαση του ΔΕΕ που αφορά στο κύρος πράξης που έχει εκδοθεί από ένα θεσμικό όργανο ή οργανισμό αυτή έχει αναγνωριστικό χαρακτήρα και το όργανο που την έχει εκδώσει οφείλει να λάβει τα μέτρα τα οποία περιλαμβάνονται στη δικαστική απόφαση όπως ορίζει το άρθρο 266 πρώτο εδάφιο ΣΛΕΕ ενώ ο εθνικός δικαστής ο οποίος υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα σε περίπτωση που κριθεί ότι η συγκεκριμένη πράξη δεν είναι έγκυρη δεν την εφαρμόζει στη υπό κρίση διαφορά ενώ και το σύνολο των εθνικών δικαστηρίων οφείλει να την εκλάβει ως μη έγκυρη¹³⁰.

Η απόφαση του ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου η οποία επίσης δεσμεύει τον εθνικό δικαστή που έχει υποβάλει το συγκεκριμένο προδικαστικό ερώτημα τον υποχρεώνει να τον εφαρμόσει σύμφωνα με την ερμηνεία που έχει δοθεί από το Δικαστήριο και ίσως να πρέπει να παραμερίσει τον εθνικό κανόνα εφόσον διαπιστώσει ότι δεν είναι συμβατό το εθνικό δίκαιο με το ενωσιακό¹³¹.

2.5.2. Παράλειψη συμμόρφωσης του εθνικού δικαστηρίου

Σε περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο παραλείψει να συμμορφωθεί με την απόφαση του ΔΕΕ τότε αυτό συνιστά παράβαση του ενωσιακού δικαίου¹³². Αυτή η παράλειψη μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους, όπως για παράδειγμα να διαφωνεί ο εθνικός δικαστής με την εν λόγω απόφαση, αλλά για οποιοδήποτε λόγο και εάν γίνεται δεν επιτρέπεται και καθιστά την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου ελαττωματική¹³³. Η παράλειψη αυτή του εθνικού

¹²⁸ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1109.

¹²⁹ Σκέψη 15 της απόφασης ΔΕΕ, C-69/85, Wunsche Handelsgesellschaft GmbH & Co και Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, 05.03.1986.

¹³⁰ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1109-1110· Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβόνας – Ερμηνεία κατ’ άρθρον*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 1771.

¹³¹ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1110-1111.

¹³² Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 733 επομ..

¹³³ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 733 επομ..

δικαστηρίου δεν είναι απίθανο να συμβεί διότι από την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος και μέχρι την έκδοση της απόφασης μεσολαβεί ένα κάποιο χρονικό διάστημα και επομένως υπάρχει το ενδεχόμενο να αλλάξει η σύνθεση του εθνικού δικαστηρίου και ως εκ τούτου να μεταβληθεί η στάση του¹³⁴. Σε καμία όμως περίπτωση δεν νοείται να λάβει χώρα προσπάθεια του εθνικού δικαστή να περιορίσει την εμβέλεια της απόφασης του ΔΕΕ, να αλλοιώσει το νόημά της ή να την παραμερίσει, επιλέγοντας για παράδειγμα να υποβάλει το ίδιο ερώτημα σε ανώτερο εθνικό δικαστήριο για να μπορέσει με αυτόν τον τρόπο να βεβαιωθεί για την ορθότητα της απόφασης¹³⁵. Στην μόνη περίπτωση που επιτρέπεται να παραμερίσει ο εθνικός δικαστής την απόφαση του Δικαστηρίου είναι εάν κρίνει, εκ των υστέρων, ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν εφαρμόζεται τελικά το ενωσιακό δίκαιο ή εφαρμόζονται άλλοι ενωσιακοί κανόνες και επομένως η απόφαση που εκδόθηκε από το ΔΕΕ δεν επηρεάζει την έκδοση της δικής του απόφασης¹³⁶.

2.5.3. Δεσμευτικότητα της προδικαστικής απόφασης ως προς τα άλλα κράτη-μέλη

Η προδικαστική απόφαση αναπτύσσει δεσμευτικές συνέπειες εκτός από το εθνικό δικαστήριο το οποίο υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα και στα δικαστήρια του συγκεκριμένου κράτους-μέλους αλλά και των άλλων κρατών-μελών εφόσον αντιμετωπίζουν το ίδιο θέμα ή κάποιο άλλο παρεμφερές¹³⁷. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των αποφάσεων του ΔΕΕ που έκριναν μία ενωσιακή πράξη ανίσχυρη και αυτών που ερμηνεύουν το ενωσιακό δίκαιο¹³⁸. Ειδικότερα¹³⁹: α) η δεσμευτικότητα μίας απόφασης του ΔΕΕ που κηρύσσει ανίσχυρη μία ενωσιακή πράξη ισχύει *erga omnes* και δεν επιτρέπεται κανένα ενωσιακό ή εθνικό δικαστήριο να συνεχίσει να την εφαρμόζει¹⁴⁰ ενώ μπορούν να τεθούν νέα προδικαστικά ερωτήματα μόνο εφόσον αφορούν διευκρινίσεις επί της απόφασης ή άλλα συναφή θέματα αλλά σε καμία περίπτωση ερωτήματα σχετικά με το κύρος ή την ισχύ αυτής. Είναι διαφορετικό το θέμα των συνεπειών του ανίσχυρου της πράξης επί των πράξεων των εθνικών αρχών που βασίστηκαν σε αυτή, παραδείγματος χάριν μία πράξη μεταφοράς

---

¹³⁴ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 733 επομ..

¹³⁵ ο.π., σ. 733 επομ..

¹³⁶ ο.π., σ. 733 επομ..

¹³⁷ ο.π., σ. 733 επομ..

¹³⁸ ο.π., σ. 733 επομ..

¹³⁹ ο.π., σ. 733 επομ..

¹⁴⁰ Α. Πλιάκος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 295.

οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, διότι σε αυτή την περίπτωση η νομολογία του ΔΕΕ θεωρεί ότι αυτό είναι ένα ζήτημα που κάθε κράτος-μέλος θα πρέπει να το αντιμετωπίσει σύμφωνα με το εθνικό του δικαϊκό σύστημα ενώ δεν υφίσταται αρχή η οποία να επιβάλλει την υποχρέωση ακύρωσης αυτών των εθνικών πράξεων. Εάν το ΔΕΕ κρίνει ότι δεν προέκυψαν στοιχεία εις βάρος του κύρους μίας ενωσιακής πράξης τότε αυτή του η απόφαση δεν έχει τόσο ευρεία και απόλυτη δεσμευτικότητα παρά μόνο σε ότι αφορά το λόγο ή τους λόγους που εξετάστηκαν και αφορούσαν το ανίσχυρο και β) τα ίδια περίπου ισχύουν αναφορικά με τις αποφάσεις του ΔΕΕ που ερμηνεύουν ενωσιακούς κανόνες. Το εθνικό δικαστήριο που υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα θα πρέπει να εφαρμόσει τον ενωσιακό κανόνα με τον υποδειχθέντα από το Δικαστήριο τρόπο.

2.5.4. Διαχρονικά αποτελέσματα των προδικαστικών αποφάσεων

Αναφορικά με τις αποφάσεις του ΔΕΕ που ερμηνεύουν ενωσιακούς κανόνες μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να γίνει δεκτός ο περιορισμός της αναδρομικής τους ισχύος και αυτό συνήθως για λόγους ασφάλειας δικαίου ενώ το Δικαστήριο επεξεργάστηκε τον περιορισμό της αναδρομικής ισχύος και στις αποφάσεις του περί ελέγχου του κύρους των ενωσιακών πράξεων¹⁴¹. Κάθε φορά που το ΔΕΕ έκανε χρήση αυτής της εξουσίας το έκανε βασιζόμενο σε δύο κριτήρια¹⁴²: i) στην αξιολόγηση των τυχόν πρακτικών συνεπειών που θα είχε ο περιορισμός κάνοντας σαφές όμως ότι ο εν λόγω περιορισμός δεν θα έχει επιπτώσεις στην αντικειμενικότητα του δικαίου και ii) στην εξέταση του αν αντικειμενικά υφίσταντο αβεβαιότητες σχετικά με την έννοια των υπό ερμηνεία ενωσιακών κανόνων δικαίου καθώς και το κατά πόσο αυτές οι αβεβαιότητες έχουν δημιουργηθεί από την συμπεριφορά των ίδιων των ενωσιακών οργάνων. Γενικότερα το ΔΕΕ λαμβάνει υπόψη του διάφορα στοιχεία, όπως το γεγονός ότι «καλή τη πίστη» έχουν δημιουργηθεί καταστάσεις και ενδεχομένως θα επέρχονταν σοβαρές διαταραχές από την αναδρομική ισχύ της απόφασής του, τον μεγάλο αριθμό των ενδιαφερομένων, το ότι η αναγνώριση της ακυρότητας μπορεί να είναι απρόβλεπτη για τις επιχειρήσεις, την επί μακρόν αβεβαιότητα σχετικά με το κύρος της ενωσιακής πράξης ή την ερμηνεία του ενωσιακού κανόνα, κ.α.. Τέλος το ΔΕΕ έκρινε ότι χάριν της ενότητας της ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το μόνο αρμόδιο να περιορίζει τα αποτελέσματα των αποφάσεων και αυτό θα επιτυγχάνεται μόνο

---

¹⁴¹ Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 1111.

¹⁴² ο.π., σ. 1111-1112.

με την απόφασή του περί του κύρους μίας ενωσιακής πράξης ή της ερμηνείας ενός ενωσιακού κανόνα δικαίου.

2.5.5. Η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου και η προδικαστική παραπομπή

Ο πραγματικά εξαιρετικά σημαντικός ρόλος που παίζει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με την νομολογία που έχει διαμορφώσει και εξακολουθεί να διαμορφώνει με όχημα τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβάλλουν τα κράτη-μέλη φάνηκε από την ίδρυση ακόμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πιο σοβαρό πρόβλημα το οποίο ανέκυψε από την πρώτη στιγμή ήταν αυτό της σχέσης που θα είχε το ενωσιακό δίκαιο με το εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών. Μεγάλο μέρος του (τότε) κοινοτικού δικαίου απομακρυνόταν από τους παραδοσιακούς κανόνες και αρχές του διεθνούς δικαίου και λόγω της άμεσης ισχύος του ήταν το δίκαιο που εφαρμοζόταν ανά πάσα στιγμή κυρίως από τα δικαστήρια των κρατών-μελών¹⁴³. Προκειμένου να επιλύσουν το θέμα που είχε δημιουργηθεί τα εθνικά δικαστήρια ζήτησαν τη βοήθεια του ΔΕΕ με τον μόνο τρόπο που διέθεταν: την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος.

Με την ιστορική απόφασή του C-6/64 Costa/ENEL το ΔΕΕ κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος από Ιταλικό δικαστήριο όπου έθετε το ζήτημα του εάν ένας νεότερος εθνικός νόμος ο οποίος αντέβαινε στην ιδρυτική Συνθήκη μπορούσε να ισχύσει και να αναπτύξει τις συνέπειές του στο εσωτερικό της χώρας και προκειμένου να λύσει το πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί κατέφυγε σε μία πρωτότυπη κατασκευή για να αντλήσει επιχειρήματα υπέρ της ενιαίας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου: αναπτύσσοντας έτι περαιτέρω τη θέση του στην προηγηθείσα εξίσου γνωστή απόφασή του C-26/62 Van Gend & Loos στην οποία χαρακτήριζε την κοινότητα ως μία «*νέα έννομη τάξη διεθνούς δικαίου*»¹⁴⁴ αναφέρει ότι η Κοινότητα αποτελεί μία «*νέα ιδιαίτερη έννομη τάξη*» την οποία δημιούργησε η Συνθήκη της ΕΟΚ και η οποία είναι «*απεριόριστης διάρκειας, έχουσα δικά της όργανα, νομική προσωπικότητα, ικανότητα δικαίου, ικανότητα διεθνούς εκπροσωπήσεως και ιδίως πραγματικές εξουσίες απορρέουσες από τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων τους και τη μεταβίβαση εξουσιών τους στην Κοινότητα και τα κράτη μέλη περιόρισαν, αν και σε ορισμένους μόνο τομείς, τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και δημιούργησαν έτσι ένα σύστημα δικαίου εφαρμοζόμενο τόσο στους υπηκόους*

---

¹⁴³ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 544 επομ..

¹⁴⁴ Σελ. 867 της απόφασης ΔΕΕ, C-26/62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos και Nederlandse Administratie der Belastingen, 05.02.1963.

τους όσο και σ' αυτά τα ίδια»¹⁴⁵. Αυτή η απόφαση υπήρξε το θεμέλιο της «υπαρξιακής» για το ενωσιακό δίκαιο σημασίας «αρχής της υπεροχής» σύμφωνα με την οποία όταν ένας οποιοσδήποτε εθνικός κανόνας δικαίου αντιτίθεται σε ένα ενωσιακό τότε ο τελευταίος υπερισχύει¹⁴⁶. Στην απόφαση C- 11/70 Internationale Handelsgesellschaft το ΔΕΕ μένοντας σταθερό στην πάγια νομολογία του επανέλαβε ότι¹⁴⁷: «*Η προσφυγή σε κανόνες ή νομικές έννοιες εθνικού δικαίου, για την εκτίμηση του κύρους πράξεων που εκδόθηκαν από τα όργανα της Κοινότητας, θα είχε ως αποτέλεσμα να θίξει την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου. Το κύρος τέτοιων πράξεων δεν θα μπορούσε να κριθεί παρά με βάση το κοινοτικό δίκαιο. Πράγματι, δεν θα ήταν δυνατό, λόγω της φύσεώς του, ν' αντιταχθούν δικαστικώς στο δίκαιο που γεννάται από τη Συνθήκη, αφού απορρέει από αυτόνομη πηγή, κανόνες εθνικού δικαίου, όποιοι κι αν είναι, χωρίς το δίκαιο αυτό να χάσει τον κοινοτικό του χαρακτήρα και χωρίς να τεθεί υπό αμφισβήτηση η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας*».

Το αποτέλεσμα της πάγιας νομολογίας του ΔΕΕ ήταν η διαμόρφωση της αρχής της υπεροχής βάσει της οποίας αποτελεί η παραδοχή ότι όταν εθνικός κανόνας αντιτίθεται σε έναν ενωσιακό τότε ο τελευταίος υπερισχύει του πρώτου. Η αρχή της υπεροχής δεν αποτελεί απάντηση σε ένα φιλοσοφικό προβληματισμό νομικής φύσης ως προς την ιεραρχική θέση των ενωσιακών κανόνων σχετικά με τους εθνικούς αλλά εκφράζει την καθαρά πρακτικής φύσεως υποχρέωση που έχει συνήθως ο εκάστοτε εθνικός δικαστής να εφαρμόζει, σε περίπτωση σύγκρουσης, τον ενωσιακό και να αφήνει ανεφάρμοστο τον εθνικό κανόνα¹⁴⁸. Στα χρόνια που ακολούθησαν το ΔΕΕ παρέμεινε σταθερό αναφορικά με την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου και με αφορμή την υποβολή διαφόρων προδικαστικών ερωτημάτων εξέλιξε την συγκεκριμένη άποψη. Παραδείγματος χάριν στην υπόθεση C-106/77 Simmenthal SpA το ΔΕΕ έκρινε ότι «*κάθε εθνικός δικαστής που επιλαμβάνεται αρμοδίως μιας διαφοράς έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει στο ακέραιο το κοινοτικό δίκαιο και να προστατεύει τα δικαιώματα τα οποία αυτό*

---

¹⁴⁵ Σελ. 1197 της απόφασης ΔΕΕ, C-6/64, Flaminio Costa και ENEL, 15..07.1964.

¹⁴⁶ Β. Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 43.

¹⁴⁷ Σκέψη 3, της απόφασης ΔΕΕ, C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH και Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 17.12.1970.

¹⁴⁸ Β. Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 43-44.

απονέμει στους ιδιώτες, αφήνοντας ανεφάρμοστη κάθε ενδεχομένως αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου, είτε προγενέστερη είτε μεταγενέστερη του κανόνα του κοινοτικού δικαίου»¹⁴⁹.

Η αρχή της υπεροχής είχε ενταχθεί στο σημείο I-6 της Συνταγματικής Συνθήκης επιβεβαιώνοντας με τον πλέον ρητό τρόπο τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ αλλά όπως είναι γνωστό η εν λόγω Συνθήκη δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ δεδομένου ότι απορρίφθηκε κατόπιν δημοψηφίσματος στη Γαλλία και την Ολλανδία¹⁵⁰. Τελικά η αρχή της υπεροχής δεν συμπεριλήφθηκε στη Συνθήκη της Λισαβόνας αλλά υιοθετήθηκε η Δήλωση 17 σύμφωνα με την οποία ορίζεται ότι κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ το ενωσιακό δίκαιο υπερισχύει έναντι του δικαίου των κρατών-μελών δυνάμει των όρων που ορίζονται στην εν λόγω νομολογία¹⁵¹. Προσαρτήθηκε επίσης και μία γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 2007 η οποία αναφέρει ότι από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου απορρέει η αρχή της υπεροχής που αποτελεί θεμελιώδη αρχή του ενωσιακού δικαίου και είναι άμεσα συνυφασμένη με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση¹⁵². Πάντως το γεγονός ότι η αρχή της υπεροχής δεν εντάχθηκε στο κείμενο της Συνθήκης της Λισαβόνας καθόλου δεν αναιρεί την ουσία της και την έκτασή της ως κανόνας άρσης συγκρούσεων καθώς και την υφιστάμενη νομολογία του ΔΕΕ¹⁵³.

3. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ

3.1. Η συνεργασία μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαστή

Έχει ήδη αναφερθεί ότι από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης η διασφάλιση της τήρησης του δικαίου τόσο κατά την ερμηνεία όσο και κατά την εφαρμογή του ανατέθηκε σε ένα ανεξάρτητο δικαιοδοτικό όργανο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο το οποίο και αποτελεί το μόνο θεσμικό ενωσιακό δικαστήριο¹⁵⁴. Τα εθνικά δικαστήρια καλούνται από την μεριά τους να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν τους κανόνες που θέτει το ενωσιακό δίκαιο αποτελώντας

---

¹⁴⁹ Σκέψη 21 της απόφασης ΔΕΕ, C-106/77, Amministrazione delle finalizzate dello stato και Simmenthal SpA, 09.03.1978.

¹⁵⁰ Β. Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 44.

¹⁵¹ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 554 επομ., 558 επομ.· Β. Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 44.

¹⁵² Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 558 επομ..

¹⁵³ Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 558 επομ.· Β. Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 44.

¹⁵⁴ Δ. Δούκας, Προδικαστική παραπομπή: Ο διάλογος του εθνικού με τον κοινοτικό δικαστή μέσα από την εξέλιξη της νομολογίας του ΔΕΚ, *ΕΕΕυρΔ 2:1995*, σ. 332.

με αυτό τον τρόπο και αυτά ενωσιακά δικαστήρια με την λειτουργική-ουσιαστική έννοια του όρου και ως τέτοια έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου¹⁵⁵. Προκειμένου λοιπόν να αποτραπεί ο κίνδυνος διαμόρφωσης μίας εθνικής νομολογίας που δεν θα είναι σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο προβλέφθηκε ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής¹⁵⁶ απαραίτητη προϋπόθεση του οποίου είναι η εγκαθίδρυση μίας διαρκούς συνεργασίας μεταξύ των δικαστών των κρατών-μελών και του ΔΕΕ¹⁵⁷. Κατά τη διαδικασία αυτή τα εθνικά δικαστήρια θεωρούνται ισάξια και ισότιμα με το ΔΕΕ και οι μεταξύ τους σχέσεις δεν διέπονται από κάποιο είδος ιεραρχίας αν και τελικός κριτής της εφαρμογής της διαδικασίας που προβλέπεται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ παραμένει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο¹⁵⁸.

Κατά τη διάρκεια του διαλόγου μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του ΔΕΕ ο οποίος διεξάγεται μέσω της διαδικασίας της υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος κάθε ένα από τα μέρη έχει διακριτή αποστολή δηλαδή διαφορετική δικαιοδοσία εφόσον γίνεται λόγος για δικαστικά όργανα¹⁵⁹. Είναι όμως αρκετά συχνό το φαινόμενο ο εθνικός δικαστής, είτε διότι αγνοεί τη σωστή λειτουργία του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής είτε διότι επιθυμεί να εκμαιεύσει από το ΔΕΕ μία ξεκάθαρη λύση ως προς τις ερμηνευτικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζει, να υποβάλει ερωτήματα σχετικά με το εάν είναι συμβατές οι εθνικές διατάξεις με τις ενωσιακές¹⁶⁰. Σε αυτήν την περίπτωση το ΔΕΕ μένει πιστό στη θέση του να μην αποφαινεται για τέτοιου είδους ερωτήματα και να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία προκειμένου να κρίνει το ίδιο περί της συμβατότητας των εθνικών κανόνων με τις ενωσιακές διατάξεις¹⁶¹. Βέβαια στην περίπτωση που η απόφαση του ΔΕΕ περιέχει πολύ γενικά ερμηνευτικά στοιχεία υπάρχει κίνδυνος να δυσκολευτεί ο εθνικός δικαστής στην εξεύρεση της σωστής ερμηνείας της υπό κρίση εθνικής διάταξης και για αυτό το λόγο ο ενωσιακός δικαστής, εάν θεωρήσει ότι η υπό εξέταση εθνική νομοθεσία δεν

---

¹⁵⁵ Δ. Δούκας, Προδικαστική παραπομπή: Ο διάλογος του εθνικού με τον κοινοτικό δικαστή μέσα από την εξέλιξη της νομολογίας του ΔΕΚ, *ΕΕΕυρΔ* 2:1995, σ. 332.

¹⁵⁶ ο.π., σ. 333.

¹⁵⁷ Β. Χατζόπουλος, Το παραδεκτό των προδικαστικών παραπομπών από το ΔΕΚ: εφαρμογή ή καταστρατήγηση του άρθρου 177 ΣυνθΕΚ, *ΕΕΕυρ* 2:1995, σ. 349.

¹⁵⁸ ο.π., σ. 349.

¹⁵⁹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 59.

¹⁶⁰ ο.π., σ. 59.

¹⁶¹ Σκέψη 19 της απόφασης ΔΕΕ, C-55/94, Reinhard Gebhard και Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano, 30.11.1995· Σκέψη 61 της απόφασης ΔΕΕ, C-467/08, Padawan SL κατά Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE), 21.10.2010.

συμφωνεί με το ενωσιακό δίκαιο επιδιώκει ταυτόχρονα να θέσει όσο γίνεται πιο λεπτομερή και αυστηρά κριτήρια του συγκεκριμένου ελέγχου προκειμένου να περιορίσει τη σχετική εξουσία εκτίμησης του εθνικού δικαστή αλλά και να δώσει στον τελευταίο όσο γίνεται περισσότερες πληροφορίες για να τις αξιοποιήσει κατά την έκδοση της οριστικής απόφασης και να οδηγηθεί στο αποτέλεσμα που έχει αναδειχθεί από την απόφαση του ΔΕΕ¹⁶².

Εάν για παράδειγμα μία εθνική νομοθεσία είναι δυνατόν να κριθεί συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο διότι υπηρετεί έναν λόγο δημοσίου συμφέροντος όπως είναι η δημόσια υγεία και εφόσον μία τέτοια πρόβλεψη έχει τεθεί ως εξαίρεση που επιτρέπεται από την ενωσιακή νομοθεσία, τότε πολλές φορές το ΔΕΕ αναφέρει ότι η υπό κρίση εθνική ρύθμιση θεωρείται κατάλληλη για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός μόνο εάν επιζητείται η επίτευξη του με συνέπεια και συστηματικότητα, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο στον εθνικό δικαστή την δυνατότητα να κρίνει ο ίδιος ποιος είναι ο πραγματικός σκοπός της ρύθμισης σύμφωνα με την αρχή της καταλληλότητας¹⁶³. Και για να μην κατηγορηθεί το Δικαστήριο ότι επεμβαίνει στο έργο του εθνικού δικαστή τονίζει σχεδόν συνέχεια ότι είναι αρμόδιο να δώσει βάσει των στοιχείων που του έχουν δοθεί, δηλαδή της δικογραφίας καθώς και των υποβληθέντων γραπτών και προφορικών παρατηρήσεων, στοιχεία που θα βοηθήσουν την έκδοση της απόφασης¹⁶⁴. Από τα παραπάνω δεν θα πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το ΔΕΕ προσπαθεί συγκεκριμένα να επέμβει στο δικαιοδοτικό έργο του εθνικού δικαστή αλλά αντίθετα το γεγονός ότι το Δικαστήριο του καταλείπει την τελευταία κρίση σχετικά με την αντίθεση του εθνικού κανόνα στον ενωσιακό και τη δυνατότητα εφαρμογής των ενωσιακών διατάξεων αντί των εθνικών προκειμένου να προασπίσει τα δικαιώματα των ιδιωτών, συμβάλλει αναμφισβήτητα στην αναβάθμιση του έργου του δικαστή και την ενίσχυση του κύρους του¹⁶⁵.

Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που το ΔΕΕ δεν τηρεί την αρχή αποφυγής της εκτίμησης του εθνικού δικαίου και προβαίνει στην καταδίκη ενός εθνικού διακαϊκού κανόνα εφόσον τον ερμηνεύει ως αντίθετο στο ενωσιακό δίκαιο και μάλιστα χωρίς να δίνει καμία απολύτως ευκαιρία στον εθνικό δικαστή να προβεί σε μία διαφορετική κρίση¹⁶⁶. Στις αποφάσεις του

---

¹⁶² Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 60.

¹⁶³ ο.π., σ. 60.

¹⁶⁴ Σκέψη 66 της απόφασης ΔΕΕ, C-293/14, Gebhart Hiebler κατά Walter Schlagbauer, 23.12.2015.

¹⁶⁵ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 61.

¹⁶⁶ ο.π., σ. 61.

αυτές το ΔΕΕ είτε ερμηνεύει τον εθνικό κανόνα δικαίου καθώς και την εφαρμοζόμενη ενωσιακή διάταξη κρίνοντας ότι ο ενωσιακός κανόνας δικαίου αντιτίθεται στον εθνικό για τον οποίο άλλωστε υποβλήθηκε το προδικαστικό ερώτημα είτε αποφαινεται ότι ο φερόμενος δικαιολογητικός λόγος του εθνικού κανόνα που συνάγεται από το σύνολο της δικογραφίας, τις παρατηρήσεις των παρεμβαινόντων στη δίκη κρατών-μελών και την αιτιολογική έκθεση του νόμου δεν συνδέεται με τον ενωσιακό κανόνα και επομένως δεν δίνεται κανένα περιθώριο στον εθνικό δικαστή να κρίνει διαφορετικά¹⁶⁷. Σε αυτές του τις αποφάσεις το ΔΕΕ κρίνει ότι υπερισχύει η αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου και το ενδιαφέρει να παράσχει μία χρήσιμη απάντηση στον εθνικό δικαστή και όχι ο διαχωρισμός των ρόλων του εθνικού δικαστηρίου και του ενωσιακού¹⁶⁸. Στις περιπτώσεις αυτών των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου τα κράτη-μέλη δείχνουν να είναι εξοικειωμένα με αυτή την πρακτική από την μία πλευρά διότι οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ έχουν ανάλογο ύψος και από την άλλη πλευρά διότι συνειδητοποιούν ότι μία τέτοιου είδους απόφαση του ΔΕΕ, δηλαδή διατυπωμένη με τρόπο που να μην δημιουργεί οιαδήποτε αμφιβολία αναφορικά με την ασυμβατότητα της υπό κρίση εθνικής ρύθμισης προς το ενωσιακό δίκαιο ουσιαστικά αποτελεί μία απερίφραστη δικαστική «καταδίκη» αυτής της ρύθμισης¹⁶⁹.

Το γεγονός ότι η προσέγγιση του εθνικού δικαίου εκ μέρους του ΔΕΕ είναι συχνά αμφισβητούμενη διότι κινείται μεταξύ διαφόρων αρχών όπως της αρχής της διάκρισης των αρμοδιοτήτων, της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου αλλά και του φόβου να μην δοθεί η απαραίτητη βοήθεια στον εθνικό δικαστή ή η διστακτικότητα αναφορικά με την εξαντλητική ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου και γενικότερα όλες αυτές οι αντίρροπες τάσεις κρύβουν τον κίνδυνο να διαμορφωθεί μία δικαστική ιεραρχία σύμφωνα με την οποία το ΔΕΕ θα αναλάβει το ρόλο ενός Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαστηρίου όπου, σε αυτή την περίπτωση, θα αποβάλλει κάθε εθνική διάταξη που θα αντίκειται στην ευρωπαϊκή νομοθεσία¹⁷⁰. Οι ιδρυτές όμως των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφάσισαν να δημιουργήσουν μία σχέση συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του ΔΕΕ διαμέσου του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής και όχι να συστήσουν ένα Ανώτατο Δικαστήριο στο οποίο θα υπάγονται όλες οι δικαστικές αρχές των κρατών-μελών δεδομένου

---

¹⁶⁷ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 61-62.

¹⁶⁸ ο.π., σ. 62.

¹⁶⁹ ο.π., σ. 63.

¹⁷⁰ ο.π., σ. 63.

ότι κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν μία εντελώς διαφορετική δόμηση, όχι μόνο σχετικά με τη δικαστική εξουσία στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στις άλλες εξουσίες, που θα προσομοίαζε σε αυτή των ομοσπονδιακών κρατών¹⁷¹.

3.2. Προβλήματα συνεργασίας εθνικού και ενωσιακού δικαστή

Είναι αξιοσημείωτο και άκρως ενδιαφέρον το γεγονός ότι δεν υπήρχε πάντοτε αγαστή συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων των κρατών-μελών και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Αυτό ήταν περισσότερο εμφανές κυρίως με τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια και προπαντός με τα Συνταγματικά δικαστήρια, σε όσα κράτη-μέλη έχουν υιοθετήσει τέτοιου είδους δικαστήριο και τα οποία λόγω ακριβώς του ρόλου τους δηλαδή του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων θεωρούσαν ότι οι αποφάσεις του ΔΕΕ δεν θα πρέπει να είναι υποχρεωτικές και για αυτά. Ακολουθούν ενδεικτικά μερικές περιπτώσεις υποθέσεων οι οποίες παρουσιάζουν με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο τα προβλήματα που κατά καιρούς έχουν δημιουργηθεί με τη στάση ανώτερων εθνικών δικαστηρίων προς το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και τις αποφάσεις του.

3.2.1. Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο

Το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο έλαβε θέση σχετικά με το ζήτημα των σχέσεων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου προς τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως προστατεύονται στην σημαντική υπόθεση C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft η οποία έγινε γνωστή ως *Solange I*¹⁷². Πιο συγκεκριμένα¹⁷³:

Η διαφορά που προέκυψε αφορούσε την αμφισβήτηση ενός κοινοτικού κανονισμού ενώπιον ενός γερμανικού δικαστηρίου σχετικά με τη νομιμότητά του διότι αντέβαινε σε θεμελιώδες δικαίωμα του γερμανικού Συντάγματος. Ο Γερμανός δικαστής υπέβαλε δύο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το κύρος του συστήματος των πιστοποιητικών εξαγωγής και της συστάσεως ασφαλείας που συνδέεται με αυτά — αποκαλούμενου στο εξής «σύστημα συστάσεως ασφαλείας» — το οποίο προβλέπεται από τον κανονισμό 120/67/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 1967, για την κοινή οργάνωση των αγορών στον τομέα των

---

¹⁷¹ Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 63.

¹⁷² Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 546 επομ..

¹⁷³ ο.π., σ. 546 επομ..

σιτηρών και τον κανονισμό 473/67/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 21ης Αυγούστου 1967, σχετικά με τα πιστοποιητικά εισαγωγής και εξαγωγής¹⁷⁴. Ειδικότερα¹⁷⁵: α) το πρώτο ερώτημα αφορούσε το εάν ήταν σύμφωνες με το δίκαιο η υποχρέωση εξαγωγής βάσει του Κανονισμού 120/67/ΕΟΚ για την κοινή οργάνωση των αγορών στον τομέα των σιτηρών ή η σύσταση ασφάλειας με την οποία συνοδευόταν αυτή η υποχρέωση καθώς και η απώλεια της ασφάλειας σε περίπτωση που η εξαγωγή δεν θα πραγματοποιηθεί κατά το χρόνο ισχύος του πιστοποιητικού εξαγωγής και β) το δεύτερο υποβληθέν ερώτημα αφορούσε το εάν, στην περίπτωση που το Δικαστήριο θα επιβεβαίωνε το κύρος της επίμαχης διάταξης του κανονισμού 120/67/ΕΟΚ, το άρθρο 9 του κανονισμού 473/67 της Επιτροπής που εκδόθηκε σε εφαρμογή του πρώτου είναι σύννομο λόγω του ότι δεν απέκλειε την κατάπτωση της ασφάλειας παρά μόνο στη περίπτωση ανωτέρας βίας.

Ως προς αυτά το ΔΕΕ έκρινε ότι¹⁷⁶: α) η προσφυγή σε κανόνες ή νομικές έννοιες του εθνικού δικαίου προκειμένου να λάβει χώρα εκτίμηση του κύρους εκδοθεισών από τα κοινοτικά όργανα πράξεων θα είχε σαν αποτέλεσμα να θιγεί τόσο η ενότητα όσο και η αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου. Το κύρος αυτών των πράξεων κρίνεται μόνο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και δεν θα ήταν δυνατόν να αντιταχθεί οποιοσδήποτε εθνικός κανόνας δικαίου στο δίκαιο που έχει θεσπιστεί από τις Συνθήκες και που προέρχεται από αυτόνομη πηγή χωρίς αυτό να χάσει τον κοινοτικό του χαρακτήρα και γενικότερα να αμφισβητηθεί η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας και β) παρόλα αυτά θα πρέπει να εξεταστεί μήπως έχει αγνοηθεί κάποια εγγύηση του κοινοτικού δικαίου διότι ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του δικαίου και η προάσπισή τους θα πρέπει να διασφαλίζεται εντός της δομής και των στόχων της Κοινότητας. Τέλος το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι ο υπό εξέταση Κανονισμός δεν πάσχει από οποιοδήποτε ελάττωμα.

Η απόφαση που εκδόθηκε από το ΔΕΕ αμφισβητήθηκε από τον εθνικό δικαστή και απευθύνθηκε ενώπιον του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου της χώρας του της Γερμανίας θέτοντας ερώτημα σχετικά με τη νομιμότητα του κοινοτικού Κανονισμού. Το

---

¹⁷⁴ Σκέψη 1 της απόφασης ΔΕΕ, C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH και Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 17.12.1970.

¹⁷⁵ Σκέψεις 5, 21, της απόφασης ΔΕΕ, C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH και Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 17.12.1970.

¹⁷⁶ Σκέψεις 3, 4, 20, 25 της απόφασης ΔΕΕ, C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH και Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 17.12.1970.

Ανώτατο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας με την απόφασή του, η οποία ελήφθη με μία ισχυρή πλειοψηφία, έκρινε ότι είναι αρμόδιο να προβεί σε έλεγχο αντισυνταγματικότητας των κανόνων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου έχοντας ως κριτήριο τα εθνικά θεμελιώδη δικαιώματα διότι θεωρούσε ότι η κοινοτική (νυν ενωσιακή) έννομη τάξη μην έχοντας θεσπίσει έναν κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν εξασφάλιζε ικανοποιητική προστασία αυτών. Κατόπιν το Ανώτατο Γερμανικό Δικαστήριο προχώρησε στον έλεγχο του επίδικου Κανονισμού έχοντας ως κριτήριο το γερμανικό Σύνταγμα και κατέληξε ότι είναι νόμιμος. Το γεγονός αυτό υπήρξε πλήγμα ως προς την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου. Η απόφαση όμως του ΔΕΕ στην υπόθεση Internationale Handelsgesellschaft ακολουθήθηκε με μεγάλη συνέπεια από το Δικαστήριο και επικράτησε σχεδόν απόλυτα οδηγώντας το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας σε αναδίπλωση εκδίδοντας την γνωστή ως Solange II απόφασή του (BVerfGE 73, 339).

Βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Ανώτατο Γερμανικό Δικαστήριο με αυτή του την εντελώς αμφιλεγόμενη απόφαση επεσήμανε την έλλειψη που υπήρχε στον τομέα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να δρομολογηθούν εξελίξεις οι οποίες ωφέλησαν την κοινοτική έννομη τάξη και τελικά το ΔΕΕ διαμόρφωσε έναν νομολογιακό κατάλογο ο οποίος βαθμιδόν εμπλουτίστηκε με πολλά θεμελιώδη δικαιώματα.

3.2.2. Το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο

Η πρώτη απόφαση Συνταγματικού Δικαστηρίου η οποία έκρινε ότι μία πράξη ενωσιακού οργάνου αντιβαίνει σε κανόνες/διατάξεις του εθνικού Συντάγματος και κρίνεται ανεφάρμοστη κατά το εθνικό Συνταγματικό Δικαστήριο δεν εκδόθηκε από Γερμανικό Δικαστήριο αλλά από το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο¹⁷⁷. Η όλη αντιπαράθεση αφορούσε μία προδικαστική απόφαση του ΔΕΕ επί της υπόθεσης C-399/09 Marie Landtová σχετικά με την εφαρμογή ενός Κανονισμού για τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Ένωσης¹⁷⁸. Αν και δεν επρόκειτο για μία γνωστή προδικαστική απόφαση το στοιχείο που την καθιστά αξιοσημείωτη

---

¹⁷⁷ Γ. Αναγνωσταράς, *Τσέχικο Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisys/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

¹⁷⁸ Σκέψη 1 της απόφασης ΔΕΕ, C-399/09, Marie Landtová κατά Česká správa sociálního zabezpečení, 22.06.2011.

είναι η αφορμή που έδωσε για την αντιπαράθεση μεταξύ του Τσεχικού Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, το οποίο είναι αυτό που υπέβαλε το σχετικό προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ και που την επικαλέστηκε για να αμφισβητήσει την ορθότητα της νομολογίας που είχε αναπτύξει το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο σχετικά με την ύπαρξη συνταγματικής υποχρέωσης χορήγησης συμπληρώματος συντάξεως γήρατος¹⁷⁹. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η νομολογία του Τσεχικού Συνταγματικού Δικαστηρίου παραβίαζε το ενωσιακό δίκαιο διότι θεωρούσε ότι η καταβολή της υπό κρίση χρηματικής παροχής επιφυλασσόταν αποκλειστικά για τους Τσέχους πολίτες που κατοικούσαν εντός της χώρας¹⁸⁰. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε, βασιζόμενο στην απόφαση του ΔΕΕ, ότι δε δεσμευόταν από την ερμηνεία που είχε δώσει το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας και επομένως κανείς δε νομιμοποιούνταν να λαμβάνει τη συμπληρωματική παροχή διότι η χορήγησή της είχε βασιστεί σε λανθασμένη ερμηνεία της ενωσιακής νομοθεσίας και ως αποτέλεσμα όλων αυτών, λίγους μήνες αργότερα, εφαρμόστηκε μία καινούργια νομοθετική ρύθμιση βάσει της οποίας απαγορευόταν εντελώς η χορήγηση τέτοιου είδους παροχής για περιόδους εργασίας πριν από τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας¹⁸¹. Δυστυχώς η διένεξη μεταξύ των δύο Τσεχικών Ανώτατων Δικαστηρίων δεν σταμάτησε εδώ αλλά σε πρώτη ευκαιρία το Συνταγματικό Δικαστήριο ακύρωσε την άρνηση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου έχοντας σαν κεντρικό του επιχείρημα ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί το ενωσιακό δίκαιο διότι στην εν λόγω περίπτωση εκλείπει το στοιχείο της αλλοδαπότητας δεδομένου ότι αφορά σε παροχές κοινωνικής ασφάλισης κατά την περίοδο που η Τσεχία και η Σλοβακία αποτελούσαν τμήματα του ίδιου Ομοσπονδιακού Κράτους¹⁸².

---

¹⁷⁹ Γ. Αναγνωσταράς, *Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisy/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

¹⁸⁰ Σκέψεις 41-49 της απόφασης ΔΕΕ, C-399/09, Marie Landtová κατά Česká správa sociálního zabezpečení, 22.06.2011.

¹⁸¹ Γ. Αναγνωσταράς, *Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisy/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

¹⁸² ο.π..

Αναφορικά με την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου και τα όσα περιέχονται σε αυτή, χρήσιμο είναι να παρατηρηθούν τα ακόλουθα¹⁸³: i) το εν λόγω δικαστήριο, βασιζόμενο και σε προγενέστερη σχετική του νομολογία, αποφάνθηκε ότι σε εξαιρετικές περιπτώσεις είναι υποχρεωμένο να ελέγχει τις πράξεις των ενωσιακών οργάνων για να μπορέσει να κρίνει εάν αυτές υπερβαίνουν τα όρια των αρμοδιοτήτων που τους έχουν ανατεθεί, ii) επομένως το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο θεώρησε ότι στην προκειμένη περίπτωση και εφόσον, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν υφίσταται στοιχείο αλλοδαπότητας, το ΔΕΕ με αυτή του την απόφαση επί του συγκεκριμένου θέματος υπερέβη τα όρια των αρμοδιοτήτων του αλλά και τη γενικότερη λειτουργία του προδικαστικού ερωτήματος και επομένως η ερμηνεία στην οποία προέβη είναι αντισυνταγματική και δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο, iii) μετά την προσχώρηση των δύο χωρών, δηλαδή της Τσεχίας και της Σλοβακίας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση η διμερής διεθνής συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών κατέστη οργανικό τμήμα της ενωσιακής έννομης τάξης. Στο σημείο αυτό όμως θα πρέπει να υπογραμμιστεί το εξής σημαντικό: Ο υπό κρίση Κανονισμός αναφέρει ότι εξαιρούνται από τις διατάξεις του δύο χωριστές κατηγορίες κοινωνικής ασφάλισης οι οποίες εξακολουθούν να ισχύουν παρά την εισαγωγή του και η συνθήκη των δύο χωρών δεν περιλαμβάνεται σε αυτές τις κατηγορίες. Επομένως σωστά επικαλέστηκε το ΔΕΕ στην προδικαστική του απόφαση τους ενωσιακούς κανόνες και εάν και δεν μπορεί να αγνοηθεί το επιχείρημα του Τσεχικού Συνταγματικού Δικαστηρίου ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερη περίπτωση εν τούτοις δεν μπορεί να παραβλέψει κάποιος ότι οι Κυβερνήσεις αυτών των χωρών δεν φρόντισαν να συμπεριλάβουν στις εξαιρέσεις την εν λόγω Συνθήκη, iv) το σκεπτικό του Τσεχικού Συνταγματικού Δικαστηρίου έχει παραδοσιακά ως πηγή έμπνευσής του, όπως και τα υπόλοιπα συνταγματικά δικαστήρια, τη νομολογία του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου αν και το τελευταίο υιοθέτησε σε σχετική του απόφαση μία πολύ περιοριστική ερμηνεία της προγενέστερης του νομολογίας αποδεχόμενο στην ουσία την ερμηνευτική εξουσία του ΔΕΕ και ως εκ τούτου τη σημασία του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής, v) ένα ακόμα πολύ σημαντικό στοιχείο της απόφασης του

---

¹⁸³ Γ. Αναγνωσταράς, *Τσέχικο Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisys/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

Τσεχικού Συνταγματικού Δικαστηρίου είναι το γεγονός ότι ισχυρίστηκε ότι το ΔΕΕ παρέβλεψε, χωρίς να το θέλει ορισμένα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης τα οποία θα το είχαν οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι ενωσιακοί κανόνες δε θα έπρεπε να εφαρμοστούν στην υπό κρίση συμπληρωματική παροχή κοινωνικής ασφάλισης ενώ είναι αξιοσημείωτο ότι από την απόφασή του λείπει οποιαδήποτε αναφορά στην υποχρέωση χρήσης του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής πριν από την κήρυξη ως αντισυνταγματικής της ερμηνείας των κανόνων της Ε.Ε. από το ΔΕΕ και vi) υπάρχει όμως και μία άλλη άποψη που αναφέρεται στα πραγματικά κίνητρα έκδοσης της απόφασης από το Τσέχικο Συνταγματικό Δικαστήριο και γεννούν αμφιβολίες σχετικά με την αντικειμενικότητα της κρίσης του. Δεδομένου ότι μετά την απόφαση του ΔΕΕ το Τσέχικο Κοινοβούλιο έσπευσε με σχετική νομοθετική διάταξη να απαγορεύσει την μελλοντική χορήγηση αντίστοιχων συμπληρωματικών παροχών κοινωνικής ασφάλισης, υιοθετώντας με αυτό τον τρόπο τις απόψεις του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, είναι πιθανό ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας να εξέλαβε όλες τις προαναφερόμενες ενέργειες ως υπονόμηση του κύρους του και της θέσης του και δεν στόχευε στην απόφαση του ΔΕΕ. Αντίθετα η προδικαστική απόφαση πιθανόν να υπήρξε μία «παράπλευρη απώλεια» στον «πόλεμο» μεταξύ των δύο αυτών ανώτατων δικαστηρίων.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι γενικότερα τα συνταγματικά δικαστήρια δεν έκαναν συχνά χρήση του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής γεγονός το οποίο στην πορεία των χρόνων έχει αλλάξει και τα συνταγματικά δικαστήρια, σε όσα κράτη-μέλη έχουν τέτοιου είδους δικαστήρια, έχουν αρχίσει και υποβάλλουν στο ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα, μία κατάσταση η οποία θα βελτιώσει τις θεσμικές τους σχέσεις με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και θα μειώσει σημαντικά τις πιθανότητες να υπάρξει καταχρηστική προσφυγή στο συνταγματικό έλεγχο της αρχής των ανατεθειμένων αρμοδιοτήτων και να αποφευχθεί αυτός ο κίνδυνος με τη χρήση των θεσμικών εναλλακτικών που προσφέρει η ενωσιακή νομοθεσία¹⁸⁴.

3.3. Παραδείγματα συνεργασίας εθνικού και ενωσιακού δικαστή

3.3.1. Υπόθεση Google Spain και το δικαίωμα στη λήθη

---

¹⁸⁴ Γ. Αναγνωσταράς, *Τσέχικο Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisys/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

Οι εθνικοί δικαστές αντιμετωπίζουν όλο και συχνότερα παρόμοια θέματα με τους άλλους ομολόγους τους και κρίνουν υπό το πρίσμα των λύσεων που προτείνονται από αυτούς προκειμένου να διαφωτιστούν και όχι για ευθυγραμμιστούν μηχανικά¹⁸⁵. Ειδικά ο ανώτατος εθνικός δικαστής δεν μπορεί να ασκήσει με σωστό τρόπο το έργο του αν δεν αναφερθεί τόσο στην νομολογία του ΔΕΕ αλλά και σε αυτήν του ΕΔΔΑ και γενικότερα στα ζητήματα που απασχόλησαν τους ομολόγους τους στα άλλα δικαστήρια¹⁸⁶. Ως εκ τούτου καθίσταται αναγκαία η ενίσχυση όχι μόνο του κάθετου διαλόγου αλλά και του οριζόντιου μεταξύ των εθνικών δικαστών¹⁸⁷. Ένα χρήσιμο παράδειγμα συνεργασίας εθνικού δικαστή και μάλιστα ανώτερου και του ενωσιακού αποτελεί η προδικαστική απόφαση υπ' αριθμ. C-136/17 που εκδόθηκε κατόπιν υποβολής προδικαστικού ερωτήματος του Conseil d'État στο ΔΕΕ.

Πριν από την συνοπτική παρουσίαση της εν λόγω υπόθεσης θα παρατεθούν κάποιες παρατηρήσεις αναφορικά με την σχέση του Conseil d'État με το ΔΕΕ και το μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής¹⁸⁸: α) στο παρελθόν η σχέση του Conseil d'État και του ΔΕΕ υπήρξε αρκετά ταραχώδης, β) προοδευτικά όμως το Γαλλικό Συμβούλιο Επικρατείας ενίσχυσε το σεβασμό του ως προς την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου και τη σωστή χρήση της προδικαστικής παραπομπής και το άνοιγμά του στον διάλογο των δικαστών δεν είναι πλέον κάτι καινούργιο και γ) η εν λόγω απόφαση του Conseil d'État αποτελεί σημαντικό παράδειγμα της μετάβασης από έναν ένθερμο συνομιλητή σε έναν αυτόνομο και τελικά σε έναν προδραστικό συνομιλητή.

Αφορμή για την απόφαση του Conseil d'État στάθηκαν αιτήματα απενεργοποίησης που υπέβαλαν χρήστες του διαδικτύου και απορρίφθηκαν από την μηχανή αναζήτησης Google ενώ στη συνέχεια η γαλλική ανεξάρτητη αρχή CNIL αρνήθηκε να οχλήσει το φορέα που εκμεταλλεύεται την μηχανή προκειμένου να διαγράψει πληροφορίες που αφορούσαν στην ιδιωτική ζωή των αιτούντων¹⁸⁹. Παρόμοια προβληματική υπήρχε και στην απόφαση C-131/12 Google Spain και αφορούσε στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των φυσικών

---

¹⁸⁵ Ε. Πρεβεδούρου, *Η προδικαστική παραπομπή και ο διάλογος των δικαστών, με αφορμή το «δικαίωμα στη λήθη» (αποφάσεις ΔΕΕ, Google Spain, CE, ass., 24.2.2017, Mme Churin e.a. και CE 19.7.2017, Google Inc.)*, <https://www.prevedourou.gr/h-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF/> (δημοσιεύτηκε 24/07/2017).

¹⁸⁶ ο.π..

¹⁸⁷ ο.π..

¹⁸⁸ ο.π..

¹⁸⁹ ο.π..

προσώπων και ιδίως στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και στο γνωστό δικαίωμα στη λήθη¹⁹⁰. Το Conseil d'État απηύθυνε στο ΔΕΕ τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα¹⁹¹: 1) εάν οι απαγορεύσεις ή οι περιορισμοί που προβλέπονται στην υπό κρίση Οδηγία και αφορούν στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων έχουν εφαρμογή και στον φορέα της εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης, β) εάν οι διατάξεις της υπό κρίση Οδηγίας επιβάλλουν στον φορέα εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης να δεχτεί τις αιτήσεις διαγραφής συνδέσμων προς ιστοσελίδες οι οποίες περιέχουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, γ) με ποιες ειδικές απαιτήσεις πρέπει να συμμορφώνεται ο φορέας εκμετάλλευσης έχοντας υπόψη τις ευθύνες, τις δυνατότητες και τις ικανότητές του και δ) εάν ο φορέας εκμετάλλευσης έχει την υποχρέωση να κάνει δεκτή μία αίτηση διαγραφής συνδέσμων προς ιστοσελίδες οι οποίες περιέχουν δεδομένα σχετικά με παραβάσεις και ποινικές καταδίκες. Από τα τεθέντα προδικαστικά ερωτήματα φαίνεται ξεκάθαρα η πρόθεση του Γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας να διεξαγάγει μία πραγματική νομική συζήτηση με τον ενωσιακό δικαστή με την μορφή ενός «ακομπλεξάριστου διαλόγου δικαστών»¹⁹².

Ας σημειωθεί ότι το ΔΕΕ με την απόφασή του στην υπ' αριθμ. C-131/12 Google Spain SL διευκρίνισε ότι ο φορέας εκμετάλλευσης έχει την υποχρέωση να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της Οδηγίας 95/46/ΕΚ στο πλαίσιο των ευθυνών, των ικανοτήτων και των δυνατοτήτων του¹⁹³. Παρόλα αυτά η πλήρης εφαρμογή της εν λόγω Οδηγίας στις μηχανές αναζήτησης δεν είναι αυτονόητη ενώ και ο Κανονισμός 2016/679 που κατήργησε την Οδηγία 95/46/ΕΚ καθιέρωσε μεν το δικαίωμα απαλοιφής ορισμένων δεδομένων τα οποία περιέχονται στην επεξεργασία αλλά εξακολουθεί να αγνοεί τον προβληματισμό που έχει δημιουργηθεί με τις

---

¹⁹⁰ Ε. Πρεβεδούρου, *Η προδικαστική παραπομπή και ο διάλογος των δικαστών, με αφορμή το «δικαίωμα στη λήθη» (αποφάσεις ΔΕΕ, Google Spain, CE, ass., 24.2.2017, Mme Churin e.a. και CE 19.7.2017, Google Inc.)*, <https://www.prevedourou.gr/h-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF/> (δημοσιεύτηκε 24/07/2017).

¹⁹¹ Σκέψη 31 της απόφασης ΔΕΕ, C-136/17, GC, AF, BH, ED κατά Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), 24.09.2019.

¹⁹² Ε. Πρεβεδούρου, *Η προδικαστική παραπομπή και ο διάλογος των δικαστών, με αφορμή το «δικαίωμα στη λήθη» (αποφάσεις ΔΕΕ, Google Spain, CE, ass., 24.2.2017, Mme Churin e.a. και CE 19.7.2017, Google Inc.)*, <https://www.prevedourou.gr/h-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF/> (δημοσιεύτηκε 24/07/2017).

¹⁹³ Σκέψεις 41, 60, 68, 79 της απόφασης ΔΕΕ, C-131/12, Google Spain SL, Google Inc. κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, 13.05.2014.

μηχανές αναζήτησης και ως εκ τούτου ο δικαστής αφήνεται να ορίσει τις εγγυήσεις που θα ισχύσουν και τις λεπτομέρειες εφαρμογής τους¹⁹⁴.

Με βάση όλα τα προαναφερόμενα το Conseil d'État προτίμησε να εξασφαλίσει την ομοιομορφία των υποχρεώσεων για τις μηχανές αναζήτησης οι οποίες θα έχουν τεράστιες συνέπειες για την οικονομία των μηχανών αυτών και αποφάσισε να μην κρίνει το ίδιο επί των συγκεκριμένων θεμάτων αλλά να αποταθεί στο ΔΕΕ και αυτή του η στάση αποτελεί δείγμα σεβασμού ως προς τη «δικαιοδοτική κυριαρχία του ΔΕΕ» για δύο κυρίως λόγους¹⁹⁵: α) με αυτόν τον τρόπο αποφεύγει στην περίπτωση που υπάρξουν πολλές διαφορές σχετικές με αυτό το θέμα να διατυπωθούν αποκλίνουσες σημασίες μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων τις οποίες στο τέλος και μετά από αρκετά έτη διαμάχης θα καλούνταν να τις επιλύσει το ΔΕΕ και β) επιτρέπει στο ίδιο το γαλλικό Ανώτατο Δικαστήριο να θέσει τα ερωτήματα αντί να παρεμβαίνει σε προδικαστικά ερωτήματα που θα τεθούν από κάποιο άλλο εθνικό δικαστήριο. Εκτός από την «απογύμνωση» του εθνικού δικαστηρίου από την αρμοδιότητά του που συνεπάγεται μία τόσο ευρεία παραπομπή είναι ξεκάθαρη η διακριτική μεν αλλά κατηγορηματική δε βούληση του εθνικού δικαστή να διατηρήσει την πρωτοβουλία της οργάνωσης της όλης συζήτησης με τον ενωσιακό δικαστή¹⁹⁶.

3.3.2. Υπόθεση Global Starnet και η σχέση της προδικαστικής παραπομπής και του ελέγχου της συνταγματικότητας των εθνικών διατάξεων

Το ΔΕΕ έχει αρκετές φορές κληθεί να αποφανθεί επί του θέματος των συνεπειών του ελέγχου συνταγματικότητας στην υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής την οποία έχουν τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας. Μία τέτοια υπόθεση είναι η υπ' αριθμ. C-322/16 Global Starnet Ltd. Με την εν λόγω αίτηση προδικαστικής απόφασης το Ιταλικό Συμβούλιο της Επικρατείας ζήτησε να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 267 παρ. 3 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο το οποίο δικάζει σε τελευταίο βαθμό δεν έχει υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος αναφορικά με την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου

---

¹⁹⁴ Ε. Πρεβεδούρου, *Η προδικαστική παραπομπή και ο διάλογος των δικαστών, με αφορμή το «δικαίωμα στη λήθη» (αποφάσεις ΔΕΕ, Google Spain, CE, ass., 24.2.2017, Mme Churpin e.a. και CE 19.7.2017, Google Inc.)*, <https://www.prevedourou.gr/h-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF/> (δημοσιεύτηκε 24/07/2017).

¹⁹⁵ ο.π..

¹⁹⁶ ο.π..

όταν για την ίδια υπόθεση το Συνταγματικό Δικαστήριο της εν λόγω χώρας έχει ήδη εκφέρει την εκτίμησή του για τη συνταγματικότητα των εθνικών ρυθμίσεων χρησιμοποιώντας στην ουσία τις ίδιες κανονιστικές παραμέτρους με αυτές που η ερμηνεία τους ζητείται από το ΔΕΕ αν και τυπικά μόνο είναι διαφορετικές διότι εμπεριέχονται σε διατάξεις του εθνικού Συντάγματος και όχι σε διατάξεις των Συνθηκών¹⁹⁷. Πριν την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος το Ιταλικό Συμβούλιο της Επικρατείας είχε ζητήσει από το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο να κρίνει το ζήτημα συνταγματικότητας των εθνικών διατάξεων και αυτό είχε αποφανθεί ότι αυτές οι διατάξεις είναι σύμφωνες όχι με το ενωσιακό δίκαιο αλλά με το Ιταλικό Σύνταγμα το οποίο όμως έχει το ίδιο κανονιστικό περιεχόμενο με τα αντίστοιχα άρθρα της ΣΛΕΕ και του Χάρτη καθώς επίσης και με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης¹⁹⁸.

Η απόφαση του ΔΕΕ επί της ανωτέρω αναφερόμενης προδικαστικής παραπομπής αναπτύσσει μερικές πολύ ενδιαφέρουσες σκέψεις οι σημαντικότερες εκ των οποίων είναι οι ακόλουθες¹⁹⁹: i) όταν ένα εθνικό δικαστήριο το οποίο κλήθηκε να κρίνει διαφορά σχετικά με το ενωσιακό δίκαιο αποφανθεί ότι μία εθνική διάταξη είναι αντίθετη όχι μόνο ως προς τις ενωσιακές διατάξεις αλλά και ως προς το Σύνταγμα της χώρας τότε αυτό το δικαστήριο δεν στερείται της δυνατότητας που του δίνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αλλά ούτε και απαλλάσσεται από την υποχρέωση που ενέχει βάσει του ίδιου άρθρου να υποβάλει στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα αναφορικά με την ερμηνεία και το κύρος του ενωσιακού δικαίου για το λόγο ότι η αναγνώριση της αντισυνταγματικότητας μίας εθνικής διάταξης έχει σαν προϋπόθεσή της την υποχρεωτική άσκηση προσφυγής ενώπιον του συνταγματικού δικαστηρίου, ii) η πρακτική αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου θα θιγόταν στην περίπτωση που η υποχρεωτική προσφυγή ενώπιον του συνταγματικού δικαστηρίου θα παρακώλυε το εθνικό δικαστήριο που είχε επιληφθεί της υπό κρίση διαφοράς να κάνει χρήση της παρεχόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δυνατότητας να απευθύνει προδικαστικά ερωτήματα προς το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο

---

¹⁹⁷ Σκέψη 12 της απόφασης ΔΕΕ, C-322/16, Global Starnet Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, Amministrazione Autonoma Monopoli di Stato, 20.12.2017.

¹⁹⁸ Ε. Πρεβεδούρου, *Σχέση προδικαστικής παραπομπής και ελέγχου συνταγματικότητας εθνικών διατάξεων (ΔΕΕ της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2019, Global Starnet Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, C-322/16)*, <https://www.prevedourou.gr/%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5/>, (δημοσιεύτηκε 24/03/2018).

¹⁹⁹ Σκέψεις 21-25 της απόφασης ΔΕΕ, C-322/16, Global Starnet Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, Amministrazione Autonoma Monopoli di Stato, 20.12.2017.

προκειμένου να έχει την δυνατότητα να κρίνει τη συμβατότητα του εθνικού κανόνα με τον ενωσιακό, iii) το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η λειτουργία του συστήματος συνεργασίας μεταξύ του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων που έχει καθιερωθεί με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αλλά και η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου επιτάσσουν να έχει την ευχέρεια το εθνικό δικαστήριο να υποβάλλει οποιοδήποτε αναγκαίο προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ σε όποιο στάδιο της διαδικασίας το κρίνει σκόπιμο ακόμα και μετά το τέλος της παρεμπίπτουσας διαδικασίας ελέγχου συνταγματικότητας, iv) η αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου και ειδικά η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 267 ΣΛΕΕ θα θιγόταν εάν λόγω της ύπαρξης της διαδικασίας ελέγχου της συνταγματικότητας ο εθνικός δικαστής δεν μπορούσε να υποβάλλει στο ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα και επομένως να εφαρμόσει το ενωσιακό δίκαιο με τρόπο σύμφωνο με την κρίση ή τη νομολογία του ΔΕΕ, v) αν και η διαδικασία που περιγράφεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ είναι ένα μέσο συνεργασίας μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων διαμέσου του οποίου το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο τους παρέχει τα απαραίτητα στοιχεία ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου προκειμένου να επιλυθεί η υπό κρίση διαφορά εν τούτοις όταν δεν υφίσταται κανένα ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως του εθνικού δικαστηρίου τότε το τελευταίο είναι υποχρεωμένο να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ εφόσον βέβαια ανακύψει ενώπιόν του θέμα ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και vi) το ΔΕΕ τονίζει το γεγονός ότι αν και το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι εθνικές διατάξεις οι οποίες επίσης αποτέλεσαν αντικείμενο των υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων είναι σύμφωνες με το Ιταλικό Σύνταγμα και ουσιαστικά έχουν το ίδιο κανονιστικό περιεχόμενο με τα άρθρα 26, 49, 56 και 63 ΣΛΕΕ και με το άρθρο 16 του Χάρτη παρόλα αυτά καμία επιρροή ασκεί επί της υποχρέωσης που προβλέπεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ για την υποβολή στο ΔΕΕ προδικαστικών ερωτημάτων αναφορικά με την ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων. Το ΔΕΕ καταλήγει μεταξύ άλλων ότι το άρθρο 267 παρ. 3 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υποβάλλονται σε ένδικα μέσα είναι υποχρεωμένο να υποβάλλει προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων ακόμα και όταν το Συνταγματικό Δικαστήριο του κράτους-μέλους έχει προβεί στην εκτίμηση της συνταγματικότητας των εθνικών ρυθμίσεων υπό το πρίσμα κανόνων αναφοράς που είναι ανάλογοι με τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου²⁰⁰.

---

²⁰⁰ Σκέψη 26 της απόφασης ΔΕΕ, C-322/16, Global Starnet Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, Amministrazione Autonoma Monopoli di Stato, 20.12.2017.

Από τα παραπάνω αλλά και από τη γενικότερη νομολογία του ΔΕΕ διαφαίνεται ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους προβληματισμούς που κατά καιρούς εκφράζονται από τους εθνικούς ανώτατους συνταγματικούς δικαστές αναφορικά με τη σχέση του ενωσιακού δικαίου και των εθνικών συνταγματικών κανόνων κυρίως εάν οι τελευταίοι έχουν επαρκή θεμελίωση στο ενωσιακό δίκαιο έτσι ώστε ο μεταξύ τους διάλογος να είναι γόνιμος και γνήσιος αλλά και να χρησιμεύει, όσο αυτό είναι δυνατό, στην υπάρχουσα ανάγκη συγκλίσεων και συμβιβασμών²⁰¹. Τέλος είναι εμφανές ότι για τα εθνικά ανώτατα δικαστήρια ο δρόμος της πειθούς που διέρχεται μέσω της διαδικασίας υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ είναι πιο πρόσφορος από την απευθείας διατύπωση οριστικών κρίσεων χωρίς να έχει προηγηθεί σχετική «διαβούλευση» με το ΔΕΕ ακόμα και στην περίπτωση που πρόκειται για θέματα που άπτονται της ερμηνείας και εφαρμογής του Συντάγματός τους²⁰².

3.4. Περιπτώσεις μη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια

Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις κατά τις οποίες είτε έχει υπάρξει αργαστή συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του ΔΕΕ είτε έχουν δημιουργηθεί προβλήματα μεταξύ τους χρήσιμο θα ήταν να παρατεθούν δύο παραδείγματα εκ των οποίων το πρώτο το οποίο παρουσιάζει ελληνικό ενδιαφέρον αφορά σε αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας βάσει των οποίων το εν λόγω δικαστήριο έκρινε ότι δεν θα έπρεπε να αποτανθεί στο ΔΕΕ υποβάλλοντας προδικαστικό ερώτημα και το δεύτερο αφορά σε μία απόφαση του γαλλικού Cour de Cassation το οποίο επίσης αποφάνθηκε ότι παρέλκει η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος ενώ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής: ΕΔΔΑ) έκρινε διαφορετικά.

3.4.1. Οι αποφάσεις ΣτΕ Ολομ. 911-916/2021

---

²⁰¹ Ε. Πρεβεδούρου, *Σχέση προδικαστικής παραπομπής και ελέγχου συνταγματικότητας εθνικών διατάξεων (ΔΕΕ της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2019, Global Starmer Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, C-322/16)*, <https://www.prevedourou.gr/%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5/>, (δημοσιεύτηκε 24/03/2018).

²⁰² ο.π..

Το ΣτΕ με τις αποφάσεις του 911-916/2021 απέρριψε κατά πλειοψηφία τις αιτήσεις ακυρώσεως των έκπτωτων μελών της Επιτροπής Ανταγωνισμού κατά των πράξεων του Υπουργού Ανάπτυξης και Επενδύσεων με τις οποίες διαπιστώθηκε η αυτοδίκαιη έκπτωσή τους από τη θέση τους πριν να ολοκληρωθεί η θητεία τους²⁰³. Οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι το άρθρο 101 παρ. 7 του ν. 4623/2019 δυνάμει του οποίου προβλεπόταν ότι το νέο ασυμβίβαστο που θεσπίστηκε με την εν λόγω διάταξη είχε εφαρμογή και στα μέλη της Επιτροπής Ανταγωνισμού που υπηρετούσαν ήδη και ως εκ τούτου επήλθε η αυτοδίκαιη έκπτωσή τους ερχόταν σε αντίθεση με την Οδηγία 2019/1 και συγκεκριμένα το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 που αφορούσε τις εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού²⁰⁴.

Η εν λόγω υπόθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον δεδομένου ότι πρόκειται για την απόφαση ενός ανώτατου δικαστηρίου, του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο έκρινε ότι δεν υφίστατο λόγος υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ και όπως έχει ήδη αναφερθεί σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ τα εθνικά δικαστήρια των οποίων οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα υποχρεούνται να προστρέξουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εφόσον υφίσταται θέμα ερμηνείας ενωσιακού δικαίου. Θα παρατεθούν τα κυριότερα σημεία του σχολιασμού αυτών των αποφάσεων σταχυολογημένα από το δημοσιευθέν άρθρο της επιτίμου Προέδρου του Αρείου Πάγου κας Θάνου²⁰⁵: i) η Οδηγία 2019/1 (εφεξής: η Οδηγίας) ορίζει με τρόπο σαφή και ρητό ότι προκειμένου να υπάρχουν τα ανάλογα εχέγγυα ανεξαρτησίας των προσώπων που επιλέγονται στις εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού θα πρέπει οι όροι διορισμού τους και παύσεώς τους να είναι γνωστοί εκ των προτέρων, ii) η Οδηγία αποτυπώνει την πάγια νομολογία της υπ' αριθμ. C-288/12²⁰⁶ κατά την οποία το ΔΕΕ έκρινε κατόπιν προσφυγής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι η ανεξαρτησία της Ουγγρικής Αρχής Ελέγχου Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων προϋποθέτει την υποχρέωση σεβασμού της διάρκειας της θητείας αυτής και τα κράτη-μέλη θα πρέπει να φροντίζουν ώστε σε περίπτωση νομοθετικής μεταβολής να λαμβάνουν μέτρα που να διασφαλίζουν τη διάρκεια της θητείας τους, iii) προς επίρρωση των ισχυρισμών υπέρ του σεβασμού της διάρκειας της θητείας των διορισθέντων μελών των ανεξάρτητων αρχών αναφέρονται και άλλες αποφάσεις του ΔΕΕ

---

²⁰³ Β. Θάνου, *ΣτΕ: Η υποχρέωση να απευθύνει προδικαστικό ερώτημα στο Δ.Ε.Ε. λειτουργεί αντικειμενικά και αμερόληπτα ή επιλεκτικά και κατά περίπτωση*, <https://www.documentonews.gr/article/ste-h-y-poxreosi-na-apeythynei-prodikastiko-erotima-sto-d-e-e-leitoyrgei-antikeimenika-kai-amerolipta-i-epilektika-kai-kata-periptosi/>, (δημοσιεύτηκε 13/07/2021).

²⁰⁴ ο.π..

²⁰⁵ ο.π..

²⁰⁶ Σκέψη 60 της απόφασης ΔΕΕ, C-288/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 08.04.2014.

όπως η C-424/15²⁰⁷ βάσει της οποίας το Δικαστήριο έκρινε ότι η πρόωρη λήξη της θητείας του Προέδρου της Επιτροπής της Αγοράς Τηλεπικοινωνιών στην Ισπανία παραβιάζει την ανεξαρτησία της αρχής καθώς και της C-274/14²⁰⁸ όπου το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας μίας Αρχής απαιτούν να υπάρχουν κανόνες ειδικά ως προς τη σύνθεση του οργάνου, το διορισμό των μελών του και τη διάρκεια της θητείας τους και θα πρέπει η ανάκληση ή η ακύρωση του διορισμού τους να συνοδεύεται από ειδικές εγγυήσεις, iv) τα έκπτωτα μέλη της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού που παύθηκαν από τη θέση τους πριν από τη λήξη της θητείας του σύμφωνα με τον ν. 4632/2019 επικαλέστηκαν ότι ο πρόωρος τερματισμός της θητείας τους είναι αντίθετος με το ενωσιακό δίκαιο, v) η πλειοψηφία του ΣτΕ έκρινε ότι δεν υφίσταται λόγος υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ με την αιτιολογία ότι η έννοια της υπό κρίση διάταξης του άρθρου 4 της Οδηγίας είναι τόσο σαφής εν όψει της ερμηνείας της υπό το πρίσμα του σκοπού της Οδηγίας, της σχετικής νομολογίας του ΔΕΕ καθώς και της γενικής αρχής περί αμεροληψίας του ενωσιακού δικαίου που δεν συντρέχει λόγος υποβολής προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ. Σημειώνεται ότι υπήρξε μειοψηφία μελών του ΣτΕ (συνολικά 8 από τα οποία 7 με αποφασιστική ψήφο και 1 με γνωμοδοτική) τα οποία εξέφρασαν την άποψη ότι θα έπρεπε να υποβληθεί προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ για τους ακόλουθους λόγους: α) η απόφαση του ΣτΕ δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα και επομένως είναι υποχρεωμένο να προβεί σε προδικαστική παραπομπή βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, β) η υπό κρίση διάταξη της Οδηγίας δεν έχει ερμηνευθεί από το ΔΕΕ και γ) η ορθή εφαρμογή της υπό εξέταση διάταξης όχι μόνο δεν ήταν προφανής αλλά αντιθέτως η αμφιβολία ήταν δεδομένη και αυταπόδεικτη εξαιτίας της ισχυρής μειοψηφίας που έχει διαμορφωθεί και της διάστασης των απόψεων μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας και vi) το ΣτΕ καταλήγει ότι: παρόλο που η Οδηγία ορίζει την εκ των προτέρων ύπαρξη στην εθνική νομοθεσία των προϋποθέσεων παύσεως των μελών των εθνικών αρχών του ανταγωνισμού λόγω της ασφάλειας δικαίου αλλά και λόγω της απαιτούμενης ύπαρξης της εγγύησης της ανεξαρτησίας των εθνικών αυτών αρχών εν τούτοις ο ν. 4632/2019 μπορεί και επιβάλλεται να εφαρμοστεί αμέσως στα ήδη υπηρετούντα μέλη της Ελληνικής Αρχής Ανταγωνισμού. Και αυτό διότι θεσπίζει θεμιτές προϋποθέσεις εκτέλεσης καθηκόντων των μελών της Επιτροπής Ανταγωνισμού οι οποίες είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση του

---

²⁰⁷ Σκέψεις 43, 47 της απόφασης ΔΕΕ, C-424/15, Xabier Ormaetxea Garai, Bernardo Lorenzo Almendros κατά Administración del Estado, 19.10.2016.

²⁰⁸ Σκέψεις 63, 69, της απόφασης ΔΕΕ, C-274/14, Banco de Santander SA, 21.01.2020.

σεβασμού των αρχών της ανεξαρτησίας και της αντικειμενικής αμεροληψίας έναντι πολιτικών ή άλλων εξωτερικών επιρροών στο έργο της καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους ασυμβίβαστη με προηγούμενες θέσεις ή και δραστηριότητες που συνδέονται με την άσκηση πολιτικής/κυβερνητικής εξουσίας οι οποίες θέσεις ή δραστηριότητες ενδεχόμενα μπορούν να δημιουργήσουν εύλογες υπόνοιες αναφορικά με την αμεροληψία του προσώπου και την ικανότητά του να παράσχει τα απαραίτητα εχέγγυα ανεξαρτησίας κατά την άσκηση αυτών (ενν. των αρμοδιοτήτων τους).

3.4.2. Η απόφαση ΕΔΔΑ της 13.2.2020, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας

Μία ανάλογη περίπτωση με τις προαναφερθείσες της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας υπ' αριθμ. 911-916/2021 είναι και η απόφαση του ΕΔΔΑ της 13^{ης} Φεβρουαρίου 2020. Η σύνδεση του ενωσιακού δικαίου και του δικαίου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΣΔΑ) αποτελούσε πάντα ένα πεδίο συνεχών αναζητήσεων αλλά και αμφισβητήσεων και η απόφαση της 13^{ης} Φεβρουαρίου 2020, 25137/16, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας του ΕΔΔΑ η οποία αφορά στο άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη υπό το πρίσμα του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ αποτελεί ένα πολύ καλό παράδειγμα κρίσης εκ μέρους του ΕΔΔΑ σχετικά με την απόφαση περί μη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ από ένα ανώτερο Γαλλικό δικαστήριο και συγκεκριμένα το Cour de Cassation²⁰⁹.

Η υπόθεση αφορούσε διαφορά σχετικά με τις παθολογικές συνέπειες του εμβολιασμού κατά της ηπατίτιδας Β²¹⁰. Η ανώνυμη εταιρεία Sanofi Pasteur άσκησε προσφυγή κατά της Γαλλικής Δημοκρατίας βάσει της οποίας η εν λόγω εταιρεία υποστήριξε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ διότι οι διαδικαστικοί κανόνες καθορισμού του σημείου έναρξης της προθεσμίας παραγραφής αγωγής αποζημίωσης κατά της εταιρείας κατέστησαν την αγωγή απαράγραφτη και το Cour de Cassation απέρριψε την αίτησή της να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία της Οδηγίας 85/374/ΕΟΚ σχετικά με την

---

²⁰⁹ Ε. Πρεβεδούρου, Δικαστήριο του Στρασβούργου και προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο του Λουξεμβούργου (ΕΔΔΑ της 13.2.2020, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας), <https://www.prevedourou.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4/>, (δημοσιεύτηκε 07/08/2020).

²¹⁰ ο.π..

ευθύνη για τα ελαττωματικά προϊόντα χωρίς να αναφέρει τους λόγους²¹¹. Τα πιο ενδιαφέροντα σημεία της απόφασης του ΕΔΔΑ επί του θέματος είναι τα εξής²¹²: i) το Cour de Cassation δεν αναφέρθηκε στην απόφασή του με ρητό τρόπο σε ένα από τα τρία κριτήρια CILFIT και επομένως δεν προκύπτει ότι εκτίμησε ότι οι υπό κρίση διατάξεις αποτέλεσαν αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ ή ότι αντίθετα η ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου ήταν τόσο προφανής έτσι ώστε να μην αφήνει περιθώρια εύλογων αμφιβολιών. Άρα η έλλειψη αιτιολογίας εκ μέρους του Γαλλικού δικαστηρίου συνιστά παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, ii) το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι το Cour de Cassation αναφέρθηκε στα προδικαστικά ερωτήματα τα οποία προτάθηκαν προς υποβολή στο ΔΕΕ από την αναιρεσείουσα εταιρεία με τη διατύπωση ότι παρέλκει η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος αλλά η υπό εξέταση απόφαση δεν περιείχε τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι δεν αξίζει να διαβιβαστούν στο ΔΕΕ τα προταθέντα ερωτήματα, iii) το ΕΔΔΑ, κατόπιν τούτου, θεώρησε ότι αυτή η αιτιολογία του Cour de Cassation δεν του επιτρέπει να διακριβώσει εάν το εθνικό δικαστήριο εξέτασε τα ερωτήματα βάσει των κριτηρίων CILFIT και ενδεχομένως σύμφωνα με ποιο ή ποια από αυτά τα κριτήρια το ανώτατο Γαλλικό δικαστήριο αποφάσισε να μην προχωρήσει σε προδικαστική παραπομπή και iv) το ΕΔΔΑ τόνισε ότι στην υπό κρίση υπόθεση θα έπρεπε το Γαλλικό δικαστήριο να προβεί σε ρητή αιτιολόγηση περί μη υποβολής προδικαστικού ερωτήματος διότι το ίδιο το Cour de Cassation είχε εκδώσει άλλη απόφαση και μάλιστα την ίδια ημερομηνία και στο ίδιο πλαίσιο, με αναιρεσίβλητη την εταιρεία Sanofi Pasteur, με την οποία υπέβαλε παρόμοια προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία της ίδιας Οδηγίας δηλαδή της 85/374/ΕΟΚ. Επομένως λαμβάνοντας υπόψη το διακύβευμα της ένδικης διαδικασίας για την εταιρεία Sanofi Pasteur αποκτά ιδιαίτερη σημασία η ρητή και σαφής αναφορά του λόγου ή των λόγων για τον/τους οποίο/ους το Cour de Cassation απέρριψε την αίτησή του για προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ.

---

²¹¹ Ε. Πρεβεδούρου, Δικαστήριο του Στρασβούργου και προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο του Λουξεμβούργου (ΕΔΔΑ της 13.2.2020, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας), <https://www.prevedourou.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4/>, (δημοσιεύτηκε 07/08/2020).

²¹² ο.π..

Από τις προαναφερθείσες ενδεικτικές περιπτώσεις ανώτατων εθνικών δικαστηρίων τα οποία δεν προέβησαν σε υποβολή προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΕ χωρίς όμως οι σχετικές τους αποφάσεις να περιλαμβάνουν ρητές αιτιολογίες συνάγεται πόσο σημαντικό είναι ιδιαίτερα τα ανώτατα δικαστήρια κάθε κράτους-μέλους να σταθμίζουν με τρόπο αντικειμενικό και σχολαστικό όλα τα στοιχεία μίας διαφοράς που έχει αχθεί ενώπιόν τους προκειμένου να αποφασίζουν εάν υφίσταται λόγος υποβολής προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ. Εάν αποφασίσουν ότι δεν υφίσταται τέτοιος λόγος τότε αυτή τους η απόφαση θα πρέπει να περιέχει μία πλήρη και σαφή αιτιολογία δεδομένου ότι ως δικαστήρια των οποίων οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα είναι υποχρεωμένα εφόσον προέκυψε θέμα ερμηνείας ενωσιακού δικαίου να προβούν σε προδικαστική παραπομπή.

3.5. Η επίδραση του διαλόγου των δικαστών στη σχέση του εθνικού Συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου και στα θεμελιώδη δικαιώματα

3.5.1. Σχέσεις εθνικού Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου και ο ρόλος του διαλόγου των δικαστών

Το ενωσιακό δίκαιο έχει διαμορφωθεί με βάση τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών και ως εκ τούτου κανένα κράτος-μέλος δεν έχει το δικαίωμα να επιβάλλει τις δικές του επιταγές έναντι των άλλων²¹³. Επομένως οι εθνικές συνταγματικές τάξεις και η ενωσιακή συνταγματική τάξη διέπονται από την ομοιογένεια των θεμελιωδών αρχών και αξιών τους όπως είναι για παράδειγμα ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ελευθερίας, της δημοκρατίας του κράτους δικαίου, κ.α., οι οποίες έχουν ρητά πλέον κατοχυρωθεί στη ΣΕΕ²¹⁴.

Στην επόμενη ενότητα θα αναφερθούν δύο παραδείγματα δικαστικών αποφάσεων μία απόφαση είναι του Conseil d'État, του Γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας και η άλλη είναι του Ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας. Χωρίς καμία πρόθεση να θέσουν ζήτημα υποχώρησης οι εθνικοί δικαστές προσπάθησαν να συνθέσουν ένα συνταγματικό πλέγμα αναφοράς με βάση τις ευρωπαϊκές επιταγές και τις εθνικές συνταγματικές του αξίες και το ενδιαφέρον στοιχείο αυτών των αποφάσεων έγκειται στο ότι αναφέρθηκαν με ρητό τρόπο

---

²¹³ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 261.

²¹⁴ ο.π., σ. 261.

στην προσπάθεια συνάρθρωσης χωρίς να επικαλεστούν την ιεραρχία των πηγών του δικαίου²¹⁵.

3.5.1.1. Η απόφαση του Conseil d' État Arcelor I και II

Μετά από ένα μεγάλο χρονικό διάστημα γεμάτο εντάσεις και συγκρούσεις το Conseil d' État, με τη νομολογία Arcelor, σηματοδοτεί μία νέα περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται από το άνοιγμα του Γαλλικού Συμβουλίου Επικρατείας προς το ενωσιακό δίκαιο²¹⁶. Η απόφαση Arcelor εκδόθηκε από την Ολομέλεια του Conseil d' État στις 8.2.2007 στο πλαίσιο μίας υπόθεσης αναφορικά με τον έλεγχο της συνταγματικότητας κανονιστικών πράξεων οι οποίες εξασφάλιζαν άμεσα την ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο διατάξεις οδηγιών που ήταν ακριβείς και χωρίς όρους και αιρέσεις²¹⁷.

Το Conseil d' État χωρίς να αμφισβητήσει την πρωτοκαθεδρία του εθνικού Συντάγματος υιοθετεί τη μέθοδο της συνάρθρωσης των εννόμων τάξεων προκειμένου να εξετάσει το ζήτημα της σχέσης Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου και υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ δεδομένου ότι είχε αμφιβολίες ως προς την αρχή της ισότητας διότι περιλάμβανε και πτυχές τις οποίες δεν γνώριζε η αντίστοιχη συνταγματική αρχή²¹⁸. Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η υπό κρίση Οδηγία συνάδει προς την ενωσιακή αρχή της ισότητας και το Conseil d' État μετέφερε την κρίση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και εξέδωσε την απόφασή του την 3^η.6.2009 αναγνωρίζοντας ότι το διάταγμα ενσωμάτωσης της Οδηγίας ήταν συνταγματικό²¹⁹.

Η ακολουθούμενη πορεία από τον Γάλλο διοικητικό δικαστή, δηλαδή ο έλεγχος συνταγματικότητας να διενεργείται μόνο όταν ο γαλλικός συνταγματικός κανόνας έχει διαφορετικό περιεχόμενο από το ενωσιακό δίκαιο, έχει σαν προϋπόθεσή της ότι η τήρηση της ιεραρχίας των κανόνων κρίνεται βάσει της πηγής προέλευσής τους και εφόσον οι εθνικοί συνταγματικοί κανόνες έχουν το ίδιο περιεχόμενο με τους ενωσιακούς θα πρέπει να

---

²¹⁵ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 261.

²¹⁶ ο.π., σ. 266.

²¹⁷ ο.π., σ. 267.

²¹⁸ ο.π., σ. 268.

²¹⁹ ο.π., σ. 268.

εξετάζονται σύμφωνα με αυτό το περιεχόμενο²²⁰. Προκειμένου να γίνει η αξιολόγηση του περιεχομένου θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του ΔΕΕ διότι σε αυτό ανήκει η αποκλειστική αρμοδιότητα ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου²²¹. Όταν ο εθνικός δικαστής υποβάλει στο ΔΕΕ προδικαστικό παραπομπή γεννάται το ερώτημα τι γίνεται στην περίπτωση κατά την οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ερμηνεύει διαφορετικά από τον εθνικό δικαστή την υπό κρίση ενωσιακή αρχή²²². Εάν ο εθνικός δικαστής αναθεωρήσει την αρχική του άποψη περί ισοδυναμίας της συνταγματικής και ενωσιακής προστασίας αυτό θα σήμαινε ότι ο διάλογος των δικαστών θα είχε αποτύχει²²³. Η νομολογία που καθιερώθηκε από το Conseil d'État με την εκδοθείσα απόφαση Arcelor επιτάσσει ότι εφόσον ο εθνικός δικαστής έχει υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ θα πρέπει να επαφίεται στην απάντηση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου²²⁴.

Αν και η απόφαση Arcelor επικρίθηκε από κάποιους και μάλιστα και από μέλη του ίδιου του Conseil d'État δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι η νομολογία που καθιερώθηκε με αυτή αποτελεί μία άκρως ευφυή και επινοητική νομολογιακή κατασκευή που συμφιλίωσε τις έως τότε αρκετά σοβαρές και ανυποχώρητες απόψεις του εθνικού και ενωσιακού δικαστή²²⁵.

3.5.1.2. Το Συμβούλιο της Επικρατείας και οι αποφάσεις ΣτΕ Ολ. 3053/2009 και ΣτΕ Ε.Α. 141/2010

Το θέμα του έργου της εκτροπής των υδάτων του ποταμού Αχελώου προς τη Θεσσαλία έχει απασχολήσει το Συμβούλιο της Επικρατείας ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και είχε σαν συνέπιά του την υιοθέτηση μίας πρωτοποριακής νομολογίας που συνέβαλε στη διεύρυνση του ακυρωτικού ελέγχου²²⁶. Το σύντομο ιστορικό της υπόθεσης έχει ως εξής²²⁷:

---

²²⁰ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής», Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 269.

²²¹ ο.π., σ. 269.

²²² ο.π., σ. 269.

²²³ ο.π., σ. 269.

²²⁴ ο.π., σ. 269.

²²⁵ ο.π., σ. 269.

²²⁶ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής», Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 270.

²²⁷ ο.π., σ. 270.

Μετά την ακύρωση των εγκριτικών αποφάσεων των σχετικών περιβαλλοντικών όρων και μάλιστα τρεις φορές και κατόπιν της ακύρωσης της απόφασης του Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. η οποία ενέκρινε το αποτέλεσμα της δημοπρασίας για το σχετικό έργο αποπεράτωσης του φράγματος και προκειμένου να αποφευχθούν περαιτέρω ακυρώσεις επιδιώχθηκε η νομοθετική ρύθμιση του θέματος με τον ν. 3481/2006. Με αυτό τον τρόπο επιτράπηκε η συνέχιση των εργασιών της αναδόχου εταιρείας των έργων εκτροπής και με έγγραφό του το Υπουργείο κάλεσε την ανάδοχο του έργου να προβεί άμεσα στη συνέχιση των εργασιών. Κατά αυτού του εγγράφου καθώς και κατά του προαναφερόμενου νόμου άσκησαν αιτήσεις ακύρωσης ορισμένοι Ο.Τ.Α.

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η δικαστική προστασία στην υπό κρίση υπόθεση και δεδομένου ότι παρουσίαζε και ενωσιακό ενδιαφέρον διότι ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ περί υδάτων, η πλειοψηφία του Δικαστηρίου έκρινε ότι το έγγραφο του Υπουργείου κατά του οποίου ασκήθηκε αίτηση ακύρωσης συνεπάγεται μεταβολή στον νομικό κόσμο και συνεπώς αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη η οποία προσβάλλεται παραδεκτά ενώ απαράδεκτα προσβάλλονται με την αίτηση ακύρωσης οι διατάξεις του εν λόγω νόμου²²⁸. Είναι φανερό η προσπάθεια του Δικαστηρίου με το εν λόγω σκεπτικό να διαμορφώσει την έννοια της εκτελεστής διοικητικής πράξης με τρόπο ώστε και να εξασφαλίσει το παραδεκτό του οικείου βοηθήματος και ταυτόχρονα την ένδικη προστασία του δικαιώματος στο περιβάλλον η οποία ρυθμίζεται από το ελληνικό Σύνταγμα αλλά την επιτάσσει και σχετική αρχή του ενωσιακού δικαίου²²⁹.

Ανάλογη με την προαναφερθείσα υπόθεση και η απόφαση ΣτΕ Ε.Α. 141/2010 με την οποία έγινε δεκτή αίτηση αναστολής κατά της ανωτέρω αναφερόμενης πράξης του Υπουργείου Περιβάλλοντος και διατάχθηκαν τα κατάλληλα μέτρα έχοντας υπόψη αφενός τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος παροχής εννόμου προστασίας αλλά και του ενδίκου βοηθήματος της αίτησης ακύρωσης που θεσπίζεται στα άρθρα 20 παρ. 1 και 95 του Συντάγματος και αφετέρου της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας η οποία αποτελεί γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου και επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να διατάσσουν τα μέτρα εκείνα που είναι κατάλληλα για να εξασφαλίσουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της απόφασης του ΔΕΕ η οποία πρόκειται να εκδοθεί επί των

---

²²⁸ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 271.

²²⁹ ο.π., σ. 271.

υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων αναφορικά με την ύπαρξη των δικαιωμάτων που προβάλλονται βάσει του ενωσιακού δικαίου²³⁰.

3.5.2. Ο διάλογος των δικαστών και τα θεμελιώδη δικαιώματα

Ο διάλογος των δικαστών έχει συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην ενδυνάμωση ιδίως των ατομικών ελευθεριών στις εθνικές έννομες τάξεις αλλά κάποιες φορές υπάρχει το ενδεχόμενο να εξελιχθεί με έναν τρόπο που ίσως να μην εγγυάται την αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων²³¹. Οι δυσκολίες που συναντά ο διάλογος σε αυτή την περίπτωση οφείλεται σε διάφορες υπάρχουσες καταστάσεις οι οποίες έχουν, περιληπτικά, ως εξής²³²: i) είναι αποδεκτό ότι υπάρχει ένας ευρύς κοινός τόπος μεταξύ των εθνικών διατάξεων, της ΕΣΔΑ και του Χάρτη που κατοχυρώνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα αλλά ακριβώς αυτή η ύπαρξη πολλών και σίγουρα διαφορετικών πηγών προστασίας αυτών των δικαιωμάτων έχει σαν αποτέλεσμα να δυσκολεύουν το διάλογο των δικαστών. Η νομολογία σχετικά με την υποβολή των προδικαστικών ερωτημάτων που προβλέπεται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αποδεικνύει ότι ο θεσμοθετημένος διάλογος μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστών δεν μπορεί να είναι απόλυτα σαφής αλλά ούτε και προβλέψιμος. Επιπλέον η συνεχής μεταβολή των δικαιοκικών κανόνων και της νομολογίας στις εθνικές έννομες τάξεις, η ποικιλία που εμφανίζουν οι αρμοδιότητες στο εσωτερικό κάθε εθνικής έννομης τάξης, οι σύνθετες σχέσεις του ενωσιακού με το διεθνές δίκαιο δεν βοηθούν τους δικαστές στο διάλογο μεταξύ τους, ii) αρκετές φορές το διάλογο των δικαστών τον χαρακτηρίζει ο ανταγωνισμός ή και η αμηχανία και οι δικαστές κάποιες φορές προσπαθούν είτε να τον αποφύγουν είτε να επιβληθούν είτε να προσπαθήσουν να υπερασπιστούν τα εθνικά συμφέροντα είτε να μεταφέρουν το βάρος της ευθύνης στους άλλους δικαστές, iii) το ΔΕΕ κάποιες φορές απαντώντας σε προδικαστικά ερωτήματα υπερέβη τις αρμοδιότητές του και έκρινε θέματα που αφορούσαν αμιγώς εσωτερικές υποθέσεις στις οποίες υπήρχε πιθανότητα να

²³⁰ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 273.

²³¹ Κ. Γιαννακόπουλος, *Τα δικαιώματα στο έλεος του διαλόγου των δικαστών*, <https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2017/06/%CE%9A-%CE%93%CE%99%CE%91%CE%9D%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3-%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%97%CE%93%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf>, (δημοσιεύτηκε 20/06/2017).

²³² ο.π..

δημιουργηθούν δυσμενείς διακρίσεις, iv) από την μεριά των εθνικών δικαστών υπήρξαν φορές που δίστασαν να ανταποκριθούν σωστά στο ρόλο τους ως ενωσιακοί δικαστές και αυτός τους ο δισταγμός οφειλόταν σε παράγοντες οι οποίοι είχαν σχέση με το λεγόμενο νομολογιακό πατριωτισμό. Τόσο το δημόσιο συμφέρον όσο και η περιπλοκότητα που χαρακτηρίζει τις εθνικές έννομες τάξεις δεν επιτρέπουν μερικές φορές στον εθνικό δικαστή να υποκαταστήσει το νομοθέτη ή τη διοίκηση όπως αρκετές φορές του επιβάλλει το ενωσιακό δίκαιο ενώ η αίσθηση ότι είναι ομόδικος με τις υπόλοιπες εθνικές αρχές και έχει απέναντί του τα άλλα ευρωπαϊκά δικαστήρια ίσως τον οδηγεί να λειτουργήσει ως αρνησίκυρος παίκτης ο οποίος εμποδίζει την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, v) οι εθνικοί δικαστές θα πρέπει να σέβονται τις αποφάσεις του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ αλλά και αυτά από την πλευρά τους θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους και τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων. Υπάρχει όμως η πιθανότητα αυτός ο «ζωντανός» διάλογος των δικαστών να καθιστά τις κρίσεις κυρίως όσον αφορά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων λιγότερο δεσμευτικές και vi) εξαιτίας της περιπλοκότητας των διαδικασιών υφίσταται η πιθανότητα ο διάλογος των δικαστών να γίνει ένα πεδίο συνεχόμενης διαπραγματεύσεως της ρύθμισης των σχέσεων των διαφόρων εννόμων τάξεων.

Είναι εμφανές από τις προηγούμενες παρατηρήσεις ότι κάθε δικαστής φέρει ένα μεγάλο βάρος ευθύνης με τη συμμετοχή σε αυτό το περίπλοκο επικοινωνιακό δίκτυο ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου και αυτό ίσως να αποτελεί ένα πολύ σοβαρό θέμα σχετικά με την όσο γίνεται πιο αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων²³³.

4. Η ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ

4.1. Γενικές παρατηρήσεις

Η υποχρέωση που κάθε εθνικό δικαστήριο διαθέτει κάθε φορά που επιλαμβάνεται μίας διαφοράς η οποία έχει διασυνοριακή διάσταση να ερμηνεύει και να εφαρμόζει το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το ενωσιακό είχε σαν αποτέλεσμα της την αναβάθμιση του ρόλου του εθνικού δικαστή και γενικότερα την ενίσχυση του κύρους του στο πλαίσιο της κρατικής

---

²³³ Κ. Γιαννακόπουλος, *Τα δικαιώματα στο έλεος του διαλόγου των δικαστών*, <https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2017/06/%CE%9A-%CE%93%CE%99%CE%91%CE%9D%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3-%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%97%CE%93%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf>, (δημοσιεύτηκε 20/06/2017).

οργάνωσης αν και η αναβάθμιση αυτή συνεπάγεται την εκ μέρους του δικαστή καταβολή προσπάθειας προκειμένου να προσαρμοστεί σε ένα διευρυμένο νομικό περιβάλλον που είναι αρκετά περίπλοκο²³⁴. Αρωγός στην προσπάθειά του αυτή είναι το ΔΕΕ μέσω του μηχανισμού της δικαστικής συνεργασίας που έκφρασή της είναι η προδικαστική παραπομπή²³⁵. Αρκετά συχνά όμως ο εθνικός δικαστής καλείται από το ενωσιακό δίκαιο να υπερβεί τα παραδοσιακά όρια των αρμοδιοτήτων του που προσδιορίζονται από το εθνικό του δίκαιο και η εν λόγω υπέρβαση μπορεί να αφορά όχι μόνο τη σχέση του με τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας αλλά και με τους υπόλοιπους εθνικούς δικαστές²³⁶. Στην τελευταία περίπτωση το ενωσιακό δίκαιο πραγματικά απελευθερώνει τα κατώτερα δικαστήρια από τις δεσμεύσεις οι οποίες πηγάζουν από τις αποφάσεις των ανώτατων ή των συνταγματικών δικαστηρίων και έτσι κλονίζουν την ιεραρχική διάρθρωση της δικαιοσύνης στην εθνική έννομη τάξη²³⁷.

4.2. Η απελευθέρωση των κατώτερων εθνικών δικαστηρίων από τα ανώτερα

Είναι αλήθεια ότι ο πολύ σπουδαίος μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής συμβάλει στην αναβάθμιση κυρίως των δικαστών που δεν αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό και αυτό είναι απόρροια της αναγνώρισης στα κατώτερα δικαστήρια μίας ευρύτατης ευχέρειας που τους έχει απονεμηθεί να απευθύνονται στο ΔΕΕ και να παρακάμπτουν ενδεχόμενες αντίρροπες τάσεις του εθνικού δικαίου²³⁸. Ως προς την ευχέρεια να αποτείνονται στο ΔΕΕ παρατηρούνται τα ακόλουθα: i) η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης καθιερώνει μία άμεση συνεργασία μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων και η υποβολή της εξαρτάται αποκλειστικά από την κρίση του εθνικού δικαστή ως προς την αναγκαιότητα και τη λυσιτέλειά της²³⁹, ii) η δυνατότητα που παρέχεται με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στον εθνικό δικαστή σε κάθε περίπτωση που εκτιμά ότι εγείρεται ένα ζήτημα ερμηνείας ή κύρους του ενωσιακού δικαίου να αποτείνεται στο ΔΕΕ δίνεται σε αυτόν σε οποιοδήποτε στάδιο της όλης

---

²³⁴ Σκέψεις 59, 60 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα LÉGER στην υπόθεση ΔΕΕ, C-224/01, Gerhard Köbler και Republik Österreich, 30.09.2003.

²³⁵ Σκέψη 60 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα LÉGER στην υπόθεση ΔΕΕ, C-224/01, Gerhard Köbler και Republik Österreich, 30.09.2003.

²³⁶ Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ- 1/2014, σ. 10.

²³⁷ ο.π., σ. 10.

²³⁸ ο.π., σ. 11.

²³⁹ Σκέψεις 41, 42 της απόφασης ΔΕΕ, C-2/06, Willy Kempter KG κατά Hauptzollamt Hamburg-Jonas, 12.02.2008.

διαδικασίας το κρίνει σκόπιμο²⁴⁰, iii) το ΔΕΕ χάριν της ασφάλειας δικαίου και της σαφήνειας δεσμεύεται από την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που υπέβαλλε τη προδικαστική παραπομπή και η οποία παράγει τα αποτελέσματά της εφόσον δεν έχει ανακληθεί ή τροποποιηθεί από το δικαστήριο που την εξέδωσε²⁴¹. Επομένως συνάγεται ότι την ανάκληση ή την τροποποίηση της προδικαστικής παραπομπής πρέπει να την αποφασίσει το εθνικό δικαστήριο που την εξέδωσε και όχι κάποιο άλλο, ενδεχομένως ανώτερο δικαστήριο το οποίο θα επιληφθεί κάποιου ένδικου μέσου που έχει ασκηθεί εναντίον της²⁴², iv) οι προαναφερόμενες παρατηρήσεις βάσει των οποίων η ευρύτατη ευχέρεια του εθνικού δικαστή να απευθύνεται στο ΔΕΕ συνδέεται με την αυτοτέλεια της αρμοδιότητάς του, δεικνύουν την αναβάθμιση του θεσμικού ρόλου των κατώτερων εθνικών δικαστηρίων²⁴³, v) αναφορικά με το ρόλο του δικαστή σε ένα εθνικό κατώτερο δικαστήριο και την αναβάθμιση του ρόλου του εξόχως ενδιαφέροντα και απολύτως ακριβή είναι τα σχόλια του Γενικού Εισαγγελέα M. POIARES MADURO στις Προτάσεις του επί της προαναφερθείσας υπόθεσης C-210/06 *Cartesio* και τα οποία παρατίθενται αυτολεξεί²⁴⁴: «*Η δυνατότητα ενός κατώτερου δικαστηρίου κράτους μέλους να απευθύνεται άμεσα στο Δικαστήριο έχει ζωτική σημασία για την ομοιόμορφη ερμηνεία και την αποτελεσματική εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Αποτελεί επίσης τον μηχανισμό που μετατρέπει όλα τα εθνικά δικαστήρια σε δικαστήρια κοινοτικού δικαίου. Μέσω της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, το εθνικό δικαστήριο μετέχει σε ένα διάλογο στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου, χωρίς να εξαρτάται από άλλες εξουσίες ή δικαστικές αρχές του εσωτερικού δικαίου. Σκοπός της Συνθήκης δεν ήταν να διεξάγεται ο διάλογος αυτός μέσω άλλων εθνικών δικαστηρίων, όποια και αν είναι η ιεράρχηση των δικαστηρίων εντός ενός κράτους μέλους. Όπως έκρινε το Irish Supreme Court (αρνούμενο να εξετάσει ένδικο μέσο κατά διατάξεως περί παραπομπής): «η δυνατότητα παρέχεται [στο κατώτερο δικαστήριο] από τη Συνθήκη, χωρίς περιορισμό, ρητό ή σιωπηρό, ο οποίος να καθιστά δυνατή την κατάργησή της από οποιοδήποτε άλλο εθνικό δικαστήριο».*

Το ερώτημα που έχει προκύψει σχετικά με την ευχέρεια των κατώτερων εθνικών δικαστών αναφορικά με το να προβούν στη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής είναι

---

²⁴⁰ Σκέψη 53 της απόφασης ΔΕΕ, C-180/11, *Bericap Záródástechnikai bt κατά Plastinnova 2000 kft*, 15.11.2012.

²⁴¹ Σκέψη 97 της απόφασης ΔΕΕ, C-210/06, *Cartesio Oktató és Szolgáltató bt*, 16.12.2008.

²⁴² Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ– 1/2014, σ. 11.

²⁴³ ο.π., σ. 11.

²⁴⁴ Σκέψη 19 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα M. POIARES MADURO στην υπόθεση ΔΕΕ, C-210/06, *Cartesio Oktató és Szolgáltató bt*, 16.12.2008.

το κατά πόσο δεσμεύονται από τις νομικές εκτιμήσεις των δικαστών των ανώτερων δικαστηρίων. Και στο σημείο αυτό έχει έρθει να βοηθήσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με την διαμορφωθείσα νομολογία όπως θα καταδειχθεί παρακάτω.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι το να υπάρχει ένας εθνικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο τα δικαστήρια τα οποία δεν αποφαινόμενα σε τελευταίο βαθμό δεσμεύονται από τις νομικές εκτιμήσεις των ανώτερων δικαστηρίων δεν θα πρέπει να αναιρεί την ευχέρεια που δίνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ σε αυτά τα (κατώτερα) δικαστήρια να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα επιζητώντας την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου²⁴⁵. Και συνεχίζει το ΔΕΕ στην ίδια απόφαση: «Το δικαστήριο που δεν αποφαινόμενα σε τελευταίο βαθμό πρέπει να είναι ελεύθερο, ιδίως όταν κρίνει ότι η νομική εκτίμηση που διατυπώθηκε από ανώτερο δικαστήριο θα μπορούσε να το οδηγήσει στην έκδοση απόφασης αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης, να υποβάλλει στο Δικαστήριο τα ερωτήματα τα οποία το απασχολούν»²⁴⁶ (η υπογράμμιση είναι της γράφουσας). Ακριβώς το ίδιο ισχύει μεταξύ των ανώτατων εθνικών δικαστηρίων και του Συνταγματικού τους δικαστηρίου σε όσα κράτη-μέλη διαθέτουν τέτοιο²⁴⁷. Η ευχέρεια υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων που δίνεται στα κατώτερα εθνικά δικαστήρια δεν μπορεί να μετατρέπεται σε υποχρέωση διότι το εθνικό δίκαιο δεν παρέχει στο δικαστή που εξετάζει την υπό κρίση υπόθεση τη δυνατότητα να μην εφαρμόσει μία εθνική διάταξη η οποία κρίνεται ως αντίθετη στο Σύνταγμα της χώρας παρά μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η εν λόγω διάταξη έχει κριθεί ως αντισυνταγματική από το Συνταγματικό Δικαστήριο²⁴⁸. Ο προαιρετικός χαρακτήρας της υποβολής ενός προδικαστικού ερωτήματος δεν εξαρτάται από τους όρους σύμφωνα με τους οποίους ο εθνικός δικαστής είναι υποχρεωμένος, δυνάμει του εθνικού του δικαίου, να μην εφαρμόζει μία εθνική διάταξη που έχει κρίνει ως αντισυνταγματική²⁴⁹. Μόνο εφόσον συντρέχουν οι όροι του ενωσιακού δικαίου και ιδίως εάν εγείρεται θέμα αναφορικά με το κύρος ενός κανόνα του παράγωγου ενωσιακού δικαίου υφίσταται υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος²⁵⁰.

---

²⁴⁵ Σκέψη 42 των αποφάσεων επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-188/10 και C-189/10 Aziz Melki, Sélim Abdeli, 22.06.2010.

²⁴⁶ Σκέψη 42 των αποφάσεων επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων ΔΕΕ, C-188/10 και C-189/10 Aziz Melki, Sélim Abdeli, 22.06.2010.

²⁴⁷ Σκέψη 73 της απόφασης ΔΕΕ, C-416/10, Križan κ.α. κατά Slovenská inšpekcia životného prostredia, 15.01.2013.

²⁴⁸ Σκέψη 54 της απόφασης ΔΕΕ, C-555/07, Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG, 19.01.2010.

²⁴⁹ Σκέψη 55 της απόφασης ΔΕΕ, C-555/07, Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG, 19.01.2010.

²⁵⁰ Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ – 1/2014, σ. 12.

Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ το εθνικό δικαστήριο που έχει προβεί σε προδικαστική παραπομπή δεσμεύεται κατά την επίλυση της διαφοράς στην κύρια δίκη από την ερμηνεία που έχει δώσει το Δικαστήριο γεγονός που σημαίνει ότι υποχρεούται να μην εφαρμόζει τις κρίσεις των ανώτατων εθνικών δικαστηρίων υπό την προϋπόθεση ότι έχει κρίνει, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη του την δοθείσα ερμηνεία από το ΔΕΕ, ότι οι εκτιμήσεις των ανωτάτων δικαστηρίων δεν συμφωνούν με το ενωσιακό δίκαιο²⁵¹. Ως εκ τούτου το εθνικό δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να εφαρμόσει τις ενωσιακές διατάξεις και εν ανάγκη να δράσει αυτεπαγγέλτως αφήνοντας ανεφάρμοστες τις όποιες εθνικές διατάξεις είναι αντίθετες χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την εξαφάνιση αυτών των διατάξεων είτε διαμέσου της νομοθετικής οδού είτε με την εφαρμογή οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας²⁵².

Έχει επισημανθεί ότι με την προαναφερόμενη απόφαση Elchinov το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο απέφυγε να αμφισβητήσει με τρόπο γενικό τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων και απλά περιορίστηκε στην κατοχύρωση της δεσμευτικότητας των δικών του αποφάσεων²⁵³. Παρόλα αυτά, ακόμα και εάν είναι σωστή αυτή η εκδοχή δεν υπάρχει αμφιβολία ότι λαμβανομένης υπόψη της εξέλιξης και της διάρκειάς της η σχετική νομολογία προωθεί τη χειραφέτηση των κατώτερων από ανώτερα εθνικά δικαστήρια²⁵⁴. Εν συντομία, το ΔΕΕ στηρίζεται στα κατώτερα εθνικά δικαστήρια για να προάγει, στην εθνική έννομη τάξη, την εφαρμογή της νομολογίας του ακόμα και στην περίπτωση που αυτό οδηγεί στο να κλονιστεί η πρωτοκαθεδρία των ανώτατων ή των συνταγματικών δικαστηρίων στο εσωτερικό των κρατών-μελών²⁵⁵.

4.3. Υπόθεση C-243/20 DP, SG κατά Τράπεζας Πειραιώς: ένα παράδειγμα χειραφέτησης του εθνικού δικαστή κατώτερου δικαστηρίου

Αναφορικά με τη χειραφέτηση των εθνικών δικαστών των κατώτερων δικαστηρίων θα παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι πρόκειται για μία διαφορά που έχει αχθεί σε

---

²⁵¹ Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ – 1/2014, σ. 12-13.

²⁵² Σκέψη 31 της απόφασης ΔΕΕ, C-173/09, Georgi Ivanov Elchinov κατά Natsionalna zdravnoosiguritelna kasa, 05.10.2010.

²⁵³ Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ – 1/2014, σ. 13.

²⁵⁴ ο.π., σ. 13.

²⁵⁵ ο.π., σ. 13.

ελληνικό δικαστήριο και πιο συγκεκριμένα στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, η ανάπτυξη μίας προδικαστικής απόφασης της C-243/20 DP, SG. Κατωτέρω παρατίθενται τόσο το ιστορικό όσο και τα κυριότερα σημεία της εν λόγω υπόθεσης.

4.3.1. Ιστορικό

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορούσε στην ερμηνεία της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ (εφεξής «η Οδηγία») σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές και συγκεκριμένα στα άρθρα 1 παρ. 2, 3 παρ. 1, 4 παρ. 1 και 8 αυτής και υποβλήθηκε στο ΔΕΕ στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ των DP και SG και της Τράπεζας Πειραιώς σχετικά με τις φερόμενες ως καταχρηστικές ρήτρες οι οποίες περιέχονταν σε πράξεις που περιλαμβάνονταν στην τροποποίηση μίας σύμβασης δανείου σε ευρώ και σύμφωνα με την οποία το νόμισμα της υπό κρίση σύμβασης μετατράπηκε από ευρώ σε ελβετικό φράγκο²⁵⁶.

Οι δύο ενάγοντες της κύριας δίκης είναι καταναλωτές που κατοικούν στην Ελλάδα και την 3^η.09.2004 συνήψαν σύμβαση στεγαστικού δανείου σε ευρώ με την Τράπεζα Πειραιώς ενώ την 26^η.03.2007 υπέγραψαν τροποποίηση της εν λόγω σύμβασης και μετέτρεψαν τη σύμβαση από ευρώ σε ελβετικό φράγκο²⁵⁷. Η τροποποιητική πράξη περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, δύο ρήτρες για τις οποίες οι ενάγοντες κατέθεσαν την 17^η.09.2018 αγωγή κατά της Τράπεζας Πειραιώς ενώπιον του (αιτούντος) Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών ζητώντας αφενός την ακυρότητα των πράξεων τροποποίησης και αφετέρου την επαναφορά της σύμβασης δανείου στο προηγούμενο καθεστώς²⁵⁸. Δικαιολογητική βάση της αγωγής των εναγόντων αποτέλεσε ο ισχυρισμός ότι οι δύο συγκεκριμένες ρήτρες που περιλαμβάνονταν στις τροποποιητικές πράξεις που υπέγραψαν ήταν καταχρηστικές και συνεπώς άκυρες βάσει του άρθρου 2 του ν. 2251/1994 και επίσης ότι η τράπεζα τους προέτρεψε να τροποποιήσει τους όρους του δανείου τους παραλείποντας να τους ενημερώσει για τον συναλλαγματικό κίνδυνο που διέτρεχαν δεδομένου ότι αυτοί δεν είχαν τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να τον αντιληφθούν²⁵⁹.

Το αιτούν δικαστήριο ανέφερε ότι οι υπό εξέταση ρήτρες ουσιαστικά αναφέρουν τη ρύθμιση του άρθρου 291 ΑΚ σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση χρηματικής οφειλής σε ξένο

²⁵⁶ Σκέψεις 1, 2 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁵⁷ Σκέψεις 11, 12 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁵⁸ Σκέψη 15 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁵⁹ Σκέψη 15 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

νόμισμα ο οφειλέτης έχει δικαίωμα, εφόσον δεν έχει συμφωνηθεί διαφορετικά, να πληρώσει στην Ελλάδα είτε σε συνάλλαγμα είτε σε εγχώριο νόμισμα παίρνοντας ως βάση την τρέχουσα αξία του ξένου νομίσματος στον χρόνο και στον τόπο της πληρωμής και ως εκ τούτου διερωτάται εάν μπορεί να ελέγξει την καταχρηστικότητα των υπό κρίση ρητρών αν και το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της «τις ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου»²⁶⁰. Επίσης το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι στην απόδοσή του στην ελληνική γλώσσα το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας εξαιρεί από τον έλεγχο της καταχρηστικότητας τις ρήτρες της σύμβασης που περιλαμβάνουν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις ενδοτικού δικαίου ενώ αυτό το άρθρο δεν περιλαμβάνεται ρητά στο ν. 2251/1994 και υπογραμμίζει ότι υπάρχει διχογνωμία ως προς το ακόλουθο ζήτημα: εάν, παρά την έλλειψη οποιασδήποτε εθνικής διάταξης που να ενσωματώνει με ρητό τρόπο την προβλεπόμενη από το προαναφερόμενο άρθρο εξαίρεση, η εθνική νομοθεσία μπορεί εντούτοις να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι μεταφέρει την εν λόγω εξαίρεση στο εθνικό δίκαιο και ως εκ τούτου δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί η καταχρηστικότητα μίας ρήτρας η οποία απλά επαναλαμβάνει νομοθετική διάταξη ενδοτικού δικαίου όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το άρθρο 291 ΑΚ²⁶¹.

4.3.2. Η απόφαση ΑΠ 4/2019 και τα προδικαστικά ερωτήματα

Στην απόφαση περί παραπομπής το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών αναφέρει και την υπ' αριθμ 4/2019 απόφαση του Αρείου Πάγου ο οποίος σε πλήρη Ολομέλεια έκρινε ότι, αν και δεν έχει μεταφερθεί η προβλεπόμενη ρύθμιση από το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας στο ελληνικό δίκαιο με μία ειδική και ρητή διάταξη εντούτοις ενυπάρχει στο άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994, βάσει μίας, εναρμονισμένης προς το ενωσιακό δίκαιο και τον σκοπό της συγκεκριμένης Οδηγίας, ερμηνείας²⁶². Σύμφωνα με την απόφαση του Αρείου Πάγου «[σ]ε περίπτωση [...] που ο επίμαχος όρος απηχεί διάταξη εθνικού δικαίου, αναγκαστικού ή ενδοτικού, τότε εξ ορισμού δεν νοείται, όπως προαναφέρθηκε, διατάραξη της ισορροπίας των συμβαλλομένων ούτε καταχρηστικότητα του συμβατικού όρου. Συνακόλουθα, ένας τέτοιος όρος εξ ορισμού αποκλείεται από [το] πεδίο εφαρμογής του ν. 2251/1994» ενώ διευκρινίζεται

²⁶⁰ Σκέψεις 16,17 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶¹ Σκέψεις 18, 19 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶² Σκέψη 20 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

ότι αυτό ισχύει σε περίπτωση ρήτρας σε σύμβαση δανείου η οποία μεταφέρει το περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 291 ΑΚ²⁶³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι η παραπάνω ερμηνεία δεν έγινε ομόφωνα αποδεκτή αλλά υπήρξε μία μειοψηφία του Ανώτατου Δικαστηρίου η οποία εξέφρασε την άποψη ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η εξαίρεση του άρθρου 1 παρ. 2 της Οδηγίας εμπεριέχεται στη ρύθμιση του άρθρου 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994 δεδομένου ότι οι εξαιρέσεις από τον έλεγχο της καταχρηστικότητας των ρητρών θα πρέπει να ερμηνεύονται στενά²⁶⁴. Η μειοψηφία στηρίζει την άποψή της στο ότι η Οδηγία, και συγκεκριμένα με την αιτιολογική σκέψη 12 καθώς και το άρθρο 8, προβαίνει σε μερική μόνο κατ'ελάχιστο περιεχόμενο εναρμόνιση και αφήνει στα κράτη-μέλη τη δυνατότητα εάν θέλουν να παράσχουν μεγαλύτερη προστασία στους καταναλωτές και σύμφωνα με τη γνώμη της αυτός είναι και ο λόγος που ο Έλληνας νομοθέτης παρέλειψε και μάλιστα σκόπιμα όταν ενσωμάτωσε την Οδηγία να μεταφέρει στην εθνική έννομη τάξη την εξαίρεση του άρθρου 1 παρ. 2²⁶⁵. Μία λοιπόν διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994 θα είχε σαν συνέπεία της την αντίθεση στη βούληση του Έλληνα νομοθέτη να παρέχει μεγαλύτερη προστασία στον καταναλωτή και ως εκ τούτου θα αποτελούσε μία ανεπίτρεπτη *contra legem* ερμηνεία²⁶⁶.

Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι τα μέλη του συμφωνούν με την άποψη της μειοψηφίας του Αρείου Πάγου και επομένως θεωρούν ότι τα ελληνικά δικαστήρια έχουν το δικαίωμα να ελέγχουν την καταχρηστικότητα των ρητρών που περιλαμβάνονται στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας διότι ο Έλληνας νομοθέτης παρέλειψε να μεταφέρει στο εθνικό δίκαιο την προβλεπόμενη από την ενωσιακή διάταξη εξαίρεση²⁶⁷ και κατόπιν τούτων θέτει στο ΔΕΕ τα ακόλουθα ερωτήματα²⁶⁸: α) εάν το άρθρο 8 της Οδηγίας έχει την έννοια ότι δεν έρχεται σε αντίθεση στη θέσπιση ή στη διατήρηση διατάξεων του εθνικού δικαίου που συνεπάγονται την εφαρμογή του συστήματος προστασίας του καταναλωτή και που προβλέπεται από την Οδηγία σε ρήτρες που εμπίπτουν στο άρθρο 1 παρ. 2, β) εάν το άρθρο 1 παρ. 2 της εν λόγω Οδηγίας μπορεί να θεωρηθεί ότι ναι μεν δεν εισήλθε ρητά στην εθνική έννομη τάξη αλλά έμμεσα κατά

²⁶³ Σκέψη 20 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶⁴ Σκέψη 21 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶⁵ Σκέψη 21 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶⁶ Σκέψη 21 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶⁷ Σκέψη 22 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁶⁸ Σκέψη 23 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

το περιεχόμενο των άρθρων 3 παρ. 1 και 4 παρ. 1 της Οδηγίας όπως αυτό μεταφέρθηκε στο άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994, γ) εάν περιέχεται η εξαίρεση του άρθρου 1 παρ. 2 πρώτο και δεύτερο εδάφιο της Οδηγίας στην έννοια των καταχρηστικών όρων όπως αυτοί ορίζονται στα άρθρα 3 παρ. 1 και 4 παρ. 1 της εν λόγω Οδηγίας και δ) εάν καταλαμβάνεται από τον έλεγχο της καταχρηστικότητας ενός γενικού όρου συναλλαγής ο όρος ο οποίος περιλαμβάνεται σε μία σύμβαση που συνάπτει ο καταναλωτής με ένα πιστωτικό ίδρυμα και ο οποίος όρος αποδίδει το περιεχόμενο ενός εθνικού κανόνα ενδοτικού δικαίου που όμως δεν αποτέλεσε αντικείμενο χωριστής διαπραγμάτευσης.

4.3.3. Κυριότερα σημεία της προδικαστικής απόφασης

Το ΔΕΕ αφού έκρινε ως παραδεκτή την αίτηση προδικαστικής απόφασης προχώρησε στην εξέταση της ουσίας της υπόθεσης αρχίζοντας με την επεξεργασία του τέταρτου ερωτήματος και αποφάνθηκε ως εξής²⁶⁹: i) αναφέρει ότι σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου η χρησιμοποιηθείσα διατύπωση σε μία από τις γλωσσικές αποδόσεις μίας διάταξης του ενωσιακού δικαίου δεν αποτελεί την μοναδική βάση για την ερμηνεία της αλλά δεν πρέπει και να της δίνεται προτεραιότητα έναντι άλλων γλωσσικών αποδόσεων. Σε κάθε περίπτωση οι ενωσιακές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται κατά ομοιόμορφο τρόπο και εάν υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων γλωσσικών αποδόσεων η υπό κρίση διάταξη θα πρέπει να ερμηνεύεται βάσει του σκοπού της ρύθμισης, ii) το επιλαμβανόμενο εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να ελέγχει εάν η υπό εξέταση ρήτρα εμπίπτει στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας έχοντας σαν κριτήρια τη φύση, την όλη οικονομία, τους όρους των υπό κρίση συμβάσεων δανείου και το νομικό και πραγματικό πλαίσιο που αυτές εντάσσονται και iii) το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας έχει την έννοια ότι η ρήτρα που περιέχεται σε σύμβαση και που απηχεί νομοθετική ή κανονιστική διάταξη ενδοτικού δικαίου εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας ακόμα και στην περίπτωση που αυτή δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

Το Δικαστήριο προχώρησε κατόπιν στην από κοινού εξέταση του δεύτερου και τρίτου προδικαστικού ερωτήματος και αποφάνθηκε ότι²⁷⁰: i) η μη μεταφορά της διάταξης 1 παρ. 2 δεν μπορεί να μεταβάλει το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας το οποίο θα πρέπει να είναι το ίδιο σε όλα τα κράτη-μέλη υπό την προϋπόθεση των επιτρεπόμενων από το ενωσιακό δίκαιο

²⁶⁹ Σκέψεις 32, 37, 40 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁷⁰ Σκέψεις 45, 50 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

προσαρμογών. Τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόζουν την Οδηγία ως εσωτερικό δίκαιο σε περιπτώσεις οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εφόσον αυτή η εφαρμογή συμβιβάζεται με τον σκοπό που επιδιώκει η Οδηγία και φυσικά με τις Συνθήκες και ii) το άρθρο 1 παρ. 2 έχει την έννοια ότι εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω Οδηγίας οι αναφερόμενες σε αυτό ρήτρες ακόμα και στην περίπτωση που δεν έχει μεταφερθεί τυπικά στην εθνική έννομη τάξη κάποιου κράτους-μέλους και εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να κρίνουν ότι το προαναφερόμενο άρθρο έχει ενσωματωθεί εμμέσως στο εθνικό δίκαιο μέσω των άρθρων 3 παρ. 1 και 4 παρ. 1 της Οδηγίας. Τέλος το ΔΕΕ εξετάζοντας το πρώτο προδικαστικό ερώτημα καταλήγει στις παρακάτω κρίσεις²⁷¹: i) κατά πάγια νομολογία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είναι αυτό που, στο πλαίσιο κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ αυτού και των εθνικών δικαστηρίων, λαμβάνει υπόψη του το πραγματικό και νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα όπως εξειδικεύονται από την προδικαστική παραπομπή και επομένως η εξέτασή της δεν επιτρέπεται να γίνεται υπό το πρίσμα της ερμηνείας του εθνικού δικαίου που δίνεται από την κυβέρνηση του κράτους-μέλους ή από τους διαδίκους της κυρίας δίκης και ii) το άρθρο 8 της Οδηγίας δεν αντιτίθεται στη θέσπιση ή στη διατήρηση των διατάξεων του εθνικού δικαίου οι οποίες συνεπάγονται την προστασία των καταναλωτών που προβλέπει η εν λόγω Οδηγία σε ρήτρες οι οποίες εμπίπτουν στο άρθρο 1 παρ. 2.

Αναφορικά με το πρώτο τεθέν προδικαστικό ερώτημα το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι²⁷²: i) οι ρήτρες που αναφέρονται στο άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας δεν εμπίπτουν στον τομέα που διέπεται από αυτή, ii) τα κράτη-μέλη έχουν το δικαίωμα να εφαρμόζουν τις διατάξεις της εν λόγω Οδηγίας σε περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της υπό την προϋπόθεση ότι αυτή η εφαρμογή θα είναι συμβατή με τους επιδιωκόμενους σκοπούς και τις Συνθήκες και καταλήγει ότι iii) το άρθρο 8 της Οδηγίας δεν αντιτίθεται στη θέσπιση ή στη διατήρηση των διατάξεων του εθνικού δικαίου που συνεπάγονται την εφαρμογή του συστήματος προστασίας των καταναλωτών το οποίο προβλέπεται από την Οδηγία σε ρήτρες εμπίπτουσες στο άρθρο 1 παρ. 2 αυτής.

Στη ανωτέρω περιγραφείσα περίπτωση διαπιστώνουμε ότι ένα κατώτερο δικαστήριο, το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, στα πλαίσια της εκδίκασης μίας υπόθεσης σύμβασης

---

²⁷¹ Σκέψεις 53, 63 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

²⁷² Σκέψεις 32, 37, 40 της απόφασης ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021.

στεγαστικού δάνειου και προκειμένου να κρίνει την καταχρηστικότητα ή όχι των ρητρών που περιλαμβάνονται σε τροποποιητικές πράξεις της σύμβασης και παρά την ύπαρξη σχετικής απόφασης από το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας, τον Άρειο Πάγο, «τολμάει» να «αμφισβητήσει» την κρίση της πλειοψηφίας του Αρείου Πάγου και να εκφράσει την αντίθετη άποψη της υποβάλλοντας προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΕ. Ανεξάρτητα από την απόφαση που εξέδωσε το ΔΕΕ η συγκεκριμένη προδικαστική παραπομπή αποτελεί ένα απτό και άκρως χαρακτηριστικό παράδειγμα της χειραφέτησης των εθνικών δικαστών των κατωτέρων δικαστηρίων έναντι των δικαστών των ανωτέρων δικαστηρίων.

5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ – ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ

Από τα αναφερθέντα στα κεφάλαια που προηγήθηκαν εξάγονται κάποια χρήσιμα συμπεράσματα αναφορικά με τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής. Πιο συγκεκριμένα: α) γίνεται φανερό ότι η προδικαστική παραπομπή αποτελεί αναμφισβήτητα ένα προνόμιο που κατέχει ο εθνικός δικαστής. Βέβαια οι διάδικοι έχουν τη δυνατότητα να αιτηθούν την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος προς το εκδικάζον εθνικό δικαστήριο και ως εκ τούτου να λειτουργήσει η εν λόγω υποβολή ως ένα «όπλο-βοήθημα» για τους πολίτες αλλά και για τα νομικά πρόσωπα διότι δεν μπορούν να προσβάλλουν το κύρος των ενωσιακών πράξεων όπως είναι ένας Κανονισμός ή μία Οδηγία. Σε κάθε περίπτωση όμως ο εθνικός δικαστής είναι αυτός που τελικά θα αποφασίσει εάν θα προχωρήσει στην υποβολή του ή όχι, β) η προδικαστική παραπομπή λειτουργεί επίσης και ως ένα εργαλείο ανάδειξης τόσο της αρχής της αποτελεσματικότητας όσο και της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου. Παράλληλα το γεγονός ότι αποτελεί προνόμιο του εθνικού δικαστή αποτυπώνει τη δικονομική αυτονομία των κρατών-μελών η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 ΣΕΕ στο οποίο ορίζεται, μεταξύ άλλων, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση σέβεται «...την εθνική τους ταυτότητα που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή...», γ) σε όλη τη διάρκεια επεξεργασίας του προδικαστικού ερωτήματος από τη στιγμή που θα υποβληθεί έως και την εξέτασή του από το ΔΕΕ και τελικά την έκδοση της απόφασής του ο εκάστοτε εθνικός δικαστής υποδύεται διάφορους ρόλους. Στην αρχή έχει την πρωτοβουλία των κινήσεων αναφορικά με την εκτίμηση του κατάλληλου χρόνου αποστολής της προδικαστικής παραπομπής ενώ μετά την υποβολή της και ειδικά μετά την έκδοση της απόφασης του ΔΕΕ έχει το ρόλο του ενωσιακού δικαστή δεδομένου ότι καλείται να ερμηνεύσει την υπό κρίση

εθνική υπόθεση υπό το φως του ενωσιακού δικαίου και δ) η προδικαστική παραπομπή κατέχει μία ξεχωριστή θέση και στο επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει στο σημείο αυτό η αναφορά στην υπόθεση της ΕΔΔΑ της 8ης Απριλίου, 17120/09, Dhabī κατά Ιταλίας²⁷³: η απόφαση της 8ης Απριλίου 2014, Dhabī κατά Ιταλίας είναι η πρώτη υπόθεση κατά την οποία το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η άρνηση ενός εθνικού δικαστηρίου το οποίο μάλιστα αποφαινόταν σε τελευταίο βαθμό σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα παραβίαζε το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ εξετάζοντας την απόφαση του Ιταλικού αναιρετικού δικαστηρίου δεν εντόπισε την παραμικρή μνεία στο αίτημα προδικαστικής παραπομπής που διατύπωσε ο προσφεύγων αλλά ούτε και στους λόγους βάσει των οποίων θεωρήθηκε ότι το ανακύπτον νομικό ζήτημα δεν έχρηζε παραπομπής στο ΔΕΕ. Η αιτιολογία της απόφασης δεν επιτρέπει να εξαχθεί συμπέρασμα σχετικά με το εάν το ζήτημα αυτό κρίθηκε αλυσιτελές για την επίλυση της διαφοράς ή σχετικό με μία σαφή διάταξη ή με διάταξη η οποία έχει ήδη ερμηνευθεί από το ΔΕΕ ή αν απλά δεν ελήφθη υπόψη από το εθνικό δικαστήριο. Τέλος το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι η απόφαση του Ιταλικού δικαστηρίου δεν περιείχε καμία αναφορά στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (σκέψεις 32, 33 και 34 «**32.** In the present case the applicant requested the Court of Cassation to seek a preliminary ruling from the CJEU as to whether, under Article 65 of the Euro-Mediterranean Agreement, a Tunisian worker could be refused the family allowance provided for by section 65 of Law no. 448 of 1998 (see paragraphs 10 and 12 above). As no judicial appeal lies against its decisions under domestic law, the Court of Cassation was under a duty to give reasons for its refusal to request a preliminary ruling, in the light of the exceptions provided for by the case-law of the CJEU. **33.** The Court has examined the Court of Cassation judgment of 15 April 2008 and found no reference to the applicant’s request for a preliminary ruling to be sought or to the reasons why the court considered that the question raised did not warrant referral to the CJEU. It is therefore not clear from the reasoning of the impugned judgment whether that question was considered not to be relevant or to relate to a provision which was clear or had

---

²⁷³ Ε. Πρεβεδούρου, *Επέμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον διάλογο μεταξύ εθνικού δικαστή και Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΔΔΑ της 8^{ης} Απριλίου, 17120/09, Dhabī κατά Ιταλίας,*

<https://www.prevedourou.gr/%CE%B5%CF%80%CE%AD%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85/>, (δημοσιεύτηκε 04/08/2014).

already been interpreted by the CJEU, or whether it was simply ignored (see, conversely, Vergauwen and Others, cited above, § 91, where the Court found that the Belgian Constitutional Court had duly provided reasons for refusing to refer questions for a preliminary ruling). The Court observes in this connection that the reasoning of the Court of Cassation contains no reference to the case-law of the CJEU. **34.** That finding is sufficient for the Court to conclude that there has been a violation of Article 6 § 1 of the Convention.»). Η εν λόγω παρέμβαση του ΕΔΔΑ στο διάλογο των δικαστών που χαρακτηρίζει το μηχανισμό του άρθρου 267 ΣΛΕΕ σέβεται την ιδιομορφία της ενωσιακής έννομης τάξης δεδομένου ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξετάζει την ύπαρξη της αιτιολογίας και όχι το βάσιμο αυτής ενώ η ύπαρξη της εν λόγω αιτιολογίας εξετάζεται με βάση τις εξαιρέσεις από την υποχρέωση παραπομπής οι οποίες διατυπώθηκαν από το ΔΕΕ στην νομολογία του CILFIT.

Κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες η άρνηση του εθνικού δικαστή ο οποίος παραλείπει να αποστείλει στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα είναι δυνατόν να επηρεάσει το δίκαιο χαρακτήρα της δίκης ακόμα και εάν το εθνικό δικαστήριο δεν αποφαινεται σε τελευταίο βαθμό. Η υποχρέωση αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων αποτυπώνει και την αρχή του κράτους δικαίου.

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής είναι ο θεμέλιος λίθος του ενωσιακού νομικού συστήματος και η δυνατότητα που έχουν τα εθνικά δικαστήρια να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα αποτελεί την ουσία του ενωσιακού συστήματος της δικαστικής προστασίας²⁷⁴. Είναι το «διαμάντι στην κορώνα» του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και το πιο βασικό στοιχείο στο συνταγματικό οικοδόμημα της ενωσιακής έννομης τάξης²⁷⁵. Το ΔΕΕ έχει συμβάλλει σημαντικά όχι μόνο στην ερμηνεία αλλά και στη διαμόρφωση του ενωσιακού δικαίου μέσω της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ²⁷⁶.

---

²⁷⁴ J. Krommendijk, Wide Open and Unguarded Stand our Gates: The CJEU and References for a Preliminary Ruling in Purely Internal Situations, *German Law Journal*, Vol. 18 No. 06, 2017, p. 1362.

²⁷⁵ J. Krommendijk, Wide Open and Unguarded Stand our Gates: The CJEU and References for a Preliminary Ruling in Purely Internal Situations, *German Law Journal*, Vol. 18 No. 06, 2017, p. 1362·T. Drinóczi-A. Mohay, The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review, *EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC)*, published 14-03-2018, p. 193.

²⁷⁶ J. Krommendijk, Wide Open and Unguarded Stand our Gates: The CJEU and References for a Preliminary Ruling in Purely Internal Situations, *German Law Journal*, Vol. 18 No. 06, 2017, p. 1362·T. Drinóczi-A. Mohay,

Ο μηχανισμός του προδικαστικού ερωτήματος απαιτεί την ύπαρξη διαλόγου μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαστή. Αυτός ο διάλογος δεν είναι ούτε μία νομική έννοια ούτε και μία νομικά δεσμευτική υποχρέωση των δικαστών αλλά μία ρεαλιστική προσέγγιση της σχέσης ενωσιακού δικαίου και εθνικών Συνταγμάτων η οποία λειτουργεί αμφίδρομα έχοντας ως συνέπεια το ενωσιακό δίκαιο κατά τη διαμόρφωση των εννοιών του να παίρνει υπόψη του τις ιδιαιτερότητες που διαθέτει κάθε εθνικό δίκαιο²⁷⁷. Ο διάλογος των δικαστών έχει σαν προϋπόθεσή του την ομοιογένεια των αξιών, αμβλύνει τις διαφορές που προκύπτουν, διευκολύνει την εναρμόνιση των εθνικών και ενωσιακών νομοθετικών κειμένων²⁷⁸. Εφόσον λοιπόν το ενωσιακό δίκαιο είναι ο χώρος του εμπλουτισμού, της επέκτασης των εθνικών θεμελιωδών συνταγματικών αρχών σε ενωσιακό επίπεδο είναι ξεκάθαρο ότι κατισχύει σε περίπτωση σύγκρουσης των εθνικών ρυθμίσεων στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και οι εθνικοί συνταγματικοί κανόνες²⁷⁹.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία αναβάθμιση του ρόλου των εθνικών δικαστών των κατώτερων δικαστηρίων που συνίσταται στη χειραφέτησή τους έναντι των ανωτέρων δικαστών ενός κράτους-μέλους. Το ΔΕΕ μέσω της νομολογίας του έκρινε ότι τα δικαστήρια τα οποία δεν αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό και τα οποία σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ εδάφιο δεύτερο δεν υποχρεούνται αλλά τους δίνεται η ευχέρεια να κάνουν χρήση της δυνατότητας της προδικαστικής παραπομπής θα πρέπει να είναι ελεύθερα να υποβάλλουν στο Δικαστήριο τα θέματα που τους απασχολούν και να μην «εμποδίζονται» από τις υπάρχουσες νομικές εκτιμήσεις των ανωτέρων.

Το μέλλον θα δείξει κατά πόσο οι δικαστές των κατώτερων δικαστηρίων θα προχωρήσουν στην υποβολή προδικαστικών παραπομπών «αγνοώντας» τα ανώτερα δικαστήρια της χώρας ή και «πηγαίνοντας κόντρα» στις αποφάσεις τους από την μία πλευρά και τη στάση που θα κρατήσει το ΔΕΕ με την νομολογία του, από την άλλη. Σε κάθε περίπτωση η όλη εξέλιξη θα είναι αξιοσημείωτη και άκρως ενδιαφέρουσα.

The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review, *EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC)*, published 14-03-2018, p. 193.

²⁷⁷ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 274.

²⁷⁸ Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, Ανάτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010, σ. 274.

²⁷⁹ ο.π., σ. 274.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ (αριθ. 3)

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΤΑ ΥΨΗΛΑ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ,

ΕΠΙΘΥΜΩΝΤΑΣ να ορίσουν τον Οργανισμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προβλέπεται στο άρθρο 281 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΣΥΝΕΦΩΝΗΣΑΝ επί των ακολούθων διατάξεων οι οποίες προσαρτώνται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας:

Άρθρο 1

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκροτείται και λειτουργεί σύμφωνα με τις διατάξεις των Συνθηκών, της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) και του παρόντος Οργανισμού.

ΤΙΤΛΟΣ Ι

ΥΠΗΡΕΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ

Άρθρο 2

Κάθε δικαστής, πριν αναλάβει τα καθήκοντά του, ορκίζεται ενώπιον του Δικαστηρίου συνερχομένου σε δημοσία συνεδρίαση ότι θα ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αμεροληψία και ευσυνειδήτως και ότι δεν θα αποκαλύπτει το απόρρητο των διασκέψεων.

Άρθρο 3

Οι δικαστές απολαύουν ετεροδικίας. Σε ό,τι αφορά τις πράξεις τους, συμπεριλαμβανομένων όσων εξέφρασαν εγγράφως ή προφορικά, υπό την επίσημη ιδιότητά τους, εξακολουθούν να απολαύουν της ετεροδικίας και μετά τη λήξη των καθηκόντων τους.

Το Δικαστήριο, συνεδριάζον εν ολομεία, δύναται να άρει την ετεροδικία. Όταν η απόφαση αφορά μέλος του Γενικού Δικαστηρίου ή ειδικευμένου δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το οικείο δικαστήριο.

Σε περίπτωση που μετά την άρση της ετεροδικίας ασκηθεί κατά δικαστού ποινική δίωξη, ο δικαστής αυτός δύναται να δικασθεί σε κάθε κράτος μέλος μόνον από την αρμοδία αρχή η οποία δικάζει τους δικαστές που ανήκουν στο ανώτατο εθνικό δικαστήριο.

Τα άρθρα 11 έως 14 και το άρθρο 17 του Πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφαρμόζονται επί των δικαστών, των γενικών εισαγγελέων, του γραμματέως και των βοηθών εισηγητών του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την επιφύλαξη των διατάξεων που αφορούν την ετεροδικία των δικαστών οι οποίες αναφέρονται στα προηγούμενα εδάφια.

Άρθρο 4

Οι δικαστές δεν δύνανται να ασκούν κανένα πολιτικό ή διοικητικό λειτούργημα.

Δεν δύνανται, εκτός αν το Συμβούλιο με απλή πλειοψηφία, το επιτρέψει κατ' εξαίρεση, να ασκούν καμία επαγγελματική δραστηριότητα, αμειβόμενη ή μη.

Κατά την εγκατάστασή τους, αναλαμβάνουν επισήμως την υποχρέωση να τηρούν, κατά τη διάρκεια της ασκήσεως των καθηκόντων τους και μετά τη λήξη τους, τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το αξίωμά τους, ιδίως τα καθήκοντα της εντιμότητας και της διακριτικότητας ως προς την αποδοχή, μετά τη λήξη αυτή, ορισμένων καθηκόντων ή ορισμένων πλεονεκτημάτων.

Σε περίπτωση αμφιβολίας, αποφασίζει το Δικαστήριο. Όταν η απόφαση αφορά μέλος του Γενικού Δικαστηρίου ή ειδικευμένου δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το οικείο δικαστήριο.

Άρθρο 5

Εκτός των τακτικών ανανεώσεων και των θανάτων, τα καθήκοντα του δικαστού λήγουν ατομικώς διά παραιτήσεως.

Σε περίπτωση παραιτήσεως δικαστού, η επιστολή της παραίτησεώς του απευθύνεται στον πρόεδρο του Δικαστηρίου για να διαβιβασθεί στον πρόεδρο του Συμβουλίου. Με την κοινοποίηση αυτή, η θέση καθίσταται κενή.

Εκτός από τις περιπτώσεις εφαρμογής του άρθρου 6, κάθε δικαστής συνεχίζει να ασκεί τα καθήκοντά του μέχρι να αναλάβει καθήκοντα ο διάδοχός του.

Άρθρο 6

Οι δικαστές δεν δύνανται να απαλλάσσονται από τα καθήκοντά τους, ούτε να κηρύσσονται έκπτωτοι του δικαιώματός τους προς συνταξιοδότηση ή άλλων αντ' αυτού πλεονεκτημάτων, εκτός εάν, με ομόφωνη απόφαση των δικαστών και των γενικών εισαγγελέων του Δικαστηρίου, έπαυσαν να ανταποκρίνονται στις απαιτούμενες προϋποθέσεις ή να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το αξίωμά τους. Ο ενδιαφερόμενος δεν μετέχει στις διασκέψεις αυτές. Όταν ο εν λόγω δικαστής είναι μέλος του Γενικού Δικαστηρίου ή ειδικευμένου δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το οικείο δικαστήριο.

Ο γραμματέας γνωστοποιεί την απόφαση του Δικαστηρίου στους προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής και την κοινοποιεί στον πρόεδρο του Συμβουλίου.

Σε περίπτωση αποφάσεως που απαλλάσσει τον δικαστή από τα καθήκοντά του, με την τελευταία αυτή κοινοποίηση καθίσταται η θέση κενή.

Άρθρο 7

Οι δικαστές τα καθήκοντα των οποίων λήγουν πριν από την εκπνοή της θητείας τους, αντικαθίστανται για το υπόλοιπο διάστημα της θητείας τους.

Άρθρο 8

Οι διατάξεις των άρθρων 2 έως 7 εφαρμόζονται και επί των γενικών εισαγγελιών.

ΤΙΤΛΟΣ II ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Άρθρο 9

Όταν, ανά τριετία, αντικαθίστανται μερικώς οι δικαστές, αντικαθίσταται το ήμισυ του αριθμού των δικαστών. Εάν ο αριθμός των δικαστών είναι περιττός, ο αριθμός των δικαστών που αντικαθίστανται θα πρέπει εναλλάξ να είναι ο επόμενος αριθμός άνω του ημίσεος του αριθμού των δικαστών και ο επόμενος αριθμός κάτω του ημίσεος.

Το πρώτο εδάφιο ισχύει επίσης και κατά την ανά τριετία μερική αντικατάσταση των γενικών εισαγγελιών.

Άρθρο 9α

Οι δικαστές εκλέγουν μεταξύ τους τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου για περίοδο τριών ετών. Η θητεία τους μπορεί να ανανεωθεί.

Ο αντιπρόεδρος επικουρεί τον πρόεδρο σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στον κανονισμό διαδικασίας. Αντικαθιστά τον πρόεδρο σε περίπτωση κωλύματός του ή χηρείας της θέσεως του προέδρου.

Άρθρο 10

Ο γραμματέας ορκίζεται ενώπιον του Δικαστηρίου ότι θα ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αμεροληψία και ευσυνειδήτως και ότι δεν θα αποκαλύπτει το απόρρητο των διασκέψεων.

Άρθρο 11

Το Δικαστήριο ρυθμίζει την αναπλήρωση του γραμματέως σε περίπτωση κωλύματός του.

Άρθρο 12

Στο Δικαστήριο διατίθενται υπάλληλοι και λοιπό προσωπικό για να διασφαλισθεί η λειτουργία του. Οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό υπάγονται στο γραμματέα υπό την εποπτεία του προέδρου.

Άρθρο 13

Αιτήσει του Δικαστηρίου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία μπορούν να προβλέψουν το διορισμό βοηθών εισηγητών και να καθορίσουν την υπηρεσιακή τους κατάσταση. Οι βοηθοί εισηγητές δύνανται να καλούνται, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας, να συμμετέχουν στην προπαρασκευή των υποθέσεων των οποίων έχει επιληφθεί το Δικαστήριο και να συνεργάζονται με τον εισηγητή δικαστή.

Οι βοηθοί εισηγητές, επιλεγόμενοι μεταξύ προσώπων που παρέχουν πλήρη εγγύηση ανεξαρτησίας και συγκεντρώνουν τα αναγκαία νομικά προσόντα, διορίζονται από το Συμβούλιο με απλή πλειοψηφία. Ορκίζονται ενώπιον του Δικαστηρίου ότι θα ασκούν τα καθήκοντά τους με πλήρη αμεροληψία και ευσυνειδήτως και ότι δεν θα αποκαλύπτουν το απόρρητο των διασκέψεων.

Άρθρο 14

Οι δικαστές, οι γενικοί εισαγγελείς και ο γραμματεύς υποχρεούνται να διαμένουν στον τόπο της έδρας του Δικαστηρίου.

Άρθρο 15

Το Δικαστήριο παραμένει διαρκώς σε λειτουργία. Η διάρκεια των δικαστικών διακοπών ορίζεται από το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των αναγκών της υπηρεσίας.

Άρθρο 16

Το Δικαστήριο συγκροτεί στους κόλπους του τμήματα από τα μέλη του, αποτελούμενα από τρεις και πέντε δικαστές. Οι δικαστές εκλέγουν μεταξύ τους τους προέδρους των τμημάτων. Οι πρόεδροι των πενταμελών τμημάτων εκλέγονται για τρία έτη. Η θητεία τους μπορεί να ανανεωθεί μία φορά.

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως περιλαμβάνει δεκαπέντε δικαστές. Προεδρεύεται από τον πρόεδρο του Δικαστηρίου. Στο τμήμα μείζονος συνθέσεως συμμετέχουν επίσης ο αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου και, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στον κανονισμό διαδικασίας, τρεις από τους προέδρους πενταμελών τμημάτων και άλλους δικαστές.

Το Δικαστήριο συνέρχεται ως τμήμα μείζονος συνθέσεως όταν το ζητεί ως διάδικος ένα κράτος μέλος ή ένα θεσμικό όργανο της Ένωσης.

Το Δικαστήριο συνέρχεται εν ολομελεία όταν εκδικάζει υποθέσεις, κατ' εφαρμογή του άρθρου 228 παράγραφος 2, του άρθρου 245 παράγραφος 2, του άρθρου 247 ή του άρθρου 286 παράγραφος 6 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Εξάλλου, το Δικαστήριο, όταν εκτιμά ότι η υπόθεση την οποία εκδικάζει είναι εξαιρετικής σημασίας, δύναται, μετά την ακρόαση του γενικού εισαγγελέα, να αποφασίσει να παραπέμψει την υπόθεση στην ολομέλεια.

Άρθρο 17

Το Δικαστήριο συνεδριάζει εγκύτως μόνον με περιττό αριθμό δικαστών.

Οι αποφάσεις των τμημάτων που αποτελούνται από τρεις ή πέντε δικαστές είναι έγκυρες μόνον εάν λαμβάνονται από τρεις δικαστές.

Οι αποφάσεις του τμήματος μείζονος συνθέσεως είναι έγκυρες μόνον εάν παρίστανται ένδεκα δικαστές.

Οι αποφάσεις της ολομέλειας του Δικαστηρίου είναι έγκυρες μόνον εάν παρίστανται δεκαεπτά δικαστές.

Σε περίπτωση κωλύματος δικαστού ενός τμήματος, δύναται να καλείται δικαστής ενός άλλου τμήματος, σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται από τον κανονισμό διαδικασίας.

Άρθρο 18

Οι δικαστές και οι γενικοί εισαγγελείς δεν δύνανται να μετέχουν στην εκδίκαση υποθέσεως στην οποία είχαν προηγουμένως λάβει μέρος ως εκπρόσωποι, σύμβουλοι ή δικηγόροι ενός των διαδίκων, ή στην οποία εκλήθησαν να εκφέρουν γνώμη ως μέλη δικαστηρίου, επιτροπής ερεύνης ή υπό οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα.

Εάν δικαστής ή γενικός εισαγγελεύς κρίνει ότι δεν δύναται, για ειδικό λόγο, να μετάσχει στην εκδίκαση ή την εξέταση ορισμένης υποθέσεως, το αναφέρει στον πρόεδρο. Στην περίπτωση που ο πρόεδρος κρίνει ότι δικαστής ή γενικός εισαγγελέας δεν πρέπει, για ειδικό λόγο, να μετάσχει στην εκδίκαση ή να προβεί σε προτάσεις σε ορισμένη υπόθεση, ειδοποιεί σχετικά τον ενδιαφερόμενο.

Σε περίπτωση δυσχέρειας κατά την εφαρμογή του παρόντος άρθρου, αποφασίζει το Δικαστήριο.

Οι διάδικοι δεν δύνανται, επικαλούμενοι είτε την ιθαγένεια δικαστού είτε την απουσία, από το Δικαστήριο ή από τμήμα του, δικαστού της ιθαγενείας τους, να ζητούν τημεταβολή της συνθέσεως του Δικαστηρίου ή τμήματός του.

ΤΙΤΛΟΣ ΙΙΙ

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Άρθρο 19

Τα κράτη μέλη καθώς και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης αντιπροσωπεύονται ενώπιον του Δικαστηρίου από εκπρόσωπο που διορίζεται για κάθε υπόθεση· ο εκπρόσωπος δύναται να επικουρείται από σύμβουλο ή δικηγόρο.

Κατά τον ίδιο τρόπο εκπροσωπούνται και τα συμβαλλόμενα στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο κράτη, εκτός των κρατών μελών, καθώς και ηΕποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ που προβλέπεται από την εν λόγω συμφωνία.

Οι λοιποί διάδικοι εκπροσωπούνται από δικηγόρο.

Μόνον ο δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτουςμέλους ή άλλου κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, δικαιούται να εκπροσωπεί ή να επικουρεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου.

Οι εκπρόσωποι, σύμβουλοι και δικηγόροι παριστάμενοι ενώπιον του Δικαστηρίου απολαύουν των αναγκαίων δικαιωμάτων και εγγυήσεων για την ανεξάρτητη άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας.

Το Δικαστήριο απολαύει έναντι των συμβούλων και δικηγόρων, οι οποίοι παρίστανται ενώπιόν του, των εξουσιών που αναγνωρίζονται συνήθως επί του θέματος στα δικαστήρια, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον ίδιο κανονισμό.

Οι καθηγητές υπήκοοι των κρατών μελών, η νομοθεσία των οποίων τους αναγνωρίζει δικαίωμα παραστάσεως σε δικαστήριο, απολαύουν ενώπιον του Δικαστηρίου των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από το παρόν άρθρο στους δικηγόρους.

Άρθρο 20

Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου περιλαμβάνει δύο στάδια: την έγγραφη και την προφορική διαδικασία.

Η έγγραφη διαδικασία περιλαμβάνει τη γνωστοποίηση στους διαδίκους καθώς και στα θεσμικά όργανα της Ένωσης οι αποφάσεις των οποίων προσβάλλονται, των αιτήσεων, υπομνημάτων, απαντήσεων και παρατηρήσεων και, ενδεχομένως, των αντικρούσεων, καθώς και όλων των προς υποστήριξη στοιχείων και εγγράφων ή των επισήμων αντιγράφων τους.

Οι γνωστοποιήσεις γίνονται επιμελεία του γραμματέως κατά τη σειρά και εντός των προθεσμιών που καθορίζει ο κανονισμός διαδικασίας.

Η προφορική διαδικασία περιλαμβάνει την υπό του Δικαστηρίου ακρόαση των εκπροσώπων, συμβούλων και δικηγόρων και των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα, καθώς και, ενδεχομένως, την εξέταση των μαρτύρων και των πραγματογνωμόνων.

Το Δικαστήριο, όταν κρίνει ότι η υπόθεση δεν εγείρει κανένα νέο νομικό ζήτημα και μετά την ακρόαση του γενικού εισαγγελέα, δύναται να αποφασίσει ότι η υπόθεση θα εκδικασθεί χωρίς προτάσεις του γενικού εισαγγελέα.

Άρθρο 21

Το Δικαστήριο επιλαμβάνεται κατόπιν προσφυγής που κατατίθεται στο γραμματέα. Το έγγραφο της προσφυγής πρέπει να περιέχει το όνομα και την κατοικία του προσφεύγοντος και την ιδιότητα του υπογράφοντος, το διάδικο ή τους διαδίκους κατά των οποίων η προσφυγή στρέφεται, το αντικείμενο της διαφοράς, τα αιτήματα και συνοπτική έκθεση των επικαλουμένων λόγων.

Το έγγραφο της προσφυγής πρέπει να συνοδεύεται, όπου απαιτείται, από την πράξη της οποίας ζητείται η ακύρωση ή, στην περίπτωση που αναφέρεται στο άρθρο 265 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από έγγραφο που βεβαιώνει τη χρονολογία της κλήσεως που προβλέπεται σε αυτό το άρθρο. Αν τα έγγραφα αυτά δεν

είναι συνημμένα στο έγγραφο της προσφυγής, ο γραμματέας καλεί τον ενδιαφερόμενο να τα προσκομίσει εντός ευλόγου προθεσμίας, χωρίς να δύναται να του αντιταχθεί το εκπρόθεσμο, σε περίπτωση που η κατάθεση γίνει μετά την πάροδο της προθεσμίας ασκήσεως της προσφυγής.

Άρθρο 22

Στις περιπτώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 18 της Συνθήκης ΕΚΑΕ, το Δικαστήριο επιλαμβάνεται κατόπιν προσφυγής που απευθύνεται στο γραμματέα. Η προσφυγή πρέπει να περιέχει το όνομα και την κατοικία του προσφεύγοντος και την ιδιότητα του υπογράφοντος, μνεία της απόφασως κατά της οποίας ασκείται η προσφυγή, τους αντιδίκους, το αντικείμενο της διαφοράς, τα αιτήματα και συνοπτική έκθεση των επικαλουμένων λόγων.

Η προσφυγή πρέπει να συνοδεύεται από ακριβές αντίγραφο της προσβαλλομένης απόφασως της επιτροπής διαιτησίας.

Εάν το Δικαστήριο απορρίψει την προσφυγή, η απόφαση της επιτροπής διαιτησίας καθίσταται οριστική.

Εάν το Δικαστήριο ακυρώσει την απόφαση της επιτροπής διαιτησίας, η διαδικασία δύναται να επαναληφθεί, όπου απαιτείται, επιμελεία ενός των διαδίκων, ενώπιον της επιτροπής διαιτησίας. Η επιτροπή οφείλει επί των νομικών ζητημάτων να συμμορφώνεται προς την απόφαση του Δικαστηρίου.

Άρθρο 23

Στις περιπτώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που αναστέλλει τη διαδικασία και παραπέμπει στο Δικαστήριο, κοινοποιείται προς αυτό επιμελεία του εθνικού δικαστηρίου. Η απόφαση αυτή κοινοποιείται, εν συνεχεία, επιμελεία του γραμματέως του Δικαστηρίου, στους ενδιαφερομένους διαδίκους, στα κράτη μέλη και στην Επιτροπή, καθώς και στο θεσμικό ή λοιπό όργανο ή τον οργανισμό της Ένωσης που έχει εκδώσει την πράξη το κύρος ή η ερμηνεία της οποίας αμφισβητείται.

Εντός προθεσμίας δύο μηνών από την τελευταία αυτή κοινοποίηση, οι διάδικοι, τα κράτη μέλη, η Επιτροπή και, ενδεχομένως, το θεσμικό ή λοιπό όργανο ή ο οργανισμός της Ένωσης που έχει εκδώσει την πράξη το κύρος ή η ερμηνεία της οποίας αμφισβητείται έχουν το δικαίωμα να καταθέτουν στο Δικαστήριο υπομνήματα ή έγγραφες παρατηρήσεις.

Στις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου κοινοποιείται, επιπλέον, επιμελεία του γραμματέως του Δικαστηρίου, στα συμβαλλόμενα στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο κράτη, εκτός των κρατών μελών, καθώς και στην Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ που προβλέπεται από την εν λόγω συμφωνία· τα κράτη αυτά και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ έχουν το δικαίωμα, εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποίησεως και οσάκις υφίσταται σχέση με έναν από τους τομείς

εφαρμογής της συμφωνίας, να καταθέτουν στο Δικαστήριο υπομνήματα ή έγγραφες παρατηρήσεις.

Οσάκις μια συμφωνία που έχει συναφθεί από το Συμβούλιο με ένα ή περισσότερα τρίτα κράτη και αφορά συγκεκριμένο τομέα προβλέπει ότι τα κράτη αυτά έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν υπομνήματα ή έγγραφες παρατηρήσεις στις περιπτώσεις στις οποίες στο Δικαστήριο υποβάλλεται από δικαστήριο κράτους μέλους προδικαστικό ερώτημα που εμπίπτει στον τομέα εφαρμογής της συμφωνίας, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που περιέχει το ερώτημα κοινοποιείται επίσης στα ενδιαφερόμενα τρίτα κράτη, τα οποία μπορούν, εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποίησεως, να καταθέσουν υπομνήματα ή έγγραφες παρατηρήσεις στο Δικαστήριο.

Άρθρο 23α

Ο κανονισμός διαδικασίας μπορεί να προβλέψει τη διεξαγωγή ταχείας διαδικασίας, για τις δε αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που αφορούν το χώρο ελευθερίας, ασφαλείας και δικαιοσύνης τη διεξαγωγή επείγουσας διαδικασίας.

Στο πλαίσιο των διαδικασιών αυτών μπορεί να προβλέπει βραχύτερη προθεσμία σε σχέση με την προβλεπόμενη στο άρθρο 23 όσον αφορά την κατάθεση υπομνημάτων ή γραπτών παρατηρήσεων και, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 20 τέταρτο εδάφιο, μπορεί να προβλέπεται η εκδίκαση της υποθέσεως χωρίς προτάσεις του γενικού εισαγγελέα.

Επιπλέον στο πλαίσιο της επείγουσας διαδικασίας μπορεί να προβλέπεται ο περιορισμός του αριθμού των διαδίκων και των λοιπών ενδιαφερομένων περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 23 και στους οποίους έχει επιτραπεί η κατάθεση υπομνημάτων ή γραπτών παρατηρήσεων, στις δε περιπτώσεις εξαιρετικού επείγοντος, η παράλειψη του εγγράφου σταδίου της διαδικασίας.

Άρθρο 24

Το Δικαστήριο δύναται να ζητεί από τους διαδίκους να προσκομίζουν κάθε έγγραφο και να παρέχουν κάθε πληροφορία που επιθυμεί. Σε περίπτωση αρνήσεως, προβαίνει στη σχετική διαπίστωση.

Το Δικαστήριο δύναται επίσης να ζητεί από τα κράτη μέλη και τα θεσμικά και λοιπά όργανα ή οργανισμούς που δεν είναι διάδικοι, κάθε πληροφορία που κρίνει αναγκαία για τους σκοπούς της δίκης.

Άρθρο 25

Το Δικαστήριο δύναται οποτεδήποτε να αναθέτει πραγματογνωμοσύνη σε οποιοδήποτε πρόσωπο, σώμα, γραφείο, επιτροπή ή όργανο της εκλογής του.

Άρθρο 26

Οι μάρτυρες εξετάζονται σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας.

Άρθρο 27

Το Δικαστήριο έχει, έναντι των μη εμφανιζομένων μαρτύρων, τις εξουσίες που γενικώς αναγνωρίζονται επί του θέματος στα δικαστήρια και δύναται να επιβάλει χρηματικές κυρώσεις, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας.

Άρθρο 28

Οι μάρτυρες και οι πραγματογνώμονες δύνανται να εξετάζονται αφού ορκισθούν κατά τον τύπο που καθορίζεται από τον κανονισμό διαδικασίας ή κατά τον τρόπο που προβλέπει η εθνική νομοθεσία του μάρτυρος ή του πραγματογνώμονος.

Άρθρο 29

Το Δικαστήριο δύναται να διατάσσει την εξέταση μάρτυρος ή πραγματογνώμονος από τη δικαστική αρχή της κατοικίας του.

Η σχετική απόφαση απευθύνεται προς εκτέλεση στην αρμόδια δικαστική αρχή σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται στον κανονισμό διαδικασίας. Τα έγγραφα που συντάσσονται κατά την εκτέλεση της αποφάσεως αυτής, αποστέλλονται στο Δικαστήριο σύμφωνα με τους αυτούς όρους.

Το Δικαστήριο φέρει τα έξοδα, με την επιφύλαξη να τα καταλογίσει, ενδεχομένως, σε βάρος των διαδίκων.

Άρθρο 30

Τα κράτη μέλη θεωρούν κάθε παράβαση του όρκου των μαρτύρων και των πραγματογνώμωνων ως έγκλημα αντίστοιχο με εκείνο που διαπράττεται ενώπιον εθνικού πολιτικού δικαστηρίου. Βάσει καταγγελίας του Δικαστηρίου, διώκουν τους δράστες του εγκλήματος αυτού ενώπιον του αρμόδιου εθνικού δικαστηρίου.

Άρθρο 31

Η συνεδρίαση είναι δημόσια, εκτός αν το Δικαστήριο αποφασίσει άλλως, αυτεπαγγέλτως ή αιτήσει των διαδίκων, για σοβαρούς λόγους.

Άρθρο 32

Το Δικαστήριο, κατά τη διάρκεια της συζητήσεως, δύναται να εξετάζει τους πραγματογνώμονες, τους μάρτυρες, καθώς και τους ίδιους τους διαδίκους. Πάντως, οι τελευταίοι δύνανται να παρίστανται μόνον διά του πληρεξουσίου τους.

Άρθρο 33

Για κάθε συνεδρίαση τηρούνται πρακτικά, που υπογράφονται από τον πρόεδρο και το γραμματέα.

Άρθρο 34

Το πινάκιο των συνεδριάσεων καταρτίζεται από τον πρόεδρο.

Άρθρο 35

Οι διασκέψεις του Δικαστηρίου είναι και παραμένουν μυστικές.

Άρθρο 36

Οι αποφάσεις είναι αιτιολογημένες. Αναφέρουν τα ονόματα των δικαστών που έλαβαν μέρος στη διάσκεψη.

Άρθρο 37

Οι αποφάσεις υπογράφονται από τον πρόεδρο και το γραμματέα. Απαγγέλλονται σε δημόσια συνεδρίαση.

Άρθρο 38

Το Δικαστήριο αποφασίζει για τα έξοδα.

Άρθρο 39

Ο πρόεδρος του Δικαστηρίου δύναται να αποφασίζει, με συνοπτική διαδικασία, η οποία παρεκκλίνει, κατά το αναγκαίο μέτρο, από ορισμένους κανόνες που περιέχονται στον παρόντα Οργανισμό και η οποία θα καθορισθεί από τον κανονισμό διαδικασίας, επί αιτήσεως αναβολής σύμφωνα με το άρθρο 278 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το άρθρο 157 της Συνθήκης ΕΚΑΕ, λήψεως προσωρινών μέτρων σύμφωνα με το άρθρο 279 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ή αναστολής της αναγκαστικής εκτελέσεως σύμφωνα με το άρθρο 299, τέταρτο εδάφιο της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή το άρθρο 164, τρίτο εδάφιο της Συνθήκης ΕΚΑΕ.

Οι εξουσίες που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο μπορούν, σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται από τον κανονισμό διαδικασίας, να ασκούνται από τον αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου.

Σε περίπτωση κωλύματός τους, ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος αναπληρώνονται από άλλο δικαστή σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται από τον κανονισμό διαδικασίας.

Η απόφαση που εκδίδεται από τον πρόεδρο ή από τον αναπληρωτή του, έχει προσωρινό χαρακτήρα και ουδόλως προδικάζει την απόφαση του Δικαστηρίου επί της κυρίας υποθέσεως.

Άρθρο 40

Τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης δύνανται να παρεμβαίνουν στις διαφορές που υποβάλλονται στο Δικαστήριο.

Το ίδιο δικαίωμα έχουν τα λοιπά όργανα και οι οργανισμοί της Ένωσης καθώς και κάθε άλλο πρόσωπο το οποίο έχει συμφέρον στην επίλυση της διαφοράς που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο. Τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δεν δύνανται να παρεμβαίνουν στις υποθέσεις μεταξύ κρατών μελών, μεταξύ θεσμικών οργάνων της Ένωσης ή μεταξύ κρατών μελών αφενός, και θεσμικών οργάνων της Ένωσης, αφετέρου.

Υπό την επιφύλαξη του δευτέρου εδαφίου, τα συμβαλλόμενα στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο κράτη, εκτός των κρατών μελών, καθώς και ηΕποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ που προβλέπεται από την εν λόγω συμφωνία, δύνανται να παρεμβαίνουν στις διαφορές που υποβάλλονται στο Δικαστήριο, όταν οι διαφορές αυτές αφορούν έναν από τους τομείς εφαρμογής της εν λόγω συμφωνίας.

Η παρέμβαση έχει ως αντικείμενο την υποστήριξη των αιτημάτων του ενός των διαδίκων.

Άρθρο 41

Όταν ο διάδικος κατά του οποίου στρέφεται η προσφυγή, αν και έχει κληθεί κανονικά, δεν καταθέσει έγγραφες προτάσεις, η απόφαση εκδίδεται ερήμην του. Η απόφαση υπόκειται σε ανακοπή εντός προθεσμίας ενός μηνός από της κοινοποιήσεώς της. Η ανακοπή δεν αναστέλλει την εκτέλεση της ερήμην αποφάσεως, εκτός αντιθέτου αποφάσεως του Δικαστηρίου.

Άρθρο 42

Τα κράτη μέλη, τα θεσμικά όργανα, τα λοιπά όργανα και οργανισμοί της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δύνανται, στις περιπτώσεις και σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας, να ασκούν τριτανακοπή κατά των αποφάσεων που εξεδόθησαν χωρίς να έχουν προσεπικληθεί, εάν οι αποφάσεις αυτές θίγουν τα δικαιώματά τους.

Άρθρο 43

Το Δικαστήριο, σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια και την έκταση των αποτελεσμάτων αποφάσεως, είναι αρμόδιο για την ερμηνεία της, μετά από αίτηση διαδίκου ή θεσμικού οργάνου της Ένωσης που έχουν έννομο συμφέρον προς τούτο.

Άρθρο 44

Η αναθεώρηση της αποφάσεως δύναται να ζητείται από το Δικαστήριο εφόσον γίνει γνωστό γεγονός αποφασιστικής σημασίας το οποίο ήταν άγνωστο στο Δικαστήριο και στο διάδικο που ζητεί την αναθεώρηση, πριν από την έκδοση της αποφάσεως.

Η διαδικασία της αναθεωρήσεως αρχίζει με την απόφαση του Δικαστηρίου που διαπιστώνει ρητώς την ύπαρξη του γεγονότος, αναγνωρίζει τα χαρακτηριστικά που

επιτρέπουν την έναρξη της διαδικασίας αναθεωρήσεως και κηρύσσει γι' αυτόν το λόγο παραδεκτή την αίτηση.

Αίτηση αναθεωρήσεως δεν δύναται να υποβάλλεται μετά την πάροδο προθεσμίας δέκα ετών από της εκδόσεως της αποφάσεως.

Άρθρο 45

Οι προθεσμίες λόγω αποστάσεως θα ορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας.

Απώλεια δικαιώματος λόγω παρόδου των προθεσμιών δεν δύναται να αντιτάσσεται, όταν ο ενδιαφερόμενος αποδεικνύει την ύπαρξη τυχαίου συμβάντος ή ανωτέρας βίας.

Άρθρο 46

Αξιώσεις κατά της Ένωσης στο πεδίο της εξωσυμβατικής ευθύνης παραγράφονται μετά πέντε έτη από της επελεύσεως του ζημιολόγου γεγονότος. Η παραγραφή διακόπτεται είτε δια της προσφυγής που υποβάλλεται στο Δικαστήριο, είτε δια της προηγουμένης αιτήσεως που ο ζημιωθείς απευθύνει στο αρμόδιο θεσμικό όργανο της Ένωσης. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, η προσφυγή πρέπει να κατατίθεται εντός της προθεσμίας των δύο μηνών που προβλέπεται στο άρθρο 263 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης· εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 265, δεύτερο εδάφιο της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανάλογα με την περίπτωση.

Το παρόν άρθρο εφαρμόζεται επίσης στις αγωγές κατά της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στο πεδίο της εξωσυμβατικής ευθύνης.

ΤΙΤΛΟΣ IV ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

Άρθρο 47

Το άρθρο 9 πρώτο εδάφιο, τα άρθρα 9α, 14 και 15, το άρθρο 17 πρώτο, δεύτερο, τέταρτο και πέμπτο εδάφιο και το άρθρο 18 έχουν εφαρμογή στο Γενικό Δικαστήριο και τα μέλη του.

Το άρθρο 3, τέταρτο εδάφιο και τα άρθρα 10, 11 και 14, εφαρμόζονται αναλόγως και στο γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου.

Άρθρο 48

Το Γενικό Δικαστήριο απαρτίζεται από:

- α) 40 δικαστές από τις 25 Δεκεμβρίου 2015,
- β) 47 δικαστές από την 1η Σεπτεμβρίου 2016,

γ) δύο δικαστές ανά κράτος μέλος από την 1η Σεπτεμβρίου 2019.

Άρθρο 49

Τα μέλη του Γενικού Δικαστηρίου δύνανται να καλούνται να ασκήσουν καθήκοντα γενικού εισαγγελέα.

Ο γενικός εισαγγελέας διατυπώνει δημόσια, με πλήρη αμεροληψία και ανεξαρτησία, αιτιολογημένες προτάσεις επί ορισμένων υποθέσεων που έχουν υποβληθεί στο Γενικό Δικαστήριο, προκειμένου να το συνδράμει στην εκπλήρωση του έργου του.

Τα κριτήρια επιλογής των υποθέσεων, καθώς και ο τρόπος διορισμού των γενικών εισαγγελέων, καθορίζονται από τον κανονισμό διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

Το μέλος του Γενικού Δικαστηρίου το οποίο κλήθηκε να ασκήσει τα καθήκοντα γενικού εισαγγελέα σε μία υπόθεση, δεν επιτρέπεται να συμμετάσχει στην λήψη αποφάσεως επί της υποθέσεως αυτής.

Άρθρο 50

Το Γενικό Δικαστήριο συνεδριάζει κατά τμήματα, αποτελούμενα από τρεις και πέντε δικαστές. Οι δικαστές εκλέγουν μεταξύ τους τους προέδρους των τμημάτων. Οι πρόεδροι των πενταμελών τμημάτων εκλέγονται για τρία έτη. Η θητεία τους μπορεί να ανανεωθεί μία φορά.

Ο κανονισμός διαδικασίας καθορίζει τη σύνθεση των τμημάτων και την ανάθεση των υποθέσεων σε αυτά. Σε ορισμένες υποθέσεις, που ορίζονται από τον κανονισμό διαδικασίας, το Γενικό Δικαστήριο μπορεί να συνέρχεται εν ολομειλία ή με μονομελή σύνθεση.

Ο κανονισμός διαδικασίας μπορεί επίσης να προβλέπει ότι το Γενικό Δικαστήριο συνέρχεται ως τμήμα μείζονος συνθέσεως στις περιπτώσεις και σύμφωνα με τους όρους που αυτός προσδιορίζει.

Άρθρο 50α

1. Το Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο σε πρώτο βαθμό για την εκδίκαση των διαφορών μεταξύ της Ένωσης και των υπαλλήλων της, δυνάμει του άρθρου 270 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των διαφορών μεταξύ κάθε θεσμικού οργάνου ή οργανισμού, αφενός, και του προσωπικού τους, αφετέρου, για τις οποίες η αρμοδιότητα ανατίθεται στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, από την κατάθεση της προσφυγής και μετέπειτα, το Γενικό Δικαστήριο δύναται να εξετάζει τις δυνατότητες φιλικού διακανονισμού της διαφοράς και να επιχειρεί να διευκολύνει τον εν λόγω διακανονισμό.

Άρθρο 51

Κατά παρέκκλιση από τον κανόνα του άρθρου 256, παράγραφος 1, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου υπάγονται:

α) οι προσφυγές που ασκεί κράτος μέλος βάσει των άρθρων 263 και 265 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά:

i) νομοθετικής πράξης, πράξης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή του Συμβουλίου, ή κατά παραλείψεως ενός ή περισσότερων από τα θεσμικά αυτά όργανα να αποφασίσουν, εξαιρουμένων:

- των αποφάσεων τις οποίες λαμβάνει το Συμβούλιο βάσει του άρθρου 108, παράγραφος 2, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
- των πράξεων τις οποίες εκδίδει το Συμβούλιο δυνάμει κανονισμού του Συμβουλίου που αφορά μέτρα εμπορικής άμυνας κατά την έννοια του άρθρου 207 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
- των πράξεων του Συμβουλίου με τις οποίες αυτό ασκεί εκτελεστικές αρμοδιότητες σύμφωνα με το άρθρο 291, παράγραφος 2, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

ii) πράξης της Επιτροπής ή παράλειψής της να αποφασίσει κατά το άρθρο 331, παράγραφος 1, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

β) οι προσφυγές που αναφέρονται στα άρθρα 263 και 265 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης τις οποίες ασκεί θεσμικό όργανο της Ένωσης κατά νομοθετικής πράξης, κατά πράξης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Συμβουλίου, της Επιτροπής ή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ή κατά παράλειψης ενός ή περισσότερων από τα θεσμικά αυτά όργανα να αποφασίσουν,

γ) οι προσφυγές που αναφέρονται στο άρθρο 263 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης τις οποίες ασκεί κράτος μέλος κατά πράξης της Επιτροπής που αφορά τη μη εκτέλεση απόφασης εκδοθείσας από το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 260, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, ή παράγραφος 3, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Άρθρο 52

Ο πρόεδρος του Δικαστηρίου και ο πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου καθορίζουν από κοινού τις προϋποθέσεις και τον τρόπο με τον οποίο οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό του Δικαστηρίου παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο Γενικό Δικαστήριο για τη διασφάλιση της λειτουργίας του. Ορισμένοι υπάλληλοι ή μέλη του λοιπού προσωπικού υπάγονται στο γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου υπό την εποπτεία του προέδρου του Γενικού Δικαστηρίου.

Άρθρο 53

Η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διέπεται από τον τίτλο III.

Η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσδιορίζεται και συμπληρώνεται, εφόσον παρίσταται ανάγκη, από τον κανονισμό διαδικασίας του. Ο κανονισμός διαδικασίας μπορεί να προβλέπει παρεκκλίσεις από το άρθρο 40, τέταρτο εδάφιο και από το άρθρο 41, προκειμένου να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες των διαφορών που εμπíπτουν στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας.

Κατά παρέκκλιση από το άρθρο 20 τέταρτο εδάφιο, ο γενικός εισαγγελέας μπορεί να αναπτύσσει τις αιτιολογημένες προτάσεις του εγγράφως.

Άρθρο 54

Εάν προσφυγή ή άλλο διαδικαστικό έγγραφο, απευθυνόμενο στο Γενικό Δικαστήριο, κατατεθεί εκ παραδρομής στον γραμματέα του Δικαστηρίου, διαβιβάζεται αμελλητί από αυτόν στο γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου· ομοίως, εάν προσφυγή ή άλλο διαδικαστικό έγγραφο, απευθυνόμενο στο Δικαστήριο, κατατεθεί εκ παραδρομής στο γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου, διαβιβάζεται αμελλητί από αυτόν στο γραμματέα του Δικαστηρίου.

Εάν το Γενικό Δικαστήριο κρίνει ότι δεν είναι αρμόδιο να εκδικάσει προσφυγή που υπάγεται στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, την παραπέμπει στο Δικαστήριο· ομοίως, εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι αρμόδιο για την εκδίκαση της προσφυγής είναι το Γενικό Δικαστήριο, την παραπέμπει σε αυτό, το οποίο δεν μπορεί σε τέτοια περίπτωση να κρίνει ότι είναι αναρμόδιο.

Οσάκις ενώπιον του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου έχουν αχθεί υποθέσεις έχουσες το ίδιο αντικείμενο, εγείρουσες το ίδιο ζήτημα ερμηνείας ή στο πλαίσιο των οποίων αμφισβητείται το κύρος της ίδιας πράξεως, το Γενικό Δικαστήριο μπορεί, αφού ακούσει τους διαδίκους, να αναστέλλει τη διαδικασία μέχρις ότου δημοσιευθεί η απόφαση του Δικαστηρίου ή, εφόσον πρόκειται για προσφυγές ασκηθείσες δυνάμει του άρθρου 263 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να απεκδυθεί της αρμοδιότητάς του ώστε να αποφανθεί επί των προσφυγών αυτών το Δικαστήριο. Υπό τις ίδιες περιστάσεις, την αναστολή της εκκρεμούς ενώπιόν του διαδικασίας μπορεί να αποφασίζει και το Δικαστήριο· στην περίπτωση αυτή, συνεχίζεται η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Όταν ένα κράτος μέλος και ένα θεσμικό όργανο της Ένωσης στρέφονται κατά της ίδιας πράξης, το Γενικό Δικαστήριο κηρύσσει εαυτό αναρμόδιο ώστε να μπορέσει το Δικαστήριο να εκδικάσει τις προσφυγές περί των οποίων πρόκειται.

Άρθρο 55

Οι οριστικές αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου, οι αποφάσεις που επιλύουν εν μέρει τη διαφορά ως προς την ουσία και οι αποφάσεις που επιλύουν δικονομικό ζήτημα που αφορά ένσταση αναρμοδιότητας ή απαραδέκτου, κοινοποιούνται από το γραμματέα του

Γενικού Δικαστηρίου σε όλους τους διαδίκους, καθώς και σε όλα τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, ακόμη και αν δεν παρενέβησαν στη δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Άρθρο 56

Κατά των οριστικών αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου, καθώς και κατά των αποφάσεων που επιλύουν εν μέρει τη διαφορά ως προς την ουσία ή επιλύουν δικονομικό ζήτημα που αφορά ένσταση αναρμοδιότητας ή απαραδέκτου, μπορεί να ασκηθεί αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου, σε δύο μήνες από της κοινοποίησεως της προσβαλλομένης αποφάσεως.

Η αναίρεση αυτή μπορεί να ασκηθεί από τον εν όλω ή εν μέρει ηττηθέντα διάδικο. Οι παρεμβαίνοντες, εξαιρέσει των κρατών μελών και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, δεν μπορούν πάντως να ασκήσουν αναίρεση, εκτός εάν η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου τους θίγει απ' ευθείας.

Με εξαίρεση τις περιπτώσεις δικών μεταξύ της Ένωσης και των υπαλλήλων τους, αναίρεση μπορούν να ασκήσουν και τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης που δεν παρενέβησαν στη δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Στην περίπτωση αυτή, τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα ευρίσκονται στην ίδια ακριβώς θέση με τα κράτη μέλη ή τα θεσμικά όργανα που παρενέβησαν πρωτοδίκως.

Άρθρο 57

Κάθε πρόσωπο η αίτηση παρεμβάσεως του οποίου απορρίφθηκε από το Γενικό Δικαστήριο μπορεί να ασκήσει αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου, εντός δύοεβδομάδων από της κοινοποίησεως της απορριπτικής αποφάσεως.

Οι διάδικοι μπορούν να ασκήσουν αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου που εκδόθηκαν με βάση το άρθρο 278 ή 279 ή το άρθρο 299 τέταρτο εδάφιο της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή με βάση τα άρθρα 157 ή το άρθρο 164, τρίτο εδάφιο της Συνθήκης ΕΚΑΕ, εντός δύο μηνών από της κοινοποίησεώς τους.

Η αναίρεση που προβλέπεται στο πρώτο και δεύτερο εδάφιο του παρόντος άρθρου, εκδικάζεται με τη διαδικασία του άρθρου 39.

Άρθρο 58

Η αίτηση αναίρεσεως ενώπιον του Δικαστηρίου περιορίζεται σε νομικά ζητήματα. Ως λόγοι αναίρεσεως επιτρέπεται να προβάλλονται αναρμοδιότητα του Γενικού Δικαστηρίου, πλημμέλειες κατά την ενώπιον του διαδικασία που θίγουν τα συμφέροντα του ανααιρεσιόντος και παραβίαση του ενωσιακού δικαίου από το Γενικό Δικαστήριο.

Αναίρεση δεν χωρεί αποκλειστικά για τον καταλογισμό και το ύψος της δικαστικής δαπάνης.

Άρθρο 58α

Χωρίς προηγούμενη έγκριση του Δικαστηρίου, δεν χωρεί εξέταση αίτησης αναίρεσης που ασκείται κατά απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου η οποία αφορά απόφαση ανεξάρτητου τμήματος προσφυγών ενός εκ των κατωτέρω γραφείων και οργανισμών της Ένωσης:

- α) του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
- β) του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών,
- γ) του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων,
- δ) του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αεροπορική Ασφάλεια.

Η διαδικασία που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο εφαρμόζεται επίσης στις αιτήσεις αναίρεσης που ασκούνται κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου, οι οποίες αφορούν απόφαση ανεξάρτητου τμήματος προσφυγών το οποίο έχει συσταθεί μετά την 1η Μαΐου 2019 στο πλαίσιο οποιουδήποτε άλλου γραφείου ή οργανισμού της Ένωσης, που πρέπει να επιληφθεί πριν ασκηθεί ένδικο μέσο ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Η εξέταση της αίτησης αναίρεσης εγκρίνεται, εν όλω ή εν μέρει, κατά τα προβλεπόμενα λεπτομερώς στον κανονισμό διαδικασίας, όταν η αίτηση αυτή εγείρει σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης.

Η απόφαση σχετικά με την έγκριση ή μη της εξέτασης της αίτησης αναίρεσης αιτιολογείται και δημοσιεύεται.

Άρθρο 59

Σε περίπτωση ασκήσεως αναίρεσης κατά αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου περιλαμβάνει δύο στάδια: την έγγραφη και την προφορική διαδικασία. Το Δικαστήριο, σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται στον κανονισμό διαδικασίας, και μετά την ακρόαση του γενικού εισαγγελέα και των διαδίκων, μπορεί να αποφασίζει χωρίς προφορική διαδικασία.

Άρθρο 60

Με την επιφύλαξη των άρθρων 278 και 279 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του άρθρου 157 της Συνθήκης ΕΚΑΕ, η άσκηση αναίρεσης δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα.

Κατά παρέκκλιση από το άρθρο 280 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου με τις οποίες ακυρώνεται κανονισμός, δεν επιφέρουν αποτελέσματα παρά μόνον από της λήξεως της προθεσμίας που

αναφέρεται στο άρθρο 56 πρώτο εδάφιο του παρόντος Οργανισμού ή, αν έχει ασκηθεί αναίρεση εντός της προθεσμίας αυτής, από της απορρίψεώς της, με την επιφύλαξη πάντως της δυνατότητας του διαδίκου να καταθέσει ενώπιον του Δικαστηρίου, δυνάμει των άρθρων 278 και 279 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του άρθρου 157 της Συνθήκης ΕΚΑΕ, αίτηση αναστολής των αποτελεσμάτων του ακυρωθέντος κανονισμού ή λήψεως κάθε άλλου προσωρινού μέτρου.

Άρθρο 61

Εάν η αναίρεση κριθεί βάσιμη, το Δικαστήριο αναιρεί την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί είτε το ίδιο να αποφανθεί οριστικά επί της διαφοράς, εφόσον είναι ώριμη προς εκδίκαση, είτε να την αναπέμψει στο Γενικό Δικαστήριο για να την κρίνει.

Σε περίπτωση αναπομπής, το Γενικό Δικαστήριο δεσμεύεται ως προς τα νομικά ζητήματα που έχουν επιλυθεί με την απόφαση του Δικαστηρίου.

Εάν η αναίρεση που άσκησε κράτος μέλος ή θεσμικό όργανο της Ένωσης που δεν παρενέβη στη δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου κριθεί βάσιμη, το Δικαστήριο μπορεί, εάν το κρίνει αναγκαίο, να ορίσει εκείνα τα αποτελέσματα της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία αναιρείται, τα οποία θεωρούνται ότι διατηρούν την ισχύ τους έναντι των διαδίκων.

Άρθρο 62

Στις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 256, παράγραφοι 2 και 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο πρώτος γενικός εισαγγελέας μπορεί, εφόσον κρίνει ότι υφίσταται σοβαρός κίνδυνος να θιγεί η ενότητα ή η συνοχή του δικαίου της Ένωσης, να προτείνει στο Δικαστήριο να επανεξετάσει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου.

Η πρόταση πρέπει να υποβάλλεται εντός μηνός από της εκδόσεως της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο αποφασίζει, εντός μηνός από της υποβολής της προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα, εάν συντρέχει λόγος να επανεξετασθεί ή όχι η απόφαση.

Άρθρο 62α

Το Δικαστήριο αποφαινεται επί των ζητημάτων που αποτελούν το αντικείμενο της επανεξετάσεως σύμφωνα με τη διαδικασία του κατεπείγοντος βάσει της δικογραφίας που του έχει διαβιβάσει το Γενικό Δικαστήριο.

Οι ενδιαφερόμενοι οι οποίοι αναφέρονται στο άρθρο 23 του παρόντος Οργανισμού καθώς και, στις περιπτώσεις του άρθρου 256, παράγραφος 2 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι διάδικοι της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου δίκης έχουν δικαίωμα να καταθέσουν ενώπιον του Δικαστηρίου υπομνήματα ή γραπτές παρατηρήσεις επί των ζητημάτων που αποτελούν το αντικείμενο της επανεξετάσεως εντός της τασσομένης προς τούτο προθεσμίας.

Το Δικαστήριο μπορεί, προτού αποφανθεί, να αποφασίσει τη διεξαγωγή προφορικής διαδικασίας.

Άρθρο 62β

Στις περιπτώσεις του άρθρου 256, παράγραφος 2 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την επιφύλαξη των άρθρων 278 και 279 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης η πρόταση επανεξετάσεως και η απόφαση περί κινήσεως της διαδικασίας επανεξετάσεως δεν έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα. Εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου θίγει την ενότητα ή τη συνοχή του δικαίου της Ένωσης, αναπέμπει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο δεσμεύεται από τα νομικά ζητήματα τα οποία έλυσε το Δικαστήριο· το Δικαστήριο μπορεί να υποδείξει τα αποτελέσματα της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου τα οποία πρέπει να θεωρηθούν οριστικά ως προς τους διαδίκους. Ωστόσο, αν η λύση της διαφοράς απορρέει, λαμβανομένου υπόψη του αποτελέσματος της επανεξετάσεως, από τις διαπιστώσεις περί των πραγματικών περιστατικών στις οποίες στηρίχθηκε η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφαινεται οριστικώς επί της διαφοράς.

Στις περιπτώσεις του άρθρου 256, παράγραφος 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ελλείπει προτάσεων επανεξετάσεως ή αποφάσεων περί κινήσεως της διαδικασίας επανεξετάσεως η απάντηση ή οι απαντήσεις του Δικαστηρίου στα ζητήματα που του ετέθησαν παράγουν αποτελέσματα κατά τη λήξη των προθεσμιών που προβλέπονται προς το σκοπό αυτό στο άρθρο 62 δεύτερο εδάφιο. Σε περίπτωση κινήσεως διαδικασίας επανεξετάσεως, η απάντηση ή οι απαντήσεις που αποτελούν το αντικείμενο της επανεξετάσεως παράγουν αποτελέσματα κατά τη λήξη της διαδικασίας αυτής, εκτός αν το Δικαστήριο αποφασίσει άλλως. Εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου θίγει την ενότητα ή τη συνοχή του δικαίου της Ένωσης, η απάντηση του Δικαστηρίου επί του ζητήματος ή των ζητημάτων που αποτελούν το αντικείμενο της επανεξετάσεως υποκαθιστά την απάντηση του Γενικού Δικαστηρίου.

ΤΙΤΛΟΣ IVα

ΤΑ ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Άρθρο 62γ

Οι διατάξεις σχετικά με τις αρμοδιότητες, τη σύνθεση, την οργάνωση και τη διαδικασία κάθε ειδικευμένου δικαστηρίου που ιδρύεται δυνάμει του άρθρου 257 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνονται σε παράρτημα του παρόντος Οργανισμού.

ΤΙΤΛΟΣ V

ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 63

Οι κανονισμοί διαδικασίας του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου περιέχουνόλες τις αναγκαίες διατάξεις για την εφαρμογή και τη συμπλήρωση του παρόντος Οργανισμού, κατά το αναγκαίο μέτρο.

Άρθρο 64

Οι κανόνες για το γλωσσικό καθεστώς που εφαρμόζεται στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθορίζονται με κανονισμό του Συμβουλίου ο οποίος εκδίδεται ομόφωνα. Ο κανονισμός αυτός εκδίδεται είτε κατόπιν αιτήματος του Δικαστηρίου και μετά από διαβούλευση με την Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είτε κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής και μετά από διαβούλευση με το Δικαστήριο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Έως ότου θεσπισθούν οι εν λόγω κανόνες, εξακολουθούν να εφαρμόζονται οι διατάξεις του κανονισμού διαδικασίας του Δικαστηρίου και του κανονισμού διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς. Κατά παρέκκλιση από τα άρθρα 253 και 254 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάθε τροποποίηση ή κατάργηση των διατάξεων αυτών απαιτεί την ομόφωνη έγκριση του Συμβουλίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Γ. Αναγνωσταράς, *Τσέχικο Συνταγματικό Δικαστήριο: Η κήρυξη ως αντισυνταγματικής προδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, <https://www.constitutionalism.gr/2457-tsehiko-syntagmatiko-dikastirio-i-kiryxi-ws-antisy/?hilite=%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82> (δημοσιεύτηκε 02/01/2013).

Χ. Γεραρής, Προδικαστική παραπομπή: Η απόφαση του ΔΕΚ επί προδικαστικού ερωτήματος, *ΕΕΕυρΔ* 2:1995.

Κ. Γιαννακόπουλος, *Τα δικαιώματα στο έλεος του διαλόγου των δικαστών*, <https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2017/06/%CE%9A.%CE%93%CE%99%CE%91%CE%9D%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3-%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%97%CE%93%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf>, (δημοσιεύτηκε 20/06/2017).

Κ. Γιαννακόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ-1/2014.

Δ. Δούκας, Προδικαστική παραπομπή: Ο διάλογος του εθνικού με τον κοινοτικό δικαστή μέσα από την εξέλιξη της νομολογίας του ΔΕΚ, *ΕΕΕυρΔ* 2:1995.

Β. Θάνου, *ΣτΕ: Η υποχρέωση να απευθύνει προδικαστικό ερώτημα στο Δ.Ε.Ε. λειτουργεί αντικειμενικά και αμερόληπτα ή επιλεκτικά και κατά περίπτωση*, <https://www.documentonews.gr/article/ste-h-yproxreosi-na-apeythynei-prodikastiko-erotima-sto-d-e-e-leitoyrgei-antikeimenika-kai-amerolipta-i-epilektika-kai-kata-periptosi/>, (δημοσιεύτηκε 13/07/2021).

Γ. Ε. Φ. Καλαβρός – Θ. Γ. Γεωργόπουλος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό Δίκαιο*, Τόμος Ι, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

Κ. Κουρούπης, *ΕΔΙ50: Οι πολιτικοί θεσμοί της Ε.Ε.-Εισήγηση: Αρχή του Κράτους Δικαίου στην Ε.Ε.*.

Δ. Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016.

Μ. Περάκης, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.

Α. Πλιάκος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Α. Πλιάκος, Κράτος δικαίου και δικαστική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Τεύχος 3/2019.

Ε. Πρεβεδούρου, *Οι διαστάσεις της ανεξαρτησίας των δικαστών: το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, το άρθρο 47 του Χάρτη και το άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ*,

<https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B9/>, (δημοσιεύτηκε 08/02/2022).

Ε. Πρεβεδούρου, *Η έννοια της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ (ΔΕΕ της 29^{ης} Μαρτίου 2022, BN, DM, EN κατά Getin Noble Bank S.A. C-132/20, EU:C:2022:235)*,

<https://www.prevedourou.gr/h-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81/>,

(δημοσιεύτηκε 13/06/2022).

Ε. Πρεβεδούρου, *Η έννοια του «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου: judicial passivism, ορθολογική νομολογιακή εξέλιξη ή δογματική συνέπεια;* <https://www.prevedourou.gr/%CE%B7-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1/>, (δημοσιεύτηκε 14/08/2020).

Ε. Πρεβεδούρου, *Η προδικαστική παραπομπή και ο διάλογος των δικαστών, με αφορμή το «δικαίωμα στη λήθη» (αποφάσεις ΔΕΕ, Google Spain, CE, ass., 24.2.2017, Mme Churpin e.a. και CE 19.7.2017, Google Inc.)*,

<https://www.prevedourou.gr/h-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%>

[%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-](#)

[%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF/](#),

(δημοσιεύτηκε 24/07/2017).

Ε. Πρεβεδούρου, *Σχέση προδικαστικής παραπομπής και ελέγχου συνταγματικότητας εθνικών διατάξεων (ΔΕΕ της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2019, Global Starner Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, C-322/16)*,

<https://www.prevedourou.gr/%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7->

[%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-](#)

[%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CF%80%CE](#)

[%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5/](#),

(δημοσιεύτηκε

24/03/2018).

Ε. Πρεβεδούρου, *Δικαστήριο του Στρασβούργου και προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο του Λουξεμβούργου (ΕΔΔΑ της 13.2.2020, Sanofi Pasteur κατά Γαλλίας)*,

<https://www.prevedourou.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF>

[%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-](#)

[%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CF](#)

[%81%CE%B3%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-](#)

[%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B4/](#), (δημοσιεύτηκε 07/08/2020).

Ε. Πρεβεδούρου, *Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών-Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα*, Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής», Ανάπτυπο από την «Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης», έτος ΝΒ' (2010), Αθήνα 2010.

Ε. Πρεβεδούρου, *Επέμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον διάλογο μεταξύ εθνικού δικαστή και Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΔΔΑ της 8^{ης} Απριλίου, 17120/09, Dhabī κατά Ιταλίας)*,

<https://www.prevedourou.gr/%CE%B5%CF%80%CE%AD%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85->

[%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%BF%CF%8D-](#)

[%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85/](#), (δημοσιεύτηκε 04/08/2014).

Γ. Σαφούρης, *Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ ως μέσο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Ε. Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021.

Ε. Σαχπεκίδου, Προδικαστική παραπομπή: Η διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστή μέχρι το σημείο υποβολής του προδικαστικού ερωτήματος, *ΕΕΕυρΔ 2:1995*.

Β. Σκουρής, *Συνθήκη της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρον*, Εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020.

Β. Σκουρής, Επίκαιρα ζητήματα της προδικαστικής παραπομπής κατά την νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *ΕΕΕυρΔ 2001*, τεύχος Ιωάννου.

Β. Χατζόπουλος, Το παραδεκτό των προδικαστικών παραπομπών από το ΔΕΚ: εφαρμογή ή καταστρατήγηση του άρθρου 177 ΣυνθΕΚ., *ΕΕΕυρ 2:1995*.

Β. Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Χριστιανός-Ρ.Ε. Παπαδοπούλου-Μ. Περάκης, *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

Μ. Χρυσομάλλης, *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.

ΞΕΝΗ

T. Drinóczy-A. Mohay, The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review, *EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC)*, published 14-03-2018

J. Krommendijk, Wide Open and Unguarded Stand our Gates: The CJEU and References for a Preliminary Ruling in Purely Internal Situations, *German Law Journal*, Vol. 18 No. 06, 2017.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/5d4f8cde-de25-11e7-a506-01aa75ed71a1>

- <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-05/qd-ap-21-001-el-n.pdf>

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

➤ ΔΕΕ, C-224/01, Gerhard Köbler και Republik Österreich, 30.09.2003

- ΔΕΕ, C-294/83, Κόμμα Οικολόγων «Les Verts» κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 23.04.1986
- ΔΕΕ, C-101/78, Granaria BV και Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten, 13.02.1979
- ΔΕΕ, C-402/05 P και C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi, Al Barakaat International Foundation κατά του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, 03.09.2008
- ΔΕΕ, C-110/98 έως C-147/98, Gabalfrisa SL κ.λπ. και Agenda Estatal de la Administración Tributaria (AEAT), 21.03.2000
- ΔΕΕ, C-54/96, Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH και Bundesbaugesellschaft Berlin mbH, 17.09.1997
- ΔΕΕ, C-102/81 «NORDSEE» DEUTSCHE HOCHSEEFISCHEREI GMBH, Bremerhaven (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) και 1) REEDEREI MOND HOCHSEEFISCHEREI NORDSTERN AG & Co. KG, Bremerhaven, 2) REEDEREI FRIEDRICH BUSSE HOCHSEEFISCHEREI NORDSTERN AG & Co. KG, Bremerhaven, 23.03.1982
- ΔΕΕ, C-284/16 Slowakische Republik κατά Achmea BV, 06.03.2018
- ΔΕΕ, C-53/03 Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ., Πανελλήνιος Σύλλογος Φαρμακαποθηκαρίων, Interfarm — Α. Αγγελάκου & Σία ΟΕ κ.λπ., Κ. Π. Μαρινόπουλος Ανώνυμος Εταιρία εμπορίας και διανομής φαρμακευτικών προϊόντων κ.λπ., κατά GlaxoSmithKline plc, GlaxoSmithKline ΑΕΒΕ, πρώην Glaxowellcome ΑΕΒΕ, 31.05.2005
- ΔΕΕ, C-274/14, Banco de Santander SA, 21.01.2020
- ΔΕΕ, C-64/16, Associação Sindical dos Juízes Portugueses κατά Tribunal de Contas, 27.02.2018
- ΔΕΕ, C-272/19, VQ κατά Land Hessen, 09.07.2020
- ΔΕΕ, C-132/20 BN, DM, EN κατά Getin Noble Bank S.A., 29.03.2022
- ΔΕΕ, C-306/93, SMW Winzersekt GmbH και Land Rheinland-Pfalz, 13.12.1994
- ΔΕΕ, C-291/96, Martino Grado Shahid Bashir, 09.10.1997
- ΔΕΕ, C-283/81 SRL CILFIT — υπό εκκαθάριση — και 54 άλλων και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΙΕΙΝΗΣ και μεταξύ LANIFICIO DI GAVARDO SPA, 06.10.1982
- ΔΕΕ, C-561/19, Consorzio Italian Management, Catania Multiservizi SpA κατά Rete Ferroviaria Italiana SpA, 06.10.2021

- ΔΕΕ, C-181/73, Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης R. και V. Haegeman και Βελγικού Δημοσίου, 30.04.1974
- ΔΕΕ, C-53/96 Hermès International (ετερόρρυθμη εταιρία κατά μετοχές) και FHT Marketing Choice BV, 16.06.1998
- ΔΕΕ, C-300/98, Parfums Christian Dior SA και Tuk Consultancy BV και C-392/98, Assco Geruste GmbH, Rob van Dijk και Wilhelm Layher GmbH & Co. KG, Layher BV, 14.12.2000
- ΔΕΕ, C-28/95, A. Leur-Bloem και Inspecteur der Belastingdienst/Ondernemingen Amsterdam 2, 17.07.1997
- ΔΕΕ, C-175/78, Regina και Vera Ann Saunders, 28.03.1979
- ΔΕΕ, C-268/15, Fernand Ullens de Schooten κατά État belge, 15.11.2016
- ΔΕΕ, C-297/88 και C-197/89, Massani Dzodzi και Βελγικό Δημόσιο, 18.10.1990
- ΔΕΕ, C-104/79, Pasquale Foglia, Santa Vittoria d'Alba και Mariella Novello, Magliano Alfieri, 11.03.1980
- ΔΕΕ, C-244/80, PASQUALE FOGLIA και MARIELLA NOVELLO, 16.12.1981
- ΔΕΕ, C-386/96, Société Louis Dreyfus & Cie και Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 05.05.1998
- ΔΕΕ, C-50/00, Unión de Pequeños Agricultores και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, 25.07.2002
- ΠΕΚ, T-447/05, Société des plantations de Mbanga SA (SPM) κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 12.01.2007
- ΔΕΕ, C-263/02, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Jégo-Quéré et Cie SA, 01.04.2004
- ΔΕΕ, C-69/85, Wünsche Handelsgesellschaft GmbH & Co και Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, 05.03.1986
- ΔΕΕ, C-6/64, Flaminio Costa και ENEL, 15.07.1964
- ΔΕΕ, C-26/62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos και Nederlandse Administratie der Belastingen, 05.02.1963
- ΔΕΕ, C-106/77, Amministrazione delle finalze dello stato και Simmenthal SpA, 09.03.1978
- ΔΕΕ, C-55/94, Reinhard Gebhard και Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano, 30.11.1995
- ΔΕΕ, C-467/08, Padawan SL κατά Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE), 21.10.2010

- ΔΕΕ, C-293/14, Gebhart Hiebler κατά Walter Schlagbauer, 23.12.2015
- ΔΕΕ, C-11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH και Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 17.12.1970
- ΔΕΕ, C-399/09, Marie Landtová κατά Česká správa sociálního zabezpečení, 22.06.2011
- ΔΕΕ, C-136/17, GC, AF, BH, ED κατά Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), 24.09.2019
- ΔΕΕ, C-131/12, Google Spain SL, Google Inc. κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, 13.05.2014
- ΔΕΕ, C-322/16, Global Starnet Ltd κατά Ministero dell'Economia e delle Finanze, Amministrazione Autonoma Monopoli di Stato, 20.12.2017
- ΔΕΕ, C-2/06, Willy Kempter KG κατά Hauptzollamt Hamburg-Jonas, 12.02.2008
- ΔΕΕ, C-180/11, Bericap Záródástechnikai bt κατά Plastinnova 2000 kft, 15.11.2012
- ΔΕΕ, C-210/06, Cartesio Oktató és Szolgáltató bt, 16.12.2008
- ΔΕΕ, C-188/10 και C-189/10 Aziz Melki, Sélim Abdeli, 22.06.2010
- ΔΕΕ, C-416/10, Križan κ.α. κατά Slovenská inšpekcia životného prostredia, 15.01.2013
- ΔΕΕ, C-555/07, Seda Küçükdeveci κατά Swedex GmbH & Co. KG, 19.01.2010.
- ΔΕΕ, C-173/09, Georgi Ivanov Elchinov κατά Natsionalna zdravnoosiguritelna kasa, 05.10.2010
- ΔΕΕ, C-243/20, DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε., 21.12.2021
- ΔΕΕ, C-288/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 08.04.2014
- ΔΕΕ, C-424/15, Xabier Ormaetxea Garai, Bernardo Lorenzo Almendros κατά Administración del Estado, 19.10.2016

ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

Η Δηλούσα

Στεργίου Αικατερίνη